

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

А.З.ПІДГОРНИЙ, О.Г.МИЛАШКО

СИСТЕМА
НАЦІОНАЛЬНИХ
РАХУНКІВ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

ОДЕСА ОДЕУ 2009

УДК 311.312 Я7
ББК У051(075.8)

Підгорний Анатолій Захарович, Милашко Ольга Генріхівна.
Система національних рахунків: навчальний посібник, - Одеса,
ОДЕУ, 2009 р. – 121 с.

Укладачі: А.З.Підгорний – кандидат економічних наук, професор,
завідувач кафедри статистики Одеського державного
економічного університету
О.Г.Милашко – кандидат економічних наук, доцент кафедри
статистики Одеського державного економічного університету

Рецензенти: Н.В.Доброва – кандидат економічних наук, доцент кафедри
економіки та управління національним господарством ОДЕУ

О.В.Самотоєнкова – доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри статистики ОДЕУ

К.Д.Семенова - доцент, кандидат економічних наук, доцент
кафедри статистики ОДЕУ

У посібнику викладено основні категорії, визначення, принципи створення окремих рахунків СНР і напрямки аналізу макроекономічних процесів за даними системи. За кожною темою наведено контрольні запитання та задачі для самостійної роботи з використанням фактичних і умовних даних.

Навчальний посібник розрахований на студентів, які навчаються за спеціальностями “Прикладна статистика” та “Економічна теорія”. Він буде також корисним для спеціалістів, які вивчають проблеми міжнародної економіки, викладачам та аспірантам.

Коректор: А.О.Ковальова

Передмова

Навчальний посібник з курсу “Система національних рахунків” розроблений у порядку реалізації Державної програми переходу на міжнародну систему обліку та статистики. У поєднанні з іншими статистичними дисциплінами він сприяє підготовці фахівців, які володіють методами кількісного та якісного аналізу масових соціально-економічних явищ і процесів, обґрунтування на цій основі управлінських рішень.

Система національних рахунків (СНР) – це інтегрована система, яка дає змогу створити інформаційну базу для вивчення реальних процесів, які відбуваються в ринковій економіці. У світовій практиці СНР розглядають як основний метод комплексного аналізу економіки.

Метою створення та аналізу СНР є характеристика найзагальніших закономірностей, взаємозв'язків і пропорцій в економічному розвитку країни, виявлення основних тенденцій динаміки економічних процесів, що відображаються на окремих рахунках, і всієї економіки в цілому. У процесі досягнення цілей виявляються пропорції і результати економічної діяльності в розрізі секторів і галузей економіки, окремих форм власності; з'ясовуються процеси утворення, розподілу та перерозподілу доходу в економіці; досліджуються процеси утворення та використання кінцевого доходу галузей і секторів; розглядається роль іноземних джерел інвестування вітчизняної економіки; аналізується кінцеве споживання в економіці; виявляються джерела фінансування нагромадження національного майна; аналізуються міжгалузеві зв'язки.

Навчальний посібник розроблений як доповнення до Опорного конспекту лекцій, Практикуму та Тестів за даним курсом, надрукованих авторами раніше. Структура розділів дозволяє вивчити теоретичні основи програмного матеріалу, засвоїти методологію розрахунків і аналізу показників СНР, використовувати її при вирішенні задач.

Для якісного засвоєння програмного матеріалу, крім зазначеного посібника, слід використовувати підручники з курсу “Система національних рахунків”, статистичні збірники “Національні рахунки”, методичні та нормативні положення, підготовлені Держкомстатом України, статистичні щорічники України.

У задачах для самостійної роботи використовуються як фактичні, так і умовні дані.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРИНЦИПИ НАЦІОНАЛЬНОГО РАХІВНИЦТВА

1.1. Основні категорії та поняття системи національних рахунків

Система національних рахунків (СНР) являє собою систему взаємопов'язаних статистичних показників, яка побудована у вигляді певного набору рахунків і таблиць з метою відтворення повної картини економічної діяльності держави. У СНР кожній стадії процесу відтворення (виробництво, первинний розподіл доходів, вторинний розподіл доходів, використання доходів на кінцеве споживання та нагромадження) відповідає спеціальний рахунок або група рахунків.

СНР створюється, перш за все, з метою обчислення узагальнюючих статистичних показників, які характеризують результати економічної діяльності країни; дослідження динаміки макроекономічних показників; аналізу макроекономічних пропорцій. Система показників дає можливість оцінювати міждержавні рівні економічного та науково-технічного розвитку, здійснювати міжнародні порівняння.

Предметом курсу є методологія складання системи національних рахунків внутрішньої економіки та “решти країн світу” і напрямки її аналізу.

Об'єктом курсу є економіка країни, її регіонів як сукупності галузей, секторів, форм власності та сфер діяльності.

Метод національного рахівництва – балансовий. Кожний рахунок системи являє собою таблицю, яка включає дві сукупності показників. Вони характеризують ресурси та їх використання. Рівновага між обсягом ресурсів та їх використанням досягається за допомогою балансувальної статті. Балансувальна стаття кожного з рахунків має самостійне значення у характеристиці результатів економічних процесів, а також використовується для зв'язку рахунку з наступним.

У національному рахівництві також широко використовується метод класифікацій та групувань. Він забезпечує всебічну характеристику економічних процесів та їх структури. Крім того, в ході аналізу СНР використовують всі методи загальної теорії статистики і, перш за все, індексний метод, метод рядів динаміки та ін.

Основними завданнями курсу є:

- ознайомлення з поняттями і категоріями, які використовують у міжнародній статистичній практиці при характеристиці економіки;
- вивчення основних класифікацій та групувань СНР;

- розглядання системи макроекономічних показників виробництва продуктів і послуг; створення, розподілу, перерозподілу та використання доходів, вивчення їх взаємозв'язків та методів розрахунку;
- вивчення основних принципів і методології побудови СНР як основного способу дослідження економіки та економічних процесів;
- розглядання можливих напрямків і методів аналізу СНР.

Категорії та поняття СНР

У міжнародній статистичній практиці при характеристиці економіки використовують такі категорії.

Економічна діяльність – це сукупність операцій з товарами, послугами, доходами та фінансовими відносинами. Відповідно до міжнародних стандартів компонентами економічного виробництва є:

1) виробництво товарів і надання послуг як для реалізації, так і для власного споживання;

2) діяльність фінансових посередників (банків, страхових компаній, інвестиційних фондів);

3) діяльність державних (бюджетних) організацій, які надають неринкові послуги суспільству в цілому (керівництво, оборона, бюджетна наука) так і окремим громадянам (безкоштовна чи пільгова освіта, охорона здоров'я та ін.);

4) діяльність некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства (партійні, профспілкові та інші суспільні заклади, релігійні організації та ін.);

5) діяльність домашньої прислуги (наймані повари, садівники, няні та ін.);

б) житлові послуги, які надаються власниками будинків та квартир для особистого споживання.

За методологією СНР 1993 року до економічної діяльності слід відносити результати також і тіньової економіки, під якою розуміють підпільне виробництво традиційних товарів і послуг з метою укриття доходів від оподаткування. При цьому слід відрізнити тіньову економіку від кримінальної, яка розглядається моральною статистикою, а не статистикою національних рахунків.

До економічної діяльності за методологією 1993 р. не відносять безплатні домашні послуги (приготування їжі, прибирання, виховання дітей). Це викликано, перш за все, практичними труднощами визначення обсягів та оцінки цих видів діяльності.

В умовах ринкової економіки принциповим є розмежування ринкових товарів і послуг та неринкових. **Ринкові товари і послуги** забезпечують одержання прибутку. **Неринкові** - надаються органами

державного управління та некомерційними організаціями для задоволення індивідуальних потреб населення і колективних потреб суспільства.

У СНР розрізняють категорії внутрішньої та національної економіки. **Внутрішня економіка** охоплює діяльність на економічній території даної країни як резидентів, так і нерезидентів. **Національна економіка** охоплює діяльність тільки резидентів незалежно від їх місцезнаходження: на території даної країни чи за її межами.

Для визначення межі внутрішньої економіки у СНР використовують такі поняття: економічна територія, центр економічного інтересу, резидент.

Економічна територія – це географічна територія, у межах якої особи, товари та гроші можуть переміщуватися. До неї також належать повітряний простір, територіальні води і континентальний шельф у міжнародних водах, на які країна має виключні права, та “територіальні анклав” в інших країнах (території, на яких розташовані посольства, консульства, військові та наукові бази та ін.). Економічна територія певної країни не включає територіальних анклавів інших країн або міжнародних організацій на своїй території.

Резидент – інституційна одиниця, яка має центр **економічного інтересу** на економічній території країни, тобто вона володіє приміщенням або землею на цій території, здійснює або збирається здійснювати економічні операції впродовж довгого періоду часу (як правило, не менш року). Практично до резидентів країни належать особи, які проживають на її території, крім тих, що приїждять на відносно короткий термін (артисти, туристи, спортсмени, учені, сезонні робітники), а також членів іноземних посольств, представництв, інших дипломатичних закладів, що місяться на території країни.

Основними видами інституційних одиниць, котрі виступають як виробники товарів і послуг, є корпорації, некомерційні організації та державні бюджетні установи. Виробниками товарів і послуг є також некорпоративні підприємства.

Корпорації за умов ринкових перетворень в Україні – це юридичні особи, які створені для ринкового виробництва товарів і послуг з метою отримання прибутку або іншої фінансової вигоди для своїх власників. Вони діють окремо від своїх власників, які мають обмежену відповідальність за зобов'язання цих організацій.

До корпорацій треба відносити комерційні організації у формі акціонерних товариств, господарські товариства з обмеженою відповідальністю, кооперативи, відповідальність засновників яких обмежено сумою належних їм акцій чи пайових внесків.

Підприємство, яке не є окремою від свого власника господарською одиницею, розглядається як **некорпоративне підприємство**. Якщо некорпоративні підприємства діють як корпорація, тобто ведуть самостійний облік, реалізують свою продукцію на ринку за економічно

значущими цінами, мають певну самостійність щодо управління виробництвом і використанням коштів, то вони називаються **квazікорпораціями** і в статистиці та обліку приєднуються до корпорацій. Квazікорпораціями є, наприклад, державні підприємства, філії іноземних фірм, довірчі товариства, повні товариства.

Некорпоративні підприємства, котрі не мають такої самостійності як квazікорпорації, розглядаються як складова частина відповідних інституційних одиниць, до яких вони належать.

Некорпоративні підприємства, крім квazікорпорацій, поділяються на 2 групи:

1) некорпоративні підприємства, власниками яких є органи державного управління (наприклад, друкарні державних закладів масової інформації);

2) некорпоративні підприємства, власниками яких є домашні господарства, а саме:

– підприємницька діяльність громадян без статуту юридичної особи (як зареєстрованих, так і незареєстрованих у ролі індивідуального підприємця);

– селянське (фермерське) господарство, яке здійснюється без статусу юридичної особи;

– особисте підсобне господарство.

Некомерційні організації – це підприємства, створені для виробництва товарів і послуг, статут яких не дає їм змоги бути джерелом прибутку або фінансової вигоди для одиниць, які їх засновують, контролюють або фінансують (фізичні особи, корпорації, держава).

Основними функціями **державних бюджетних установ** є надання неринкових товарів і послуг, перерозподіл доходу, багатства та неринкового виробництва.

Однією з важливих категорій СНР є **економічна операція**. Це економічна дія, яка виконується за обоюсторонньою згодою інституційних одиниць і являє собою або обмін економічної вартості, або добровільну передачу однією одиницею іншій певної кількості економічної вартості без відповідного еквівалента. Більшість операцій передбачає наявність зустрічних потоків між учасниками операції. Операції без компенсації, тобто без зустрічного потоку товарів та послуг, – це **трансферти**.

1.2. Основні класифікації у СНР

Головна мета СНР – упорядкування інформації про різні аспекти економічного життя для виявлення загальної картини економічного процесу, економіко-статистичного аналізу розвитку держави, порівнянь між державами в межах програм міжнародних зіставлень. По-перше, це досягається за допомогою класифікацій.

Найважливіші класифікації СНР стосуються:

- 1) галузей економіки;
- 2) секторів економіки;
- 3) економічних операцій;
- 4) активів і пасивів;
- 5) податків і субсидій;
- 6) рахунків системи.

Відповідно до затвердженого 28 сесією Статкомісії ООН у 1995 р. стратегічного плану розробки та вдосконалення економічних класифікацій, які передбачають створення системи взаємопов'язаних класифікацій, і який визначає головні з них, усі інші однорідні класифікації мають бути перегруповані відповідно до концепції основних.

Класифікація галузей економіки. Галузь – це сукупність закладів, тобто підприємств або підрозділів підприємств, розташованих в одному місці, зайнятих одним видом виробничої діяльності або таких, де на частку основної діяльності припадає більша частина доданої вартості. Заклад не є інституціональною одиницею, здатною володіти активами, самостійно одержувати та використовувати доход, брати зобов'язання, укладати договори та ін. У СНР для галузей передбачені рахунки, в яких реєструються операції, пов'язані з виробництвом і створенням доходу. Однак СНР не передбачає для галузей рахунків, призначених для характеристики інших аспектів економічного процесу. Галузеву класифікацію в СНР створено відповідно до Міжнародної стандартної класифікації усіх видів економічної діяльності за галузями економіки. Класифікація складається з таких **17 розділів**:

- A. Сільське господарство, полювання і лісове господарство.
- B. Рибальство.
- C. Гірничодобувна промисловість і розробка кар'єрів.
- D. Обробна промисловість.
- E. Електроенергія, газ і водопостачання.
- F. Будівництво.
- G. Оптова і роздрібна торгівля; ремонт автомобілів, мотоциклів, побутових товарів і предметів особистого користування.
- H. Готелі і ресторани.
- I. Транспорт, складське господарство і зв'язок.
- Y. Фінансове посередництво.
- K. Операції з нерухомим майном, оренда і комерційна діяльність.
- Z. Державне управління й оборона; соціальне страхування.
- M. Освіта.
- N. Охорона здоров'я і соціальні послуги.
- O. Інші комунальні, соціальні індивідуальні послуги.
- P. Приватні домашні господарства з найманим обслуговуванням.
- Q. Екстериторіальні організації й органи.

Класифікатор секторів економіки побудовано на базі класифікації секторів економіки СНР. Групування господарчих одиниць за секторами здійснюється з метою дослідження потоків доходів і витрат, фінансових активів і пасивів. Одиницею цієї класифікації є інституційні одиниці - це економічні одиниці, які ведуть повний набір бухгалтерських рахунків, можуть самостійно приймати рішення і розпоряджатися своїми матеріальними та фінансовими ресурсами. За своїми головними функціями та джерелами формування доходів інституційні одиниці групуються у такі сектори: нефінансові корпорації; фінансові корпорації; органи державного управління; некомерційні організації, які обслуговують домашні господарства; домашні господарства (табл. 1.2.1). Одиниці-резиденти можуть здійснювати операції з одиницями-нерезидентами. Такі операції є зовнішніми операціями економіки країни і групуються на рахунку “іншого світу”. Категорія іншого світу охоплює діяльність нерезидентів тією мірою, якою її пов’язано із національною економікою.

Таблиця 1.2.1

Основні сектори економіки, їх функції та джерела доходів

№ №	Сектор	Основні функції	Основні джерела доходів (ресурсів)
1	Нефінансові корпорації	Виробництво товарів і ринкових нефінансових послуг	Виручка від реалізації товарів і послуг
2	Фінансові корпорації	Фінансові операції на комерційній основі та операції зі страхування	Надходження від кредитно-депозитних операцій, відсотків, страхові внески за контрактами
3	Органи державного управління	Надання неринкових послуг для колективного споживання та перерозподілу національного доходу, багатства	Обов’язкові платежі (податки) з інституційних одиниць інших секторів
4	Домашні господарства: - як споживачі - як підприємці	Споживання Виробництво товарів і ринкових послуг	Оплата праці, трансферти з інших секторів, доход від власності Виручка від реалізації товарів і послуг
5	Некомерційні організації, які обслуговують домашні господарства	Надання неринкових послуг домашнім господарствам	Добровільні та благодійні внески населення (домашніх господарств), доходи від власності, а також трансферти

продовження таблиці 1.2.1

6	“Інший світ”	Цей сектор не характеризується якоюсь принциповою функцією або доходами (ресурсами); він об'єднує іноземні одиниці (нерезиденти), тому що вони здійснюють операції із вітчизняними інституційними одиницями (резидентами даної країни)
---	--------------	--

Коли економічний та фінансовий аналіз потребує детальнішого групування, сектори можна розподілити на підсектори за різними ознаками. Класифікатор секторів економіки структурно складається з двох блоків: ідентифікації та найменування (табл. 1.2.2).

Таблиця 1.2.2

Класифікатор секторів економіки

Код	Найменування
1.	Нефінансові корпорації:
1.1.	державні нефінансові підприємства
1.2.	національні приватні нефінансові підприємства
1.3.	іноземні нефінансові підприємства
2.	Фінансові корпорації:
2.1.	національний банк
2.2.	інші кредитно-депозитні організації
2.3.	фінансові та посередницькі організації
2.4.	допоміжні фінансові організації
2.5.	страхові організації та пенсійні фонди
3.	Органи державного управління:
3.1.	центральний уряд
3.2.	регіональні уряди
3.3.	місцеві органи управління
3.4.	фонди соціального забезпечення та інші позабюджетні фонди
4.	Домашні господарства:
4.1.	роботодавці
4.2.	самозайняті особи
4.3.	наймані робітники
4.4.	утримувачі доходів від власності та трансфертів
5.	Некомерційні організації, які обслуговують домашні господарства:
5.1.	суспільні та релігійні організації
5.2.	благодійні організації та фонди
5.3.	інші некомерційні організації

1. Сьогодні сектор **нефінансових корпорацій** в Україні не поділяється на підсектори. Відповідно до міжнародних стандартів підсектори групуються в залежності від того, які інституційні одиниці здійснюють контроль над корпораціями:

1) до державних нефінансових підприємств належать усі нефінансові корпорації-резиденти і квазікорпорації-резиденти, які контролюються органами державного управління;

2) до національних приватних нефінансових підприємств належать усі нефінансові корпорації-резиденти і квазікорпорації-резиденти, які не перебувають під контролем уряду або інституційних одиниць-нерезидентів;

3) до іноземних нефінансових підприємств належать усі нефінансові корпорації-резиденти і квазікорпорації-резиденти, які перебувають під контролем інституційних одиниць-нерезидентів.

2. До сектора **фінансових корпорацій** відносяться банки, страхові організації, фондові біржі, брокерські, маклерські, дилерські фірми, які здійснюють операції з цінними паперами, а також інші фінансові кредитні організації (фінансові фонди, інвестиційні фірми тощо). Фінансовий сектор, як ми бачимо у таблиці 1.2, поділяється на підсектори.

Національний банк – це державна фінансова корпорація, яка є керівною кредитно-грошовою установою. Він належить до сектора фінансових установ (як самостійний підсектор), оскільки у зв'язку з переходом України до ринкової економіки Національний банк усе більше набуває рис типової фінансової установи, збільшуючи свою незалежність від уряду.

До підсектора **інших кредитно-депозитних установ** входять усі корпорації-резиденти, головним видом діяльності яких є фінансове посередництво та проведення фінансових операцій за зобов'язаннями у вигляді депозитів і фінансових документів. Роль цих фінансових посередників полягає у спрямуванні капіталу від кредиторів до позичальників (до даного підсектора входять і комерційні банки).

До підсектора **фінансових посередницьких організацій** входять фінансові корпорації, які мобілізують капітал для придбання інших видів фінансових активів (інвестиційні корпорації, корпорації, які займаються фінансовим лізингом тощо).

До підсектора **додаткових фінансових організацій** входять корпорації, пов'язані з фінансовим посередництвом, але ті, які не відіграють ролі посередника (брокерські, маклерські, дилерські фірми, які здійснюють операції з цінними паперами).

До підсектора **страхових організацій та пенсійних фондів** входять страхові організації, які займаються страхуванням життя та іншими видами

особистого страхування від нещасних випадків, страхуванням майна підприємств і домашнього господарства та іншими видами страхування, а також приватні пенсійні фонди.

3. Одиниці сектора **органів державного управління** зайняті у сфері загального управління, регулювання й планування економіки, науково-дослідної діяльності, охорони навколишнього середовища, забезпечення правопорядку, оборони, а також у соціальній сфері стосовно безкоштовного або пільгового обслуговування населення в галузі освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, культури та мистецтва, фізичної культури та спорту. Підсектори даного сектора наведено у таблиці 1.2.2.

Підсектор **центрального уряду** складається з усіх адміністративних органів держави і центральних органів, компетенція яких поширюється на всю територію країни (крім управління фондами соціального забезпечення). Це Адміністрація Президента, Верховна Рада, Кабінет Міністрів та інші органи влади.

Підсектор **регіональних урядів** включає органи, які здійснюють функції управління на рівні, нижчому за Центральний уряд, проте вищому за місцевий, тобто в рамках адміністративних одиниць - регіонів.

Підсектор **місцевих органів управління** складається з місцевих органів, компетенція яких поширюється на найменші одиниці адміністративного поділу (район, місто, село).

Підсектор **фондів соціального забезпечення та інших позабюджетних фондів** складається з інституційних одиниць, які функціонують на різних рівнях управління. Вони контролюються державою, але є самостійними щодо здійснення фінансових операцій. До них належать: Державний пенсійний фонд, Фонд соціального страхування, Фонд соціальної підтримки населення, Державний фонд сприяння зайнятості та ін.

4. Усі одиниці сектора **домашніх господарств** є споживачами, хоч деякі здійснюють і виробничу діяльність у вигляді некорпоративних підприємств, створених для виробництва товарів і послуг як на продаж, так і для власного споживання.

Розподіл сектора на підсектори здійснюється і за іншими ознаками, ніж у таблиці 1.2.2. Критеріями розподілу можуть бути: розмір сумарного доходу домашніх господарств, кількість членів домашніх господарств і т.п.

5. До сектора **некомерційних організацій, які обслуговують населення** входять організації, які не контролюються і не фінансуються державними установами. У таблиці 1.2.2 надані підрозділи цього сектора.

Підрозділ **громадські та релігійні організації** створено для надання послуг їх членам і фінансуються вони здебільшого за рахунок членських внесків. Це – професійні спілки, політичні партії, релігійні товариства, спортивні товариства тощо.

Благодійні організації та фонди надають товари та послуги домашнім господарствам на неринковій базі. Головним джерелом фінансування ресурсів є добровільні внески в грошовій та натуральній формі.

Інші некомерційні організації – це підрозділи підприємств, які надають соціально-культурні послуги здебільшого робітникам цих підприємств та їх сім'ям. Вони розглядаються як некомерційні організації, які отримують кошти у вигляді трансфертів підприємства-засновника, наприклад, за житлові, медичні оздоровчі послуги.

Наступною класифікацією у СНР є **Класифікація економічних операцій**. Економічні операції у СНР поділяють на три основні групи:

1) **Операції з товарами та послугами** відносять до процесів виробництва, обміну та використання товарів і послуг у галузях та секторах економіки. Вони включають операції з товарами та послугами, що вироблені як у звітному періоді, так і у попередніх.

2) **Розподільні операції** складаються з операцій, за допомогою яких додана вартість, що створена у виробництві, розподіляється та перерозподіляється, а також операцій, мета яких перерозподіл заощаджень.

3) **Операції з фінансовими інструментами** стосуються придбання фінансових активів і прийняття фінансових зобов'язань інституційними одиницями в різних секторах економіки.

Класифікація активів і пасивів

За методологією системи національних рахунків національне багатство країни класифікується за такими групами:

I. Нефінансові активи (1+2);

1. Виробничі активи (1.1+1.2).

1.1 Матеріальні активи (1.1.1.+1.1.2.+1.1.3.).

1.1.1. Основний капітал.

1.1.2. Оборотні матеріальні засоби.

1.1.3. Матеріальні цінності, активи, що мають здатність зберігати вартість відносно тривалий час.

1.2 Нематеріальні активи (1.2.1.).

1.2.1. Основний капітал (1.2.1.1.+1.2.1.2.+1.2.1.3.).

1.2.1.1. Витрати на геологорозвідку.

1.2.1.2. Програмне забезпечення.

1.2.1.3. Оригінали художніх та літературних творів.

2. Невиробничі активи (2.1.+2.2.):

2.1. Матеріальні активи (2.1.1.+2.1.2.)

2.1.1. Земля.

2.1.2. Корисні копалини.

2.2. Нематеріальні активи (патенти, авторські права, ліцензії тощо).

II. Фінансові активи (1+2+3+4+5+6+7):

1. Монетне золото та спеціальні права запозичення.

2. Депозити та готівка.

3. Цінні папери (крім акцій).
4. Акції та інші форми акціонерного капіталу.
5. Позики та кредити.
6. Технічні резерви страхових компаній.
7. Інша кредиторська / дебіторська заборгованість.

Усі активи (I+II).

Класифікації пасивів відповідає симетрична класифікація пасивів. Єдиним винятком є монетне золото, яке розглядається тільки як актив. Активи реєструються в особливих рахунках СНР, які зветься балансом активів та пасивів. Активи оцінюють за ринковими відновлювальними цінами.

Класифікація податків і субсидій

Усі податки у СНР діляться на поточні та капітальні. У даній частині матеріалу зупинимося на розгляданні категорій поточних податків.

Поточні податки містять дві групи податків: податки на виробництво та імпорту і податки на доходи і власність.

Податки на виробництво та імпорту являють собою обов'язкові платежі, які відшкодовуються з господарчих одиниць-резидентів державою у зв'язку з виробництвом та імпортом товарів і послуг і використанням у процесі цієї діяльності трудових, матеріальних і природних ресурсів (факторів виробництва). Дані податки виплачуються незалежно від наявності прибутку.

Податки на продукти включають податки, величина яких безпосередньо залежить від кількості чи вартості товарів і послуг, вироблених, реалізованих, або імпортованих виробничою одиницею-резидентом (податок на додану вартість, акцизи, імпортуні мита та ін.).

Інші податки, пов'язані з виробництвом, включають платежі підприємств і організацій до Державного та місцевих бюджетів, державних цільових та позабюджетних фондів у зв'язку з використанням ресурсів та одержанням дозволів на специфічні види діяльності (податки на землю, на майно підприємства, на робочу силу, платежі за підприємницькі та професійні ліцензії).

З категоріями податків пов'язані категорії субсидій.

Субсидії на продукти – це відшкодування із державного бюджету підприємствам у порядку державного регулювання цін на сільськогосподарську та іншу продукцію для покриття поточних збитків підприємств, поліпшення їх фінансового становища шляхом поповнення оборотних коштів або компенсації окремих витрат.

До **інших субсидій, пов'язаних з виробництвом**, належать ті, що надаються для здійснення певної економічної та соціальної політики щодо використання ресурсів.

Податки на доходи і власність не відносяться до податків на виробництво та імпорту і відображаються у складі **поточних трансфертів**.

Вони включають податки на прибуток, на доходи підприємств, податки на власність, що не використовується у виробництві.

Класифікація рахунків системи

Національні рахунки будують у певній послідовності, що відповідає послідовності відтворювального циклу. В основі національного рахівництва лежить характеристика процесів виробництва, розподілу, перерозподілу та використання доходу. Кожний рахунок відповідає одному із аспектів економічної діяльності.

Рахунки можна поділити на поточні та рахунки нагромадження. До перших належать ті, в яких операції повністю закінчуються в поточному році: рахунки виробництва та доходу. До других належать рахунки операцій з капіталом і фінансові рахунки.

Взаємозв'язок усієї системи рахунків забезпечується тим, що балансувальна стаття попереднього рахунка, відображена в розділі “Використання”, є вихідним показником розділу “Ресурси” наступного рахунка.

Рахунок виробництва складається для економіки в цілому, її секторів і галузей. Він відбиває операції, що стосуються процесу виробництва. Ресурсна частина містить валовий випуск товарів і послуг. У розділі використання відображається проміжне споживання товарів і послуг. Балансувальна стаття – валова додана вартість, яка використовується при обчисленні валового внутрішнього продукту виробничим методом.

Рахунок утворення доходу відбиває розподільні операції, безпосередньо пов'язані з процесом виробництва. Ресурсна частина рахунка складається з валового внутрішнього продукту в ринкових цінах і субсидій на виробництво та імпорт, а використання включає елементи первинного розподілу валового внутрішнього продукту на оплату праці найманих робітників, податки на виробництво та імпорт і валовий прибуток, змішаний дохід.

Рахунок розподілу первинного доходу (на рівні економіки) у ресурсній частині містить такі елементи: валовий прибуток, змішаний дохід, оплата праці найманих працівників, чисті податки на виробництво та імпорт і доходи від власності, отримані від інших країн. Використання – це доходи від власності, передані іншим країнам. Балансувальна стаття – валовий національний дохід.

Рахунок вторинного розподілу доходу охоплює перерозподіл доходу через поточні трансфертні операції. Ресурсна частина: валовий національний дохід та отримані поточні трансферти у грошовому вираженні. Використання – це сплачені трансферти у грошовому вираженні. Балансувальною статтею даного рахунка є наявний дохід.

Наявний дохід – це дохід, який може бути використано безпосередньо на кінцеве споживання та заощадження у вигляді придбання нефінансових і фінансових активів (**рахунок використання наявного доходу**). Балансувальна стаття даного рахунка – валове національне заощадження.

Рахунок капіталу призначений для характеристики процесу нагромадження основних та оборотних фондів, нематеріальних і фінансових активів. У ресурсну частину рахунка включають: валове національне заощадження, капітальні трансферти, одержані від “решти країн світу”. Використання – валове нагромадження основного капіталу, зміна запасів матеріальних оборотних коштів, придбання за виключенням вибуття цінностей. Балансувальна стаття – чисте кредитування (+), чисте запозичення (-).

У **фінансовому рахунку** відбиваються операції з фінансовими інструментами.

Особливість фінансового рахунка полягає в тому, що і для активів, і для пасивів використовують одну й ту ж саму класифікацію фінансових інструментів.

Рахунок інших змін в обсязі активів відображає рух капіталу під впливом відкриття або вичерпання корисних копалин, руйнування активів унаслідок стихійного лиха, їх некомпенсованих конфіскацій, внаслідок змін класифікації та змін у структурі.

Рахунок переоцінки відображає холдинговий прибуток або збиток унаслідок зміни вартості капіталу, обумовлених динамікою цін різних активів і пасивів за певний період часу.

Особливий тип рахунків у СНР – **баланси активів і пасивів**. Вони відображають наявність у країні або в певному секторі активів, пасивів, а також чистої вартості капіталу в момент складання балансу. В СНР є три самостійні баланси: початковий баланс активів і пасивів; зміни в балансі активів і пасивів; заключний баланс активів і пасивів.

Своєрідною зведеною таблицею СНР є **рахунок товарів і послуг**, який характеризує загальні ресурси продуктів і послуг у економіці в цілому, а також напрямки використання цих ресурсів.

Зовнішньоекономічні рахунки характеризують зв'язки економіки країни з економікою зарубіжних країн, які виявляються у формі зовнішньоекономічної діяльності. Результати зовнішньоекономічної діяльності фіксуються в трьох рахунках: 1) зовнішньому рахунку товарів і послуг; 2) зовнішньому рахунку первинного доходу і поточних трансфертів; 3) зовнішньому рахунку капіталу.

1.3. Види оцінки та система показників результатів економічної діяльності СНР

Для оцінки показників результатів економічної діяльності в СНР спочатку треба уявити, яка в ній передбачена система цін та які у національних рахунках використовують категорії податків.

Для оцінки результатів економічної діяльності СНР використовує таку **систему цін**:

- ринкові ціни – ціна виробника і ціна кінцевого споживача;
- основні ціни.

Процес формування цін відображений у таблиці 1.3.1.

Факторна ціна використовується у міжгалузевому балансі.

Основна ціна – це ціна, яку отримує виробник за одиницю реалізованого товару чи послуги без податків на продукти, але з урахуванням субсидій на продукти.

Ринкова ціна виробника – це ціна, яку отримує виробник за одиницю реалізованого товару чи послуги, яка включає податки на продукти (крім податку на додану вартість та податків на імпорт) і не включає субсидії на продукти, тобто включає чисті податки.

Ринкова ціна кінцевого споживача включає всі чисті податки на продукти, торговельні та транспортні націнки.

Таблиця 1.3.1

Система цін у СНР

Проміжне споживання	Оплата праці	Валовий прибуток	Чисті податки на виробництво	Чисті податки на продукти	Торгово-транспортна націнка
Факторна вартість					
Основна ціна					
Ціна виробника (ринкова ціна)					
Ціна кінцевого споживача					

У національних рахунках використовуються **два рівні показників і два методи оцінки**. Для економіки в цілому результати вимірюються, перш за все, випуском товарів і послуг та валовим внутрішнім продуктом у ринкових цінах, для секторів і галузей економіки – випуском і валовою доданою вартістю в основних цінах.

Показники результатів економічної діяльності в СНР складаються з показників **валових** і **чистих** результатів. Валові показники відрізняються від чистих на величину споживання основного капіталу.

Сумарним результатом діяльності виробничих одиниць-резидентів протягом даного періоду є **валовий випуск** товарів і послуг (ринкових та позаринкових). У міжнародній практиці валовий випуск не є оціночним показником результатів економічної діяльності, бо на його обсяг впливає проміжне споживання – частина валового випуску, яка відображає витрати

минулої праці на виробництво товарів і послуг. **Проміжне споживання** – це вартість усіх спожитих благ (за відрахуванням споживання основного капіталу) та ринкових послуг, що спожиті протягом року інституційними одиницями для виробництва інших благ і послуг.

Основними показниками результатів виробництва на макрорівні є випуск товарів і послуг, валовий внутрішній продукт, валовий прибуток економіки, валовий національний дохід, валовий наявний дохід, національне кінцеве споживання, валове національне заощадження, чисте кредитування (+), чисте запозичення (–).

Центральним показником СНР є **валовий внутрішній продукт (ВВП)**. ВВП – це вартість кінцевої продукції, яка вироблена економічними одиницями на території даної країни за певний період.

Методи обчислення ВВП відповідають трьом фазам відтворення суспільного продукту: виробництво, розподіл, кінцеве використання.

На стадії виробництва (**виробничий метод**) ВВП визначається як сума валової доданої вартості виробничих одиниць-резидентів і чистих податків на продукти та імпорт. Валова додана вартість дорівнює різниці між валовим випуском і проміжним споживанням.

На стадії розподілу (**розподільний метод**) ВВП обчислюють як суму первинних доходів від виробничої діяльності одиниць-резидентів:

- оплати праці найманих працівників;
- чистих податків на виробництво та імпорт;
- валового прибутку, змішаного доходу.

На стадії використання (**метод кінцевого використання**) ВВП обчислюють за категоріями кінцевого використання за такою схемою:

1. Кінцеві споживчі витрати (1.1+1.2+1.3):
  - 1.1 Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств.
  - 1.2 Кінцеві споживчі витрати державних установ.
  - 1.3 Кінцеві споживчі витрати некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства.
2. Валове нагромадження (2.1+2.2+2.3):
  - 2.1 Валове нагромадження основного капіталу.
  - 2.2 Зміна запасів матеріальних оборотних коштів.
  - 2.3 Придбання за виключенням вибуття цінностей.
3. Сальдо експорту та імпорту товарів і послуг.
4. Валовий внутрішній продукт (1+2+3).

Поряд з валовим випуском і валовим внутрішнім продуктом СНР розглядає такі показники результатів економічної діяльності.

Валовий прибуток економіки, змішаний дохід характеризує перевищення доходів над витратами, що одержують підприємства в результаті виробництва. Він являє собою різницю між ВВП та витратами виробників, пов'язаними з оплатою праці найманих працівників і чистими податками на виробництво та імпорт.

Валовий національний дохід – це первинний дохід, одержаний резидентами даної країни від участі в процесі виробництва ВВП своєї країни та ВВП інших країн. Валовий національний дохід більший за ВВП на сальдо первинного доходу, одержаного резидентами від нерезидентів, та переданого їм (оплата праці найманих працівників, податки та субсидії на виробництво, дохід від власності).

Валовий наявний дохід більший за валовий національний дохід на сальдо одержаних від інших країн та переданих їм поточних трансфертів (у грошовому вираженні). Він є джерелом кінцевих споживчих витрат і валового заощадження.

Кінцеві споживчі витрати включають витрати на товари та послуги домашніх господарств і кінцеві споживчі витрати державних закладів і некомерційних організацій, які обслуговують населення.

Валове заощадження є основним джерелом **валового нагромадження**. Також ресурсами для нагромадження є капітальні трансферти, одержані від інших країн. Вкладання в активи здійснюється за такими напрямками: валове нагромадження основного капіталу; зміна запасів матеріальних оборотних коштів; придбання за виключенням вибуття невироблених нефінансових активів; придбання за виключенням вибуття цінностей, капітальні трансферти, передані іншим країнам; чисте кредитування (+), чисте запозичення (-).

Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-) визначають як різницю між валовим заощадженням, з одного боку, і валовим нагромадженням і чистою купівлею невироблених нефінансових активів і цінностей – з іншого, плюс сальдо капітальних трансфертів, одержаних від інших країн. На рівні народного господарства чисте кредитування (+), чисте запозичення (-) відображає здатність нації до фінансування (якщо “+”) чи потрібність нації у фінансуванні іншими країнами (якщо “-“) операцій з нефінансовими активами всередині країни.

1.4. Методологічні принципи перерахунку макроекономічних показників у постійні ціни

При аналізі показників СНР використовують як фактичні, так і постійні ціни, перш за все, це стосується основного показника – ВВП.

При цьому розглядають:

– ВВП звітного періоду у фактичних цінах (номінальний ВВП звітного періоду): $\sum P_1 Q_1$;

– ВВП базисного періоду у фактичних цінах (номінальний ВВП базисного періоду): $\sum P_0 Q_0$;

– ВВП звітного періоду у постійних (базисний) цінах (реальний ВВП звітного періоду): $\sum P_0 Q_1$.

Оцінка ВВП у фактичних (поточних) цінах використовується для:

- 1) визначення обсягу та структури виробництва;
- 2) характеристики процесу розподілу та перерозподілу ВВП;
- 3) вивчення кінцевого використання ВВП за різними напрямками;
- 4) відображення фактичних пропорцій та взаємозв'язків у економіці;
- 5) зіставлення з іншими макроекономічними показниками процесу відтворення та визначення показників ефективності розвитку економіки (фондом оплати праці, прибутком, обсягом основного капіталу, чисельністю зайнятих або відпрацьованим часом, витратами матеріальних ресурсів, дефіцитом Державного бюджету, державним боргом тощо).

Важливим є визначення впливу на зміни обсягу ВВП у фактичних цінах двох факторів:

- зміни кількості вироблених товарів і послуг;
- зміни цін на товари та послуги.

Реальний ВВП використовується для аналізу оцінки результатів економічних реформ, проведення міжнародних зіставлень.

Індикатором розвитку економіки, характеристикою зміни ВВП як сукупності товарів і послуг, є індекс реального ВВП, який розраховується за формулою зведеного індексу фізичного обсягу:

$$I_Q^{ВВП} = \frac{\sum Q_1 P_0}{\sum Q_0 P_0}.$$

Існує проблема розрахунку чисельника індексу – реального ВВП звітного періоду, бо для прямої переоцінки фізичного обсягу звітного періоду в ціни базисного часто бракує інформації. Пряму переоцінку можна здійснити лише в окремих галузях економіки, де існують дані і про ціни, і про фізичний обсяг усіх товарів і послуг. Така інформація стосовно найважливіших продуктів існує, наприклад, у сільському господарстві.

В основному **переоцінка ВВП у постійні ціни** здійснюється за допомогою 2-х методів:

- 1) дефлятування даних поточного року за допомогою індексу цін;
- 2) екстраполяції даних базисного періоду за допомогою індексу фізичного обсягу.

Формально переоцінка за методом дефлятування має вигляд:

$$\sum P_0 Q_1 = \frac{\sum P_1 Q_1}{I_P}.$$

Такий метод можна використати на двох стадіях визначення ВВП: стадії виробництва і стадії кінцевого використання.

Почнемо з розрахунку ВВП у постійних цінах на стадії використання доходу, бо саме на цій стадії зрозуміло зміст і розрахунок дефлятора ВВП.

Використання **методу дефлятування на стадії кінцевого використання** передбачає врахування двох самих значущих компонентів ВВП – фактичного кінцевого споживання домогосподарств і валового

нагромадження. Зміну цін на кінцеву продукцію, яку споживають домогосподарства, оцінюють за допомогою **індексу споживчих цін**, а зміну цін на елементи валового нагромадження – за допомогою **індексу цін виробників промислової продукції**.

Динаміку цін на всю продукцію – і ту, що споживає населення, і ту, що призначена для виробничих цілей, характеризує **індекс дефлятор ВВП**.

Індекс дефлятор – це індекс цін на всі елементи ВВП. Він розраховується як середня арифметична зважена з індексів споживчих цін та цін виробників промислової продукції.:

$$I_P^D = \sum I_P d_0,$$

де: I_P - індекси споживчих цін (I_P^C) і цін виробників промислової продукції (I_P^I);

d_0 - частка споживчих товарів і промислових у загальній їх вартості.

Індекс споживчих цін характеризує зміну вартості репрезентативного “споживчого кошика” – набору товарів і послуг, що їх споживають домогосподарства.

У свою чергу, індекс споживчих цін являє собою середню арифметичну зважену з 3-х субіндексів цін (I_P^{cy6}):

- на продовольчі товари;
- на непродовольчі товари;
- на послуги:

$$I_P^C = \sum I_P^{cy6} d_0,$$

де: d_0 - частка вартості продовольчих, непродовольчих товарів і послуг у загальному обсязі споживчих товарів.

При використанні методу дефлятування **на стадії виробництва** назва його уточнюється і він стає **методом подвійного дефлятування**. Використовується метод, в основному, для перерахунку у постійні ціни валової доданої вартості окремих секторів (галузей) економіки:

$$\text{ВДВ} = \text{ВВ} - \text{ПС}.$$

Тому

$$\text{ВДВ}^{\text{пост}} = \frac{\text{ВВ}^{\text{факт}}}{I_P^{\text{ВВ}}} - \frac{\text{ПС}^{\text{факт}}}{I_P^{\text{ПС}}} \text{ або } \sum P_0 Q_1^{\text{ВДВ}} = \frac{\sum P_1 Q_1^{\text{ВВ}}}{I_P^{\text{ВВ}}} - \frac{\sum P_1 Q_1^{\text{ПС}}}{I_P^{\text{ПС}}}$$

Переоцінка у постійні ціни за методом екстраполяції формально має вигляд:

$$\sum P_0 Q_1 = \sum P_0 Q_0 \times I_Q.$$

Такий метод в основному використовується, коли індекс цін не можна визначити (для неринкових послуг, що надають органи державного управління). У цьому випадку в якості індексу фізичного обсягу

використовують індекс чисельності зайнятих у відповідних закладах державного управління, де надають відповідні послуги, тобто:

$$\sum P_0 Q_1 = \sum P_0 Q_0 \times \frac{\sum T_1}{\sum T_0}.$$

Контрольні запитання

1. Дайте визначення системи національних рахунків.
2. Сформулюйте предмет курсу “Система національних рахунків”.
3. Назвіть методи, які використовуються при побудові та аналізі даних СНР.
4. Висвітліть завдання, які вирішуються в ході аналізу системи.
5. Висвітліть сутність категорії **економічна діяльність** у СНР.
6. Що означає **внутрішня** та **національна економіка** за визначенням СНР?
7. Що є основою розмежування **ринкових** продуктів і послуг і **неринкових**?
8. Дайте визначення категорій **економічна територія, резидент, центр економічного інтересу**, як вони трактуються у СНР.
9. Які основні міжнародні класифікації застосовує СНР?
10. Розкажіть про класифікацію галузей економіки.
11. Що являє собою класифікатор секторів економіки?
12. Назвіть функції кожного сектора економіки.
13. Перелічте джерела фінансування секторів економіки.
14. Розкажіть про класифікацію економічних операцій.
15. Назвіть класифікаційні групи активів і пасивів за СНР.
16. Яка класифікація податків і субсидій передбачена у СНР?
17. Розкажіть про класифікацію основних рахунків СНР.
18. Що являють собою показники валових та чистих результатів економічної діяльності?
19. Як обчислюється валовий внутрішній продукт на стадії його виробництва?
20. Назвіть елементи первинного розподілу валового внутрішнього продукту.
21. Як розраховується валовий внутрішній продукт на стадії його кінцевого використання?
22. Назвіть основні показники результатів економічної діяльності за системою національних рахунків та розкажіть, які між ними існують взаємозв'язки.
23. Які існують методи переоцінки ВВП у постійні ціни?

24. Розкрийте зміст методу дефлятування та поясніть особливості його використання на стадії виробництва валового внутрішнього продукту та на стадії його використання.

25. Як здійснюється переоцінка ВВП у постійні ціни методом екстаполяції?

Розв'язання типових задач

Приклад 1. У 2003 р. макроекономічні процеси в Україні характеризувалися такими даними:

Показник	Млн. грн.
Валовий випуск (у основних цінах)	603704
Податки за виключенням субсидій на продукти	27127
Податки на виробництво та імпорту, нараховані резидентами	34277
Податки на виробництво та імпорту, отримані резидентами	34279
Субсидії на виробництво та імпорту	4030
Сальдо первинних доходів, одержаних від інших країн	-3097
Проміжне споживання	363487
Оплата праці найманих працівників, що нарахована резидентами	122188
Оплата праці найманих працівників, отримана резидентами	122940
Доход від власності, одержаний від інших країн	581
Доход від власності, сплачений іншим країнам	4432
Поточні трансферти, одержані від інших країн	12299
Поточні трансферти, сплачені іншим країнам	592
Кінцеві споживчі витрати: індивідуальні	180730
колективні	20894
Споживання основного капіталу	38885
Валове нагромадження основного капіталу	55075
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	3661
Придбання за виключенням вибуття цінностей	115
Капітальні трансферти, одержані від інших країн	59
Капітальні трансферти, передані іншим країнам	1
Придбання за виключенням вибуття невироблених нефінансових активів	16
Експорт товарів і послуг	154394
Імпорт товарів і послуг	147525

Визначте показники результатів економічної діяльності України в 2003 р.

Розв'язання

Валовий внутрішній продукт = $603704 + 27127 - 363487 = 267344$ млн. грн.

Валовий прибуток, змішаний дохід = $267344 - 122188 - (34277 - 4030) = 114909$ млн. грн.

Валовий національний дохід = $267344 + (-3097) = 264247$ млн. грн.

Валовий наявний дохід = $264247 + (12299 - 592) = 275954$ млн. грн.

Валове заощадження = $275954 - (180730 + 20894) = 74330$ млн. грн.

Чисте кредитування(+), чисте запозичення (-) =

= $74330 + (59 - 1) - 55075 - 3661 - 16 - 115 = 15521$ млн. грн.

Приклад 2. За даними приклада 1 (у тому числі, даними, отриманими в ході розрахунків) визначте валовий внутрішній продукт розподільним методом і методом кінцевого використання.

Розв'язання

Розподільний метод. Валовий внутрішній продукт = $122188 + (34277 - 4030) + 114909 = 267344$ млн. грн.

Метод кінцевого використання. Валовий внутрішній продукт = $(180730 + 20894) + (55075 + 3661 + 115) + (154394 - 147525) = 267344$ млн. грн.

Задачі для самостійної роботи

1.1. За наведеними даними визначте валовий внутрішній продукт країни трьома методами:

Показник	Млн.грн.
Випуск у основних цінах	420
Податки на продукти та імпорт	29
Субсидії на продукти та імпорт	9
Проміжне споживання	197
Валовий прибуток, змішаний дохід	110
Оплата праці найманих працівників	106
Податки на виробництво та імпорт	35
Субсидії на виробництво та імпорт	8
Кінцеві споживчі витрати	167
Валове нагромадження	58
Чистий експорт товарів і послуг	18

1.2. За наведеними даними визначте показники результатів економічної діяльності країни:

Показник	Млн.грн.
Валовий випуск (у основних цінах)	2700,0
Чисті податки на продукти та імпорт	100,0
Проміжне споживання	1411,0
Нарахована резидентами оплата праці найманих працівників	650,0
Оплата праці, нарахована резидентами сезонним іноземним працівникам	1,5
Оплата праці резидентів, одержана від інших країн	4,5
Чисті податки на виробництво та імпорт	175,0
Сальдо первинних доходів, одержаних від інших країн	5
Доход від власності, одержаний від інших країн	13,0
Доход від власності, сплачений іншим країнам	11,0
Поточні трансферти, одержані від інших країн	2,4
Поточні трансферти, сплачені іншим країнам	1,8
Кінцеві споживчі витрати	1010,0
Споживання основного капіталу	127,0
Валове нагромадження основного капіталу	291,0
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	30,0
Придбання за виключенням вибуття цінностей	5,5
Капітальні трансферти, одержані від інших країн	10,3
Капітальні трансферти, передані іншим країнам	11,7
Чисте придбання фінансових активів	255,7
Чисте прийняття фінансових зобов'язань	199,0
Експорт товарів і послуг	352,5
Імпорт товарів і послуг	300,0

Визначте валовий внутрішній продукт країни трьома методами.

1.3. Існують дані щодо макроекономічних процесів у країні в звітному році (млн. грн.):

- сумарна валова додана вартість – 108465;
- валовий випуск у основних цінах – 276246;
- податки на виробництво та імпорт – 27530;
- субсидії на виробництво та імпорт – 4555;
- чисті податки на продукти та імпорт – 21977;
- проміжне споживання – 167781;
- оплата праці, нарахована резидентами найманим працівникам – 57838;
- оплата праці, отримана резидентами країни – 57902;
- сальдо первинних доходів, одержаних від інших країн - -3508;
- доход від власності, одержаний від інших країн – 341;
- доход від власності, сплачений іншим країнам – 3913;

- споживання основного капіталу – 23230;
- поточні податки на доходи, майно, одержані від інших країн – 1;
- інші поточні трансферти, одержані від інших країн – 3138;
- інші поточні трансферти, сплачені іншим країнам – 234;
- соціальні допомоги, крім допомог у натурі, сплачені іншим країнам – 4;
- кінцеві споживчі витрати:
  - індивідуальні – 91064,
  - колективні – 9417;
- валове нагромадження основного капіталу – 25131;
- зміна запасів матеріальних оборотних коштів - -2519;
- придбання за виключенням вибуття цінностей – 134.

Визначте показники результатів економічної діяльності країни за звітний рік.

1.4. Існують дані щодо макроекономічних показників країни:

Показник	Тис. доларів США
Валовий внутрішній продукт у ринкових цінах	...
Валовий випуск у основних цінах	6928,05
Проміжне споживання	3222,60
Чисті податки на продукти та імпорт	321,45
Оплата праці найманих працівників	1985,10
Валовий прибуток, змішаний дохід	...
Чисті податки на виробництво та імпорт	594,00
Валове заощадження	...
Доход від власності, одержаний від інших країн	43,95
Доход від власності, сплачений іншим країнам	217,05
Поточні трансферти, одержані від інших країн	2,7
Поточні трансферти, передані іншим країнам	6,6
Валовий національний дохід	...
Валовий національний наявний дохід	...
Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	...
Кінцеві споживчі витрати	3072,45
Валове нагромадження основного капіталу і зміна запасів матеріальних оборотних коштів	712,95
Придбання за виключенням вибуття цінностей	-50,55

Визначте відсутні в таблиці показники.

1.5. За наведеними даними визначте валовий внутрішній продукт трьома методами (млн.грн.):

- випуск товарів і надання послуг в основних цінах – 292,5;

- проміжне споживання (включно з послугами фінансових посередників) – 144,8;
- чисті податки на продукти та імпорт – 14,6;
- інші чисті податки на виробництво – 1,7;
- оплата праці найманих працівників – 69,6;
- валовий прибуток, змішаний дохід – 76,4
- кінцеві споживчі витрати:
  - домашніх господарств – 65,8;
  - сектора загального державного управління – 25,1;
  - некомерційних організації – 3,0;
- валове нагромадження основного капіталу – 33,3;
- зміна запасів матеріальних оборотних коштів – 8,5;
- сальдо експорту та імпорту – 20,6.

1.6. У поточному році результати економічної діяльності країни становили:

Показник	Млн. грн
Валовий випуск у основних цінах	289
Проміжне споживання	180
Чисті податки на продукти та імпорт	20

Індекс-дефлятор валового внутрішнього продукту до попереднього року – 1,12.

Визначте:

- 1) обсяги валового внутрішнього продукту в фактичних і порівняних цінах;
- 2) абсолютний приріст номінального валового внутрішнього продукту за рахунок динаміки цін.

1.7. Відомо, що в Україні у 2000 р. номінальний валовий внутрішній продукт складав 174,0 млрд. грн., а у 1999 р – 130,4 млрд. грн. Індекс-дефлятор валового внутрішнього продукту в 2000 р. – 1,25.

Визначте:

- 1) реальний валовий внутрішній продукт у 2000 р.;
- 2) індекс реального валового внутрішнього продукту (двома методами).

1.8. Номінальний валовий внутрішній продукт країни у 2002 р. становив 140 млрд. гр. од., у 2005 – 182. Дефлятор валового внутрішнього продукту в % до попереднього року:

2003 – 105; 2004 – 108; 2005 – 104,5.

Визначте, як змінився реальний ВВП у 2005 р. порівняно з 2002 р.

1.9. Темпи приросту фізичного обсягу валового внутрішнього продукту в % до попереднього року становили:

Країна	2003	2004	2005
А	1,8	1,5	1,4
Б	1,4	2,1	1,6

Визначте для кожної країни темпи приросту фізичного обсягу валового внутрішнього продукту в 2005 р. порівняно з 2002 р. Зробіть висновки.

1.10. Є такі дані за галузями економіки:

Показник	Базисний період	Поточний період
Валовий випуск, млрд. гр. од.	170	182
Частка проміжного споживання у вартості валового випуску, %	46	50
Частка споживання основного капіталу у вартості валового випуску, %	15,2	17,0

Також відомо, що в поточному періоді, порівняно з базисним, ціни на валовий випуск зросли в середньому на 10%, на проміжне споживання – на 5%, на основний капітал знизилися на 2%.

Визначте:

- 1) валову та чисту додану вартість за кожний період;
- 2) індекси фізичного обсягу валового випуску, валової та чистої доданої вартості.

1.11. Результати економічної діяльності характеризуються даними, млрд.гр. од.:

Показник	Базисний період	Поточний період
Валовий випуск у основних цінах	40,2	48,6
Податки на продукти та імпорт	2,8	3,2
Субсидії на продукти та імпорт	0,7	0,8
Проміжне споживання	24,5	30,4

Основні ціни на елементи валового випуску зросли в середньому на 4,5%, на елементи проміжного споживання – на 5,2%, фізичний обсяг продукції, що підлягає оподаткуванню, зріс на 25%.

Визначте:

- 1) індекс реального ВВП;
- 2) абсолютний приріст ВВП за рахунок фізичного обсягу та цін.

РОЗДІЛ 2. ПОТОЧНІ РАХУНКИ

2.1. Рахунок виробництва

Рахунок виробництва розробляється з метою аналізу результатів виробництва товарів і послуг. Він відображає операції, які безпосередньо відносяться до процесу виробництва. Його складають за галузями, секторами та для економіки в цілому (зведений рахунок).

У **ресурсній** частині рахунка виробництва за галузями та секторами (схема 2.1.1) відображається випуск товарів і послуг у основних цінах, який являє собою сумарну вартість усіх товарів і послуг, що є результатом виробничої діяльності господарчих одиниць-резидентів протягом даного періоду.

У розділі “**Використання**” відображається проміжне споживання товарів і послуг. **Балансувальна стаття** – валова додана вартість, яка визначається як різниця між випуском і проміжним споживанням.

Схема 2.1.1

Рахунок виробництва для сектора або галузі

Використання	Ресурси
2. Проміжне споживання	1. Випуск товарів і послуг
3. Валова додана вартість (п.1-п.2)	
Усього (п.2+п.3)	Усього (п.1)

Вихідним показником **ресурсної** частини зведеного рахунка виробництва (схема 2.1.2) є валовий випуск товарів і послуг.

Схема 2.1.2

Зведений рахунок виробництва

Використання	Ресурси
4. Проміжне споживання	1. Валовий випуск у основних цінах

5. Валовий внутрішній продукт у ринкових цінах (п.3-п.4)	2. Чисті податки на продукти та імпорт
	3. Валовий випуск у ринкових цінах (п.1+п.2)
Усього (п.4+п.5)	Усього (п.3)

У цьому рахунку валовий випуск відображається і в основних, і в ринкових цінах. Найбільше економічне значення має показник випуску в ринкових цінах. Цей показник визначає загальну вартість вироблених товарів і послуг, які далі були використані на проміжне та кінцеве споживання. Показник випуску в ринкових цінах використовується також для ув'язки показників усіх рахунків системи в рахунку товарів і послуг.

Розділ “**Використання**” включає проміжне споживання та балансувальну статтю рахунка – **валовий внутрішній продукт** у ринкових цінах.

Склад і оцінка валового випуску

Валовий випуск продукції та послуг (ринкових та позаринкових) – це сумарний результат діяльності виробничих одиниць-резидентів протягом даного періоду. До його складу входять:

1) усі товари і послуги, незалежно від їх використання (як товари, що передаються іншим одиницям, які не є їхніми виробниками, так і товари, вироблені для власного кінцевого споживання чи нагромадження, враховуючи приріст запасів матеріальних оборотних коштів у виробника);

2) послуги державних закладів та некомерційних організацій, що надаються іншим інституційним одиницям безкоштовно або за економічно незначимими цінами;

3) послуги домашніх господарств щодо проживання у власному житлі та домашні послуги, надані оплачуваною домашньою прислугою. Товари та послуги, створені тіньовою економікою, слід відносити до випуску.

Розрізняють ринковий та неринковий типи випуску. **Ринковий включає** товари та послуги:

- які реалізуються за економічно значущими цінами;
- обмін за бартером на інші товари, послуги або активи;
- які надаються роботодавцями власним працівникам як оплата праці в натуральній формі;
- які виробляються одним підрозділом та передаються іншому підрозділу цього ж підприємства для використання у виробництві в тому самому чи наступному періодах. До них належать, наприклад, насіння та корми, вироблені та спожиті в межах сільськогосподарського підприємства; вугілля, що використовується на шахтах у виробництві вугільних брикетів; матеріали, вжиті для будівництва господарським

способом; продукти харчування, надані підсобними господарствами для їдалень, дитячих закладів, будинків відпочинку, що належать підприємству тощо;

– у вигляді готової продукції та незавершеного виробництва, що надходять у запаси матеріальних оборотних коштів у виробника та призначені для ринкового використання, тобто перераховані вище.

До **неринкового випуску** належать товари та послуги:

– вироблені інституційними одиницями для власного кінцевого споживання, тобто для кінцевого їх споживання чи нагромадження основного капіталу. Це, наприклад, сільськогосподарські та інші продукти, вироблені для власного споживання фермерськими (селянськими) або особистими підсобними господарствами; будівництво господарським способом та власними силами домашніх господарств; виробництво машин та устаткування для власного використання; вирощування худоби та багаторічних насаджень для використання в господарстві як основного капіталу; послуги щодо проживання у власному житлі; оплачені послуги домашньої прислуги;

– надані безоплатно чи за цінами, що не мають економічного значення, іншим інституційним одиницям. До них належать: товари та послуги індивідуального характеру, що надаються безоплатно або за цінами, які не мають економічного призначення, державними бюджетними закладами та некомерційними організаціями домашніх господарств (наприклад, надання безоплатної освіти та медичного обслуговування); колективні послуги (послуги колективного характеру, що надаються суспільству в цілому, виробництво яких організується державою та фінансується з державного бюджету країни (послуги органів безпосереднього управління, оборони та ін.); готова продукція та незавершене виробництво, що призначені для неринкового споживання та надходять до запасів матеріальних оборотних коштів у виробника.

Розрахунок випуску для окремих секторів економіки

Для сектора **нефінансових корпорацій** валовий випуск за період визначається як сума вартості реалізованої продукції та приросту вартості запасів готової продукції та незавершеного виробництва на кінець періоду порівняно з його початком.

Вартість випуску сектора **фінансових корпорацій** визначається як різниця між відсотками, отриманими банками за розміщення залучених ресурсів та виплачених банками за залучення фінансових ресурсів, із додаванням плати за інші послуги, надані клієнтам банку (зберігання коштовностей у сейфах, консультації з інвестування, обмін валюти).

Випуск **страхових компаній** розраховується таким чином: до різниці між отриманими страховими преміями та сплаченими страховими

відшкодуваннями додається величина відсотків, отриманих страховими компаніями від інвестування страхових технічних резервів за мінусом приросту технічних страхових резервів.

Для секторів **державного управління та некомерційних організацій**, що обслуговують домашні господарства, випуск складається з вартості неринкових та ринкових послуг. Випуск неринкових послуг визначається як сума витрат на виробництво, а саме:

- витрат на придбання товарів та послуг для проміжного споживання;
- оплати праці;
- інших податків на виробництво;
- споживання основного капіталу.

Випуск за ринковими послугами для цих секторів визначається як сума грошових надходжень від продажу ринкової продукції (частково оплата послуг закладів охорони здоров'я, дитячих дошкільних установ тощо).

До випуску сектора **домашніх господарств** відносять:

- вартість виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, видобуток соли, заготівля торфу, водопостачання, виготовлення одягу, взуття та ін.;
- вартість будівництва власного житла та інших будівель, вдосконалення вже наявних;
- послуги, пов'язані з проживанням в особистому помешканні;
- домашні послуги, що надаються найманими працівниками.

Склад і оцінка проміжного споживання

Проміжне споживання – це вартість усіх спожитих благ (за відрахуванням споживання основного капіталу) та ринкових послуг, яка спожита протягом періоду інституційними одиницями для виробництва інших благ та послуг.

У проміжне споживання включають:

- матеріальні витрати (сировина, покупні матеріали, запасні частини, паливо і т.п. та матеріальні послуги);
- вартість нематеріальних послуг (юридичні послуги, плата за оренду виробничих фондів, плата за послуги фінансового посередництва, плата навчальним закладам за підготовку працівників і т.д.);
- витрати на відрядження в частині оплати проїзду та послуг готелів;
- інші витрати (представницькі витрати, витрати щодо набору робочої сили, витрати на утримання наукових, медичних та культурних підрозділів, що знаходяться на балансі підприємства і т.д.).

Проміжне споживання не включає:

– витрат на будівництво і капітальний ремонт будівель і споруд, модернізацію і ремонт машин і обладнання для збільшення строку їх експлуатації і підвищення продуктивності (у СНР ці витрати трактуються як нагромадження основного капіталу);

– витрати на поточний ремонт житла, організованого мешканцями (орендарями) – купівля фарби, шпалерів тощо (у СНР ці витрати трактуються як витрати на кінцеве споживання);

– вартості товарів і послуг, наданих підприємством його робітникам безплатно або за зниженими цінами, у вигляді оплати праці в натуральній формі та ін. (розглядається як оплата праці);

– орендну плату за використання землі (розглядається як доходи від власності).

Товари і послуги, які призначено для проміжного споживання, оцінюються в цінах покупця, чинних у момент споживання цих товарів і послуг у процесі виробництва, а не в момент придбання. Проте показник проміжного споживання, одержаний на основі даних бухгалтерської звітності, як правило, не відповідає цьому принципу оцінки. Тому стає необхідним коригування величини проміжного споживання, яке полягає в переоцінці його матеріальних складових з урахуванням середньої зміни цін за період зберігання виробничих запасів.

Напрямки аналізу показників рахунку виробництва

Існує два основних напрямки аналізу показників рахунка виробництва. Перший стосується аналізу **структури** показників рахунка та охоплює:

– визначення частки товарів і послуг, ринкового та неринкового виробництва, окремих галузей та секторів економіки в загальному обсязі випуску товарів і послуг та у валовому внутрішньому продукті;

– виявлення податкової місткості виробництва на основі порівняння показників обсягу податків з показниками результатів виробництва;

– аналіз ефективності виробництва на основі порівняння показників результатів виробництва з показниками проміжного споживання;

– аналіз співвідношення валової доданої вартості та валового внутрішнього продукту і витрат праці у галузях, секторах чи в економіці в цілому, що характеризує продуктивність праці в галузях, секторах чи суспільну продуктивність праці. Витрати живої праці можуть характеризуватися показниками: чисельність зайнятих у виробництві, кількість відпрацьованого часу, величина оплати праці (з рахунка утворення доходу);

– аналіз співвідношення ВВП чи валової доданої вартості галузі або сектора економіки та сукупних витрат праці та капіталу (проміжне

споживання, споживання основного капіталу, витрати живої праці), яке характеризує обсяг кінцевого результату виробництва, що припадає на одиницю витрат і являє собою загальний, зведений показник рівня економічної ефективності виробництва.

Другий напрямок аналізу рахунка виробництва пов'язаний із аналізом **динаміки та впливу факторів** показників результатів виробничої діяльності. Він здійснюється за допомогою індексного та регресійно-кореляційного аналізу.

На основі балансувальної статті рахунка виробництва розраховують аналітичні показники (наприклад, ВВП на душу населення), які використовують у міжнародних порівняннях.

2.2. Рахунки доходу

Рахунки доходу є центральними в системі рахунків, бо вони пов'язують результат виробництва з процесами нагромадження та зміни фінансових активів і пасивів.

Рахунки доходу поділяють на **три групи** – це рахунки первинного розподілу доходу, рахунок вторинного розподілу доходу та рахунок використання доходу. У свою чергу, рахунки первинного розподілу доходу складаються з рахунка утворення доходу та рахунка розподілу первинного доходу.

Первинним доходом є доход від виробничої діяльності та доход від власності.

Доход від виробничої діяльності включає:

- оплату праці найманих працівників;
- податки на виробництво та імпорт;
- валовий прибуток, змішаний доход.

Доход від власності - це доход від надання в користування іншим інституційним одиницям фінансових і нефінансових активів, у тому числі землі, корисних копалин та інших нефінансових невикористаних активів. Тобто це проценти, дивіденди, рента за користування землею, плата за розробку корисних копалин та ін.

2.2.1. Рахунок утворення доходу

Цей рахунок відображає використання валового внутрішнього продукту (по секторах і галузях – валової доданої вартості) на виплату первинного доходу від виробничої діяльності інституційними одиницями-резидентами і нерезидентам, і нерезидентам. Підкреслимо, що у цьому

рахунку відображаються **виплачений дохід від виробничої діяльності**, а не одержаний первинний дохід. Доход від власності в рахунку утворення доходу не відображається.

Ресурсною частиною рахунка на рівні сектора або галузі (схема 2.2.1.1) є балансувальна стаття рахунка виробництва – валова додана вартість.

Розділ “**Використання**” включає елементи первинного розподілу валової доданої вартості на оплату праці найманих працівників, інші податки на виробництво та імпорт (за винятком субсидій на виробництво та імпорт). У рахунку утворення доходу за секторами або галузями відображаються тільки **інші** чисті податки на виробництво, бо саме вони є компонентами валової доданої вартості, яка обчислюється в основних цінах.

Балансувальною статтею рахунка утворення доходу є **валовий прибуток, змішаний дохід**. Її дістають після відрахування з валової доданої вартості оплати праці, а також інших чистих податків на виробництво та імпорт.

Схема 2.2.1.1

Рахунок утворення доходу для сектора або галузі

Використання	Ресурси
3. Оплата праці найманих працівників	1. Валова додана вартість
4. Інші чисті податки на виробництво та імпорт	
5. Валовий прибуток, змішаний дохід (п.2-п.3-п.4)	
6. Усього (п.3+п.4+п.5)	2. Усього (п.1)

Для економіки в цілому складається зведений рахунок утворення доходу (схема 2.2.1.2). У **ресурсну** частину рахунка переноситься показник ВВП з рахунка виробництва, а в розділі “**Використання**” відображаються оплата праці та чисті податки на виробництво та імпорт. **Балансувальною** статтею є **валовий прибуток економіки, змішаний дохід**.

Відповідно до методології СНР **оплата праці найманих працівників** охоплює всі виплати інституційними одиницями-резидентами своїм найманим працівникам (резидентам і нерезидентам). Він включає елементи: заробітну плату (в грошовій та натуральній формі), а також фактичні та умовні внески на соціальне страхування.

Схема 2.2.1.2

Зведений рахунок утворення доходу

Використання	Ресурси
3. Оплата праці найманих працівників	1. Валовий внутрішній

4. Чисті податки на виробництво та імпорт	продукт у ринкових цінах
5. Валовий прибуток, змішаний дохід (п.2-п.3-п.4)	
6. Усього (п.3+п.4+п.5)	2. Усього (п.1)

Розрахунок заробітної плати в Держкомстаті України проводиться за такою схемою. **Додаються:**

1) Основна та додаткова заробітна плата, інші заохочувальні та компенсаційні виплати в госпрозрахункових підприємствах, кооперативних, спільних та малих підприємствах, оплата працівників колективних сільськогосподарських підприємств, оплата найманого персоналу колективних сільськогосподарських підприємств, оплата кадрового персоналу Міністерства оборони, оплата найманого персоналу Міністерства оборони, оплата працівників бірж, оплата служителів релігійних культів.

2) Добові зі складу коштів на відрядження.

Відраховуються:

3) Суми відшкодування втраченого заробітку внаслідок тимчасової втрати працездатності до величини фактичного заробітку в разі, коли працівник продовжує працювати на підприємстві.

4) Оплата навчальних відпусток, наданих працівникам, які навчаються у вечірніх та заочних вищих і середніх спеціальних навчальних закладах.

5) Доплати, пов'язані з ліквідацією наслідків аварії на ЧАЕС.

6) Матеріальна допомога.

7) Оплата додаткових відпусток, одноразова допомога з виходу на пенсію, оплата за навчання дітей працівників.

8) Витрати на погашення позик, виданих для поліпшення житлових умов.

9) Витрати на благоустрій садових товариств.

Усього заробітної плати: 1+2-3-4-5-6-7-8-9.

Фактичні внески підприємств на соціальне страхування містять внески, які здійснюють підприємства та організації у державні та недержавні фонди соціального страхування, Пенсійний фонд, Фонд сприяння зайнятості відповідно до програм соціального забезпечення і соціального страхування населення. Ці платежі є основним джерелом для виплат соціальної допомоги при конкретних обставинах, які знижують рівень матеріального становища робітника. Не зважаючи на те, що ці внески здійснюються безпосередньо страховим організаціям, вони розглядаються як частина оплати праці працівникам, яку вони потім перераховують страховим організаціям.

Умовні внески на соціальне страхування являють собою соціальну допомогу, яка виплачується підприємствами своїм працівникам, колишнім працівникам, їх утриманцям за рахунок власних засобів. Умовні розрахунки на соціальне страхування складаються з таких елементів:

- 1) Виплати за скорочення штатів, оплата навчальних відпусток, доплата до фактичного заробітку в разі тимчасової непрацездатності.
- 2) Вартість путівок на лікування за рахунок коштів госпрозрахункових підприємств.
- 3) Виплати стипендій за рахунок коштів підприємств.
- 4) Пенсії військовослужбовців.

Існують два основних **напрямки аналізу** рахунка утворення доходу: аналіз динаміки його показників і вивчення структури та координації за такими напрямками:

- визначення частки оплати праці найманих працівників, чистих податків та валового прибутку у ВВП;
- отримання оцінки зарплатомісткості на основі порівняння оплати праці та ВВП, порівняння зарплатомісткості ВДВ у різних галузях;
- визначення частки виплат у грошовій та натуральній формі в оплаті праці найманих працівників, частки оплати праці різних категорій працівників, аналіз галузевих відмінностей оплати праці;
- аналіз основних показників рахунку утворення доходу в розрахунку на одного зайнятого та на одного мешканця країни;
- дослідження зміни ефективності використання живої праці на основі аналізу співвідношення темпів росту ВСВ чи ВВП та оплати праці та ін.

2.2.2. Рахунок розподілу первинного доходу

Рахунок розподілу первинного доходу відображає його розподіл серед тих, хто отримує дохід. Рахунок складається для секторів та економіки в цілому.

У **ресурсну** частину рахунка розподілу первинного доходу для сектора (схема 2.2.2.1) з попереднього рахунка переноситься балансувальна стаття – валовий прибуток, змішаний дохід для відповідного сектора. Також у ресурсах показують інші доходи від виробничої діяльності та одержаний дохід від власності.

У “**Використанні**” відображають сплачений відповідним сектором дохід від власності.

Балансувальна стаття рахунка розподілу первинного доходу – це **валове сальдо первинних доходів**.

Схема 2.2.2.1

Рахунок розподілу первинного доходу для сектора

Використання	Ресурси
6. Доход від власності сплачений	1. Валовий прибуток, змішаний доход
7. Валове сальдо первинних доходів (п.5-п.6)	2. Оплата праці найманих працівників
	3. Чисті податки на виробництво та імпорт
	4. Доход від власності одержаний
8. Усього (п.6+п.7)	5. Усього (п.1+п.2+п.3+п.4)

У зведеному рахунку розподілу первинного доходу (схема 2.2.2.2) в ресурсах та у використанні будуть відображатися тільки первинний доход, одержаний від інших країн та сплачений іншим країнам.

Резиденти країни одержують такі первинні доходи з-за кордону: заробітну плату своїх громадян за кордоном; прибуток підприємств, який отримано від діяльності за кордоном, але переказано в Україну і т.п.

Відповідно сплачуються іншим країнам доходи іноземних громадян або корпорацій-нерезидентів, які не буде використано в Україні.

На рівні економіки в цілому сальдо первинних доходів, визначених на валовій основі, тобто до урахування споживання основного капіталу, становить **валовий національний доход (ВНД)** (балансувальна стаття рахунка).

Схема 2.2.2.2

Зведений рахунок розподілу первинного доходу

Використання	Ресурси
6. Доходи від власності, сплачений іншим країнам	1. Валовий прибуток економіки, змішаний доход
7. Валовий національний доход (п.5-п.6)	2. Оплата праці найманих працівників
	3. Чисті податки на виробництво та імпорт
	4. Доход від власності, одержаний від інших країн
8. Усього (п.6+п.7)	5. Усього (п.1+п.2+п.3+п.4)

Доходи від власності в СНР включають: відсотки; розподілений доход корпорацій; дивіденди; вилучення з доходу квазікорпорацій; ренту; доход від власності, що належить власникам страхових полісів. Отже, доходами від власності є первинні доходи, які отримують від надання в користування фінансових або нефінансових, нестворених активів (природних ресурсів, включаючи землю) іншим одиницям.

Відсотки – доходи від власності, що їх отримують власники певних видів фінансових активів – вклади, цінні папери (крім акцій), позики або інші рахунки дебіторів.

Розподілений дохід корпорацій – дивіденди, що виплачуються корпоративними підприємствами, та вилучення з доходу квазікорпоративних підприємств.

Дивіденди – дохід від власності, на який акціонери отримують право, передаючи кошти в розпорядження корпорації (через купівлю акцій).

Вилучений дохід квазікорпорацій – дохід від власності, що нараховується власнику квазікорпорацій пропорційно до його інвестицій в підприємство.

Рента – дохід від власності, що виплачується власникам матеріальних нестворених активів (природних ресурсів, включаючи землю) в обмін на дозвіл іншій інституційній одиниці експлуатувати даний актив.

Дохід від власності, отриманий від інвестування резервів страхування життя, це дохід домашніх господарств, які мають страхові поліси.

У “**Використанні**” відображають передані відповідними секторами доходи від власності. Треба розуміти, що ці доходи відображаються в ресурсній частині для господарчих одиниць, які їх отримують (кредитори, акціонери, землевласники і т.п.). Наприклад, проценти, сплачені банкам, будуть показані в “Використанні” рахунків усіх секторів, крім сектора “Фінансові корпорації”, а загальний обсяг сплачених процентів усіма секторами буде вказаним у розділі “Ресурси” як дохід від власності сектора “Фінансові корпорації”.

У рахунку утворення доходу оплата праці була показана в розділі “Використання” як сума, яка нарахована найманим працівникам виробниками-резидентами. У рахунку розподілу первинного доходу вона відображається у ресурсній частині як сума, яка отримана сектором “Домашні господарства”.

Податки на виробництво та імпорту у рахунку утворення доходу в розділі “Використання” показані як суми, які нараховані резидентами, а у рахунку первинного розподілу доходу вони відображаються як доходи, які отримані сектором “Органи державного управління”.

Між показниками валового національного доходу та валового внутрішнього продукту є певний взаємозв'язок. Валовий внутрішній продукт – це показник виробництва і визначається він за допомогою категорій випуску та проміжного споживання, які також є суто виробничими показниками. Валовий національний дохід отримується як сума доходів резидентних одиниць української економіки. Валовий внутрішній продукт і валовий національний дохід різняться на сальдо

факторних доходів із-за кордону. Якщо вилучити з ВНД споживання основного капіталу, отримаємо чистий національний доход.

Основними напрямками аналізу рахунка розподілу первинного доходу є:

- аналіз структури ВНД за видами первинного доходу, за секторами
- отримувачами первинного доходу;
- аналіз співвідношення ВНД і ВВП;
- порівняння первинного доходу, одержаного сектором економіки, з його внеском в утворення ВВП;
- аналіз динаміки показників рахунка;
- визначення тенденцій у зміні обсягу та структури одержаного резидентами первинного доходу.

2.2.3. Рахунок вторинного розподілу доходу

Рахунок відображає, як валовий національний доход на рівні економіки, або валове сальдо первинних доходів на рівні сектора трансформується (через одержання й сплату поточних трансфертів) у наявний доход – кінцеву суму, яку можна використовувати для цілей споживання та заощадження.

У **ресурсній** частині (для сектора) рахунок містить показник валове сальдо первинних доходів, який переноситься з попереднього рахунка (схема 2.2.3.1). Також у ресурсній частині відображаються поточні трансферти, одержані господарчими одиницями (в грошовому вираженні).

Схема 2.2.3.1

Рахунок вторинного розподілу доходу для сектора

Використання	Ресурси
4. Поточні трансферти передані (у грошовому вираженні)	1. Валове сальдо первинних доходів
5. Валовий наявний доход (п.3-п.4)	2. Поточні трансферти одержані (у грошовому вираженні)
6. Усього (п.4+п.5)	3. Усього (п.1+ п.2)

У частині “**Використання**” відображаються поточні трансферти в грошовому вираженні, передані іншим господарчим одиницям.

Балансувальна стаття рахунка - **валовий наявний доход**.

Для секторів економіки складають також **рахунок перерозподілу доходу в натурі** (схема 2.2.3.2). Він є необхідним через те, що в Україні значна частка доходів отримується не в грошовому, а в натуральному вигляді, тобто у вигляді тієї чи іншої продукції або послуги. Цей рахунок має особливе значення для секторів домашніх господарств, некомерційних організацій та загального державного управління. **Ресурси** рахунка

перерозподілу доходу в натурі, крім наявного доходу, утворюють соціальні трансферти в натурі (допомога, неринкові послуги, як-то освіта, охорона здоров'я), що одержують домашні господарства. У **використанні** рахунка відображаються ті самі трансферти, але такі, що передають урядові та неприбуткові установи. **Балансувальною** статтею рахунка є **валовий скоригований наявний дохід**.

Схема 2.2.3.2

Рахунок перерозподілу доходу в натурі

Використання	Ресурси
4. Соціальні трансферти в натурі передані	1. Валовий наявний дохід
5. Валовий скоригований наявний дохід	2. Соціальні трансферти в натурі одержані
6. Усього (п.4+п.5)	3. Усього (п.1+ п.2)

Зведений рахунок вторинного розподілу доходу (схема 2.2.3.3). На рівні економіки в **ресурсній** частині рахунка відображаються валовий національний дохід і поточні трансферти, одержані від інших країн. У розділі “**Використання**” відображаються поточні трансферти, передані іншим країнам. **Балансувальна** стаття рахунка - **валовий національний наявний дохід**. Таким чином, він більший за валовий національний дохід на величину сальдо поточних трансфертів, одержаних від інших країн.

Схема 2.2.3.3

Зведений рахунок вторинного розподілу доходу

Використання	Ресурси
4. Поточні трансферти, передані іншим країнам	1. Валовий національний дохід
5. Валовий національний наявний дохід (п.3-п.4)	2. Поточні трансферти, одержані від інших країн
6. Усього (п.4+п.5)	3. Усього (п.1+ п.2)

Рахунок вторинного розподілу доходу характеризується наявністю специфічних операцій – поточних трансфертів.

Трансферт – це операція, коли одна інституційна одиниця надає товар, послугу або актив іншій інституційній одиниці. Трансферти діляться на поточні та капітальні.

Поточні трансфертні операції – це однобічні перерозподільні потоки доходів, які не викликають потоків доходів у зворотному напрямі, здійснюються більш-менш регулярно та пов'язані із зменшенням чи зростанням поточних доходів господарчих одиниць. Вони включають:

- поточні податки на дохід і майно;
- внески на соціальне страхування;

- соціальні допомоги;
- інші поточні трансферти.

Для сторони, що одержує поточні трансферти, на відміну від капітальних, вони не є джерелом інвестування. Сторона, що сплачує, виплачує поточні трансферти за рахунок своїх поточних надходжень. Трансферт у **грошовій** формі – це виплата або переказ вкладу однією одиницею іншій без отримання будь-якого еквівалента. Трансферт у **натуральній** формі – передача власності на товар або актив (крім готівки) чи надання послуги також без отримання будь-якого еквівалента.

Треба відрізнити поточний трансферт від капітального. **Капітальні трансфертні операції** пов'язані з передачею капіталу чи заощаджень від однієї одиниці іншій: субсидії на будівництво об'єктів, передача без відшкодувань основних фондів та ін. Капітальний трансферт у **натуральній** формі – це передача власності на актив, окрім запасів матеріальних оборотних засобів.

Поточні податки на доходи та майно, одержані від інших країн, складаються, в основному, з податків, якими обкладаються доходи та майно домашніх господарств і корпорацій. Такі податки можуть виплачуватися і нерезидентами або державними одиницями чи некомерційними організаціями, що обслуговують домашні господарства.

Класифікація поточних податків на доходи і майно складається з таких категорій:

А. Поточні податки на доходи:

- 1) податки з доходів фізичних осіб або з доходів домашніх господарств (включаючи податки з доходів власників некорпоративних підприємств);
- 2) податки на доходи корпорацій;
- 3) податки на виграші в лотереях і азартних іграх;
- 4) податки на приріст капіталу;
- 5) інші поточні податки.

Б. Поточні податки на капітал:

- 1) податки на землю та будівлі (за винятком податків на власні або орендовані будівлі та землю підприємств, які використовуються ними у виробничих цілях і розглядаються як інші податки на виробництво);
- 2) податки на чисту вартість капіталу;
- 3) податки на інші активи (тобто ювелірні вироби та інші предмети розкошу);

В. Різні податки:

- 1) подушні податки;
- 2) податки на витрати (альтернатива податків на доходи, на практиці застосовуються рідко);

3) платежі домашніх господарств за отримання різних ліцензій (наприклад, на володіння або користування автомобільним засобом, на мисливство та рибальство, та ін.);

4) податки на міжнародні операції (тобто у зв'язку із поїздками за кордон, грошовими переказами за кордон, іноземними інвестиціями та ін., за винятком податків, що їх сплачують виробники).

Внески на соціальне страхування складаються з виплат наймачів, найманих робітників, самозайнятих і незайнятих осіб у програми соціального страхування. Допомога виплачується одержувачам, які потребують лікування, компенсації зменшення доходу внаслідок втрати працездатності тощо.

Соціальні допомоги складаються з допомоги за соціальним страхуванням і безпосередньо соціальної допомоги. Допомога за соціальним страхуванням – це поточні трансферти в грошовій або натуральній формі через фонди соціального забезпечення домашнім господарствам, які мають на них право за програмами соціального страхування. Безпосередня соціальна допомога – це поточні трансферти, що виплачуються в грошовій або натуральній формі домашнім господарствам державними одиницями для задоволення тих самих потреб, що й допомога за соціальним страхуванням, але поза програми соціального страхування. Соціальну допомогу класифікують згідно з видом програми, за якою здійснюються виплати: фонди соціального забезпечення, програми соціального страхування зі створенням спеціальних фондів, програми соціальної допомоги.

Інші поточні трансферти складаються з усіх поточних трансфертів, за винятком вищеназваних. З-поміж найважливіших можна назвати такі:

- страхові премії, не пов'язані зі страхуванням життя (з відрахуванням плати за послугу);

- страхові відшкодування, не пов'язані зі страхуванням життя;

- поточні трансферти всередині сектора загального державного управління;

- поточні трансферти між державними одиницями різноманітних країн або між державними одиницями та міжнародними організаціями;

- інші поточні трансферти між резидентними інституційними одиницями або між резидентними і нерезидентними одиницями (трансферти між некомерційними організаціями, між домашніми господарствами; пені і штрафи, що накладаються на інституційні одиниці судами; виплати компенсацій і т.п.)

Принципи віднесення операцій вторинного розподілу між секторами

Вторинний розподіл – це перерозподіл уже отриманих первинних доходів між секторами.

Наприклад, фактичні відрахування на соціальне страхування, показані в рахунках утворення та розподілу первинного доходу в складі статті “оплата праці найманих працівників”, у даному рахунку розглядаються як трансферти, які передаються організаціям соціального страхування домашніми господарствами для подальших виплат їм пенсій за віком та інших допомог. Умовні внески на соціальне страхування, які відображаються у рахунках утворення доходу та розподілу первинного доходу як компоненти оплати праці найманих працівників, у рахунку вторинного розподілу доходу показуються як відрахування працівників в умовні фонди соціального страхування нефінансових підприємств, фінансових підприємств (чи інших секторів, до яких належить роботодавець) і як виплати соціальної допомоги з цих умовних фондів домашнім господарствам.

Таким чином, домашні господарства сплачують прибуткові податки та відрахування на соціальне страхування, добровільні внески в громадські організації, що трактуються в СНР як інші трансферти в грошовій формі, але також і одержують різноманітні соціальні виплати: допомогу за соціальним страхуванням, пенсії і т. п. Підприємства виплачують податок на прибуток і можуть робити внески в некомерційні організації. У рахунках секторів такі операції відбиваються двічі згідно з принципом подвійного запису. Наприклад, виплата прибуткового податку відображається зі знаком мінус у розділі “Використання” в рахунку сектора домашніх господарств, а зі знаком плюс – у розділі “Ресурси” в рахунку сектора держави.

Основні напрямки аналізу рахунка вторинного розподілу доходу стосуються:

- визначення сукупного платоспроможного попиту на товари й послуги та місткості ринку;
- показника наявного доходу в розрахунку на душу населення, який є найбільш загальним показником рівня життя населення;
- аналізу динаміки рівня життя населення із використанням показників наявного доходу в номінальному та реальному вираженні.

2.2.4. Рахунки використання доходу

Завершальну групу рахунків доходу являють собою **рахунки використання доходу**. Для сектора складають два рахунки використання доходу: рахунок використання наявного доходу та рахунок використання скоригованого наявного доходу.

Наявний дохід може бути використаний на кінцеве споживання та заощадження.

Під **кінцевим споживанням** розуміють витрати інституційних одиниць на товари та послуги для задоволення поточних індивідуальних чи колективних потреб.

Заощадження як категорія СНР означає вкладення отриманого доходу в капітальне будівництво, придбання основних фондів, матеріальних оборотних засобів, нематеріальних активів і цінностей.

Категорія “кінцеві споживчі витрати” стосується трьох секторів економіки: сектора домогосподарств, сектора державного управління та сектора некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства.

Кінцеві споживчі витрати домогосподарств повністю розглядаються як **індивідуальні** та відображають витрати домашніх господарств - резидентів на придбання споживчих товарів і послуг за рахунок наявного доходу домогосподарств. Ці витрати розподіляють на основі **Класифікатора витрат на споживчі товари та послуги**. Відповідно до Класифікатора, ці витрати стосуються витрат на:

- харчові продукти, напої та тютюнові вироби;
- одяг і взуття;
- житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива;
- меблі, побутові прилади та ремонт;
- охорону здоров'я;
- транспорт;
- відпочинок, розваги та культуру;
- освіту, кафе, ресторани та готелі;
- інші товари та послуги.

Кінцеві споживчі витрати домогосподарств, крім покупки товарів і послуг в усіх видах торговельної мережі містять:

- вартість продуктів і послуг, отриманих домогосподарствами як оплата праці в натуральній формі;
- вартість продуктів харчування та інших товарів, вироблених для власного споживання;
- умовно обчислену вартість послуг щодо мешкання у власному житлі (фактично, у розмірі квартплати).

Кінцеві споживчі витрати домогосподарств не включають:

- покупки будинків, квартир (валове нагромадження основного капіталу);
- покупки товарів та інші витрати для виробничих цілей (проміжне споживання);
- витрати підприємств на утримання медпунктів, спортивних залів та інші, пов'язані зі створенням нормальних умов праці (проміжне споживання);
- послуги членів домогосподарств щодо приготування їжі, прибирання помешкань (одночасно оплата аналогічних послуг домашньої прислуги включається у кінцеве споживання).

Кінцеві споживчі витрати сектора державного управління розглядають частково як індивідуальні та частково як колективні. Ці витрати дорівнюють випуску сектора державного управління та являють собою поточні витрати державних закладів, що надають безплатні послуги домогосподарствам.

У склад витрат, які задовольняють **індивідуальні** потреби домогосподарств, тобто надаються окремим особам, включають витрати:

- закладів охорони здоров'я;
- освіти;
- культури, мистецтва;
- соціального забезпечення, опікунства та ін.

У склад витрат, які задовольняють **колективні** потреби, тобто надаються суспільству в цілому, включають витрати:

- державних служб загального призначення;
- на оборону;
- на науку;
- на підтримку суспільного порядку та ін.

Кінцеві споживчі витрати некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, визначаються в розмірі їх поточних витрат (на безплатні послуги) і повністю розглядаються як **індивідуальні**.

У склад поточних витрат некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства, не включають витрати підприємств, що належать їм, наприклад типографій. Їх діяльність відображається аналогічно діяльності інших підприємств, які зайняті виробництвом товарів і послуг.

У **рахунку використання наявного доходу** для сектора (схема 2.2.4.1) у **ресурсній** частині відображається валовий наявний дохід, який переноситься з рахунка вторинного розподілу доходу. У "**Використанні**" відображаються кінцеві споживчі витрати домашніх господарств, державних установ і некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства.

Схема 2.2.4.1

Рахунок використання наявного доходу для сектора

Використання	Ресурси
3. Кінцеві споживчі витрати	1. Валовий наявний дохід
у тому числі:	
домашніх господарств	
державних установ	
некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства	
4. Валове заощадження (п.2-п.3)	

5. Усього (п.3+п.4)	2. Усього (п.1)
---------------------	-----------------

Різниця між валовим наявним доходом і кінцевими споживчими витратами є **балансувальною** статтею рахунка. Вона має назву **валове заощадження**.

У зведеному рахунку використання національного наявного доходу (схема 2.2.4.2) у розділі “**Ресурси**” відображається валовий національний наявний доход, а в розділі “**Використання**” – кінцеві споживчі витрати. **Балансувальною** статтею рахунка є **валове заощадження**. Кінцеві споживчі витрати відображаються в рахунку в розрізі трьох секторів, які фактично ці витрати фінансують.

Схема 2.2.4.2

Зведений рахунок використання валового національного наявного доходу

Використання	Ресурси
3. Кінцеві споживчі витрати, у тому числі домашніх господарств державних установ некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства	1. Валовий національний наявний доход
4. Валове заощадження (п.2-п.3)	
5. Усього (п.3+п.4)	2. Усього (п.1)

Рахунок використання скоригованого наявного доходу

Кінцеве споживання може бути представленим як витрати на кінцеве споживання трьох секторів економіки, або як сума фактичного кінцевого споживання двох секторів – сектора домашніх господарств та сектора органів державного управління.

Фактичне кінцеве споживання домашніх господарств дорівнює сумі витрат на кінцеве споживання:

- домашніх господарств,
- органів державного управління у частині витрат на кінцеве споживання тільки **індивідуальних** товарів і послуг,
- некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства.

Фактичне кінцеве споживання органів державного управління дорівнює їх витратам на кінцеве споживання **колективних** послуг (тобто – це вартість загальних витрат сектора за винятком витрат на індивідуальні товари та послуги).

Некомерційні організації, які обслуговують домашні господарства, не мають фактичного кінцевого споживання, бо усі

послуги, які вони надають, розглядаються як індивідуальні та відносяться до фактичного кінцевого споживання домашніх господарств.

Зрозуміло, що сума витрат усіх одиниць на кінцеве споживання дорівнює сумі їх фактичного споживання.

У **ресурсній частині рахунка використання скоригованого наявного доходу** (схема 2.2.4.3), таким чином, відображається скоригований валовий наявний дохід. У частині “**Використання**” наведено фактичне кінцеве споживання – індивідуальне та колективне. **Балансувальна** стаття цього рахунка є однаковою за назвою та величиною з балансувальною статтею рахунка використання наявного доходу – це **валове заощадження**. Рахунок складається тільки для секторів, бо в масштабах економіки соціальні трансферти в натурі, одержані та передані, взаємно погашаються.

Основним **напрямком аналізу** рахунків використання доходу є вивчення структури наявного доходу та його динаміки.

Рахунки дозволяють проаналізувати важливу економічну пропорцію між кінцевим споживанням і заощадженням та тенденції в її зміні.

На основі рахунків можна проаналізувати залежність споживання та заощадження від доходів та інших факторів.

Схема 2.2.4.3

Рахунок використання скоригованого наявного доходу

Використання	Ресурси
3. Фактичне кінцеве споживання	1. Скоригований валовий наявний дохід
індивідуальне	
колективне	
4. Валове заощадження (п.2-п.3)	2. Усього (п.1)
5. Усього (п.3+п.4)	

Аналіз структури витрат домашніх господарств на кінцеве споживання дозволяє робити висновки щодо рівня життя населення. Так, у міждержавних порівняннях рівня життя населення використовується показник частки витрат на харчування (чим він є нижчим, тим вважається вищим рівень життя).

При аналізі динаміки кінцевого споживання треба враховувати, що він часто вимагає переоцінки цього показника у порівнянні ціни.

Контрольні запитання

1. Наведіть схему рахунка виробництва для сектора та опишіть його елементи.
2. Назвіть елементи зведеного рахунка виробництва.
3. Що являє собою валовий випуск продукції та послуг та як він розраховується для галузей, в яких безпосередньо виробляються матеріальні блага?

4. Як обчислюється валовий випуск у галузях сфери обігу?
5. Як у сфері ринкових послуг розраховується валовий випуск?
6. Чому дорівнює валовий випуск у сфері неринкових послуг?
7. Як у СНР визначається проміжне споживання та з яких елементів воно складається?
8. Які елементи витрат не включає проміжне споживання?
9. У яких цінах оцінюються товари і послуги, призначені для проміжного споживання?
10. Висвітліть напрямки аналізу рахунка виробництва.
11. Які групи рахунків доходу розробляються у СНР?
12. Дайте поняття первинного доходу, доходу від виробничої діяльності та доходу від власності, як воно визначене у СНР.
13. Назвіть елементи рахунка утворення доходу для сектора.
14. Складіть схему зведеного рахунка утворення доходу.
15. Які елементи оплати праці найманих працівників відокремлюють у рахунку утворення доходу?
16. Як у Держкомстаті України здійснюють розрахунок заробітної плати?
17. Що розуміють під фактичними внесками підприємств на соціальне страхування?
18. Що являють собою умовні внески на соціальне страхування та з яких елементів вони складаються?
19. Назвіть напрямки аналізу рахунка утворення доходу.
20. Назвіть елементи рахунка розподілу первинного доходу для сектора та складіть його схему.
21. Опишіть елементи зведеного рахунка розподілу первинного доходу.
22. Який взаємозв'язок існує між показниками валового внутрішнього продукту та валового національного доходу?
23. Прокоментуйте напрямки аналізу рахунка розподілу первинного доходу.
24. Назвіть елементи рахунка вторинного розподілу доходу для сектора.
25. Складіть рахунок перерозподілу доходу в натурі.
26. Назвіть статті ресурсів та їх використання у зведеному рахунку вторинного розподілу доходу.
27. Дайте визначення трансфертних операцій. Що таке поточні та капітальні трансферти?
28. Які податки та внески включають поточні трансфертні операції?
29. Наведіть та розшифруйте елементи класифікації поточних податків на доходи та майно.
30. Розшифруйте категорії: внески на соціальне страхування, соціальні допомоги, інші поточні трансферти.

31. Розкрийте принципи віднесення операцій вторинного розподілу між секторами.

32. Назвіть основні напрямки аналізу рахунка вторинного розподілу доходу.

33. Які існують форми використання наявного доходу?

34. Для яких секторів економіки розраховують витрати на кінцеве споживання?

35. Що включають витрати на кінцеве споживання окремих секторів?

36. Наведіть схеми рахунків використання наявного доходу для сектора та для економіки в цілому.

37. Для яких секторів економіки розраховують фактичне кінцеве споживання і чим воно відрізняється від витрат на кінцеве споживання відповідних секторів?

38. Наведіть схему рахунка використання скоригованого наявного доходу.

39. Які ви знаєте основні напрямки аналізу рахунків використання доходу?

Розв'язання типових задач

Приклад 3. За даними приклада 1 (розділ 1):

1) скласти рахунок виробництва для України в 2003 р.;

2) розрахувати відносні величини структури валового випуску в ринкових цінах;

3) обчислити відносну величину координації, яка характеризує співвідношення між витратами живої та минулої праці.

Розв'язання

1) Рахунок виробництва:

Використання	Млн. грн.	Ресурси	Млн. грн.
Проміжне споживання	363487	Випуск (в основних цінах)	603704
Валовий внутрішній продукт	267344	Податки за виключенням субсидій на продукти	27127
Усього	630831	Усього (випуск у ринкових цінах)	630831
Споживання основного капіталу	38885		
Чистий внутрішній продукт	228459		

2) Для визначення структури випуску в ринкових цінах обчислимо спочатку сумарну валову додану вартість.

Сумарна додана вартість = $267344 - 27127 = 240217$ млн. грн.

Далі розрахуємо відносні величини структури:

Частка сумарної доданої вартості у випуску в ринкових цінах = $= 240217 : 630831 \times 100 = 38,1\%$.

Частка чистих податків на продукти у випуску в ринкових цінах = $= 27127 : 630831 \times 100 = 4,3\%$.

Частка проміжного споживання у випуску в ринкових цінах = $= 363487 : 630831 \times 100 = 57,6\%$.

Отримані результати свідчать про неприпустимо велику частку в валовому випуску України проміжного споживання і, відповідно, невелику питому вагу сумарної доданої вартості.

3) Відносна величина координації = $267344 : 363487 = 0,74$.

Таким чином, на кожен гривню витрат минулої праці у 2003 р. припадало всього 74 коп. витрат живої.

Приклад 4. За даними прикладів 1 і 3 (розділ 1) скласти рахунки доходу для України в 2003 р.

Розв'язання

1) Рахунок утворення доходу

Використання	Млн. грн.	Ресурси	Млн. грн
Оплата праці найманих працівників, нарахована резидентами	122188	Валовий внутрішній продукт	267344
Чисті податки на виробництво та імпорт	30247		
Валовий прибуток, змішаний дохід	114909		
Усього	267344	Усього	267344
Чистий прибуток, змішаний дохід	76024		

2) Рахунок розподілу первинного доходу

Використання	Млн. грн.	Ресурси	Млн. грн.
Доход від власності, сплачений іншим країнам	4432	Валовий прибуток, змішаний доход	114909
Валовий національний доход	264247	Оплата праці найманих працівників, одержана резидентами	122940
		Чисті податки на виробництво та імпорт, одержані резидентами	30249
		Доход від власності, одержаний від інших країн	581
Усього	268679	Усього	268679
Чистий національний доход	225362		

3) Рахунок вторинного розподілу доходу

Використання	Млн. грн.	Ресурси	Млн. грн.
Поточні трансферти, сплачені іншим країнам	592	Валовий національний доход	264247
Валовий наявний доход	275954	Поточні трансферти, одержані від інших країн	12299
Усього	276546	Усього	276546
Чистий наявний доход	237069		

4) Рахунок використання наявного доходу

Використання	Млн. грн.	Ресурси	Млн. грн.
Кінцеві споживчі витрати	201624	Валовий наявний доход	275954
індивідуальні	180730		
колективні	20894		
Валове заощадження	74330		
Усього	275954	Усього	275954
Чисте заощадження	35445		

Задачі для самостійної роботи

2.1. Деякі макроекономічні показники розвитку України в 2001 році такі, млн. грн.:

- валовий випуск в основних цінах – 460520;
- податки за виключенням субсидій на продукти та імпорт – 23700;
- проміжне споживання – 280030;
- споживання основного капіталу – 34303.

Визначте необхідні показники і складіть рахунок виробництва. На основі даного рахунка проаналізуйте макроекономічні пропорції в країні (за допомогою відносних величин структури та координації)

2.2. За фактичними даними по Україні (млн. грн.) визначте відсутні в рахунку виробництва показники:

Показник	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.
Ресурси				
Валовий випуск у основних цінах	204421	220679		373893
Чисті податки на продукти	12298		21977	
Усього		236304		
Використання				
Проміжне споживання	123354		167781	
Валовий внутрішній продукт		102593		170070
Усього			298223	399701

2.3. Використайте вихідні та розрахункові дані задач 2.1. і 2.2. та для кожного року, з 1997 р. до 2001 р., визначте частку валового внутрішнього продукту та частку проміжного споживання у валовому випуску в ринкових цінах. Результати надайте у вигляді таблиці.

Зробіть висновки щодо структури валового випуску та проаналізуйте зміни в структурі за 1998-2001 рр.

Що характеризує показник частки проміжного споживання у валовому випуску?

Зробіть висновки.

2.4. За даними задач 2.1. і 2.2.:

1) для кожного року визначте сумарну валову додану вартість економіки України;

2) для кожного року проаналізуйте структуру валового випуску в ринкових цінах, визначивши частку в ньому валової доданої вартості, проміжного споживання та чистих податків на продукти; Результати надайте у вигляді таблиці;

3) проаналізуйте динаміку ціноутворюючого фактора за 1998-2001рр. (частки чистих податків у валовому випуску).

Зробіть висновки.

2.5. За даними задач 2.1., 2.2. і 2.4. для кожного року визначте співвідношення між валовою доданою вартістю і проміжним споживанням. Результати надайте у вигляді таблиці. Зробіть висновки.

2.6. За даними щодо проміжного споживання та валової доданої вартості окремих видів економічної діяльності України в 2001 р. (у фактичних цінах, млн. грн.) визначте:

1) для кожного виду діяльності частку валової доданої вартості у валовому випуску. Результати надайте у вигляді таблиці;

2) частку у валовому випуску видів діяльності, що виробляють товари та видів діяльності, що надають послуги;

3) абсолютну швидкість приросту частки видів діяльності, що виробляють товари, у валовому випуску за 1997-2001 рр., враховуючи, що у 1996 р. частка видів діяльності, що виробляли товари, у валовому випуску складала 65,7%;

4) частку у валовій доданій вартості економіки таких видів діяльності: промисловості; сільського господарства, мисливства та лісового господарства; будівництва; торгівлі;

5) відносну величину порівняння часток у валовій доданій вартості торгівлі та сільського господарства.

Зробіть висновки.

Галузі	Валова додана вартість	Проміжне споживання
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	29421	36885
Добувна промисловість	8513	14898
Обробна промисловість	35592	137167
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	11232	16673
Будівництво	7291	11048
Оптова та роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	22409	16580
Транспорт і зв'язок	24587	16708
Освіта	8904	3533
Охорона здоров'я та соціальна допомога	6011	3994

Інші види економічної діяльності	26530	22544
Усього (в основних цінах)	180490	280030

2.7. Існують дані про секторну структуру випуску в Україні:

(млн. грн.)

Рік	Нефінансові корпорації	Фінансові корпорації	Державне управління	Домашні господарства	Некомерційні організації
1996	135455	2343	16586	17207	4369
2001	357245	8502	33965	56791	4017

1) Визначте за кожний рік питому вагу секторів у валовому випуску країни і надайте результати у вигляді таблиці;

2) проаналізуйте зміну в секторній структурі валового випуску в 2001 р. порівняно з 1996 р. за допомогою середнього лінійного відхилення часток розподілу.

2.8. Нефінансові підприємства отримали виручку від їх реалізації – 400 млн. грн., у тому числі, податок на додану вартість – 80 млн. грн. Підприємства сплатили експортні мита – 5 млн. грн. З Держбюджету вони отримали 3 млн. грн., як відшкодування за встановлення цін на окремі види продукції нижче за її собівартість. Залишки незавершеного виробництва у підприємств на початок року - 8 млн. грн., на кінець – 9 млн. грн. Запаси готової продукції на складі на початок 50, на кінець 60 млн. грн.

Визначте випуск підприємств у основних цінах.

2.9. Визначте випуск послуг бюджетних установ (млн. грн.):

- заробітна плата – 220;
- фактичні внески на соціальне страхування – 55;
- витрати на придбання матеріалів – 30;
- оплата транспортних послуг – 25;
- оплата послуг зв'язку – 20;
- оплата комунальних послуг – 25;
- амортизація – 35.

2.10. За секторами економіки існують такі дані (тис. грн)

Сектор	Випуск (у основних цінах)		Проміжне споживання		Споживання основного капіталу	
	2003 р.	2005 р.	2003 р.	2005 р.	2003 р.	2005 р.

НФК	480000	490500	290000	300100	42000	43000
ФК	7200	7900	3940	4000	500	490
ДУ	49800	50000	21700	20000	7300	7500
ДГ	70800	71000	31000	32000	1000	1200
НКО	8640	8500	3600	3650	1300	1250
ПФП	-	-	2500	2590	-	-

Крім того відомо, що в базисному та звітному роках чисті податки на продукти склали 48000 гр. од. і 49000 гр. од. відповідно.

1. Для кожного року:

– скласти рахунок виробництва для секторів економіки та зведений рахунок виробництва;

– проаналізувати: 1) секторну структуру випуску; 2) структуру випуску в ринкових цінах.

2. Проаналізувати динаміку показників ресурсів зведеного рахунка виробництва, для чого обчислити:

– абсолютний приріст, темп росту та темп приросту в 2005 р. порівняно з 2003 р.;

– середні показники динаміки.

3. Розрахувати коефіцієнт випередження, який характеризує співвідношення середньорічних темпів приросту випуску сектора “Нефінансові корпорації” та випуску сектора “Фінансові корпорації” за 2004-2005 рр.

Зробіть висновки.

2.11. Скласти рахунки виробництва за даними задачі 1.2.

2.12. Скласти рахунки виробництва за даними задачі 1.3.

2.13. Скласти рахунки виробництва за даними задачі 1.4.

2.14. Такі дані (млн. грн.) стосуються сектора “Нефінансові корпорації”:

– валовий випуск в основних цінах – 900;

– витрати на сировину, паливо, енергію та ін. – 460;

– основна заробітна плата, яка виплачується роботодавцями найманим працівникам – 160;

– премії робітникам – 20;

– дотації на харчування – 10;

– обов’язкові відрахування роботодавців у фонди соціального страхування – 20;

– доплата до пенсій – 4;

- орендна плата за обладнання – 16;
  - податок на майно підприємств – 30;
  - витрати на рекламу – 18;
  - оплата послуг зв'язку – 16;
  - оплата послуг страхування – 4;
  - компенсації, отримані роботодавцями з Держбюджету у зв'язку з використанням праці інвалідів – 2;
  - орендна плата за землю – 14;
  - проценти, виплачені за кредит – 4;
  - дивіденди, виплачені робітникам підприємств – 6;
  - проценти, отримані за банківськими рахунками – 14;
  - отримані страхові відшкодування – 12;
  - виплачені страхові премії – 16;
  - штрафи:
    - отримані – 6,
    - сплачені – 4;
  - податок на прибуток – 36;
  - отримані з Держбюджету субсидії на капітальне будівництво – 80;
  - витрати підприємств на капітальне будівництво – 30;
  - витрати на придбання обладнання – 25;
  - зміна запасів матеріальних оборотних коштів – 20.
- Скласти рахунок виробництва.

2.15. Нефінансові підприємства отримали виручку від реалізації товарів і послуг у розмірі 2090 млн. грн., у тому числі, податок на додану вартість – 91 млн. грн., експортні мита – 1 млн. грн. З Держбюджету підприємствам надані субсидії у зв'язку з реалізацією продукції за цінами, нижчими собівартості – 7 млн. грн. Залишки незавершеного виробництва на початок періоду – 8, на кінець 6 млн. грн. Запаси готової продукції – відповідно 50 та 60 млн. грн.

Компенсація сільськогосподарським товаровиробникам витрат на енергоресурси та інші субсидії на виробництво – 16 млн. грн.

Підприємства отримали проценти по депозитних вкладах - 26 млн. грн. Отримані штрафи склали 2,5 млн. грн., а страхові відшкодування – 3,5 млн. грн..

Витрати підприємств складають (млн. грн.):

- на сировину, матеріали – 970;
- оренда будівель та обладнання – 72;
- представницькі витрати – 20;
- витрати на відрядження - 75, у тому числі в частині оплати добових – 35;
- послуги фінансово-кредитних закладів – 22;

- основна заробітна плата – 282;
  - обов'язкові соціальні відрахування – 84;
  - премії – 70;
  - оплата навчальних відпусток – 4;
  - надбавки до пенсій – 5;
  - оплата проїзду до місця роботи – 35;
  - податки на транспортні засоби – 24;
  - податки на майно підприємств – 30;
  - податки за воду – 9;
  - податок на землю – 25;
  - дивіденди робітникам підприємств – 16;
  - проценти, виплачені за кредит – 43;
  - рента власникам землі – 23;
  - податок на прибуток – 60;
  - виплачені страхові премії – 6;
  - штрафи виплачені – 1,5;
  - вартість придбаних будівель, споруд, машин, обладнання – 132;
  - капітальні вкладення в поліпшення землі – 18;
    - у тому числі, за рахунок бюджетних коштів – 17;
  - витрати на капітальний ремонт основних засобів – 31;
  - витрати на створення та придбання програмного забезпечення та баз даних ЕОМ – 14;
  - вартість основних засобів, що вибули – 20;
    - у тому числі, безкоштовно передано школам основних засобів – 3;
  - чисте придбання цінностей – 2,5.
- Скласти рахунок виробництва.

2.16. Вартість реалізації товарів і послуг підприємств нефінансового сектора (без чистих податків на продукти та імпорт) – 470 млн. грн..

З бюджету надійшло:

- державні компенсації у зв'язку з використанням праці інвалідів – 1,8 млн. грн.;
- інвестиційні дотації – 14,4 млн. грн..

Витрати підприємств склали (млн. грн.):

- на сировину, матеріали – 225;
- основна заробітна плата – 45;
- обов'язкові соціальні відрахування – 9;
- витрати на відрядження:
  - добові – 2,6,
  - оплата проїзду і готелів – 3,3;
- орендна плата за:

- землю – 5,1,
- будівлі та споруди – 3,8,
- машини, обладнання, транспортні засоби – 2,7;
- витрати на рекламу – 4,6;
- оплата послуг банків – 0,9;
- оплата послуг страхових організацій – 0,8;
- податки на майно – 10,3;
- платежі за використання природних ресурсів – 4,9;
- штрафи сплачені – 2,6;
- річна сума амортизаційних відрахувань – 12.

Використання прибутку (млн. грн.):

- податок на прибуток – 9;
- премії працівникам – 6,4;
- дотації на харчування – 2,3
- доплата до пенсій – 1,2;
- плата за навчання працівників підприємств у навчальних закладах в інтересах виробництва – 0,6.

Наявність матеріальних оборотних коштів (млн. грн.):

- виробничі запаси:
  - на початок – 15,
  - на кінець – 21;
- незавершене виробництво:
  - на початок – 7,4,
  - на кінець – 6,7;
- готова, але не реалізована продукція (млн. грн.):
  - на початок – 37,5,
  - на кінець – 45.

Валове нагромадження основного капіталу – 40 млн. грн.

Скласти рахунок виробництва.

2.17. В Україні у 2001 р. нарахована оплата праці найманих працівників – 86440 млн. грн., податки на виробництво та імпорту – 30720 млн. грн., субсидії на виробництво та імпорту – 3456 млн. грн. Визначте необхідні показники і побудуйте рахунок утворення доходу (використайте також дані задачі 2.1.).

2.18. Існують такі дані про розподіл валового внутрішнього продукту за категоріями доходу від виробничої діяльності, млн.грн:

Рік	Валовий внутрішній продукт	У тому числі		
		Оплата праці	Чисті податки на виробництво та імпорту	Валовий прибуток, змішаний дохід
1996	81519	38913	17866	?

1997	93365	45391	18068	?
1998	102593	49307	19758	?
1999	130442	57838	22975	?
2000	170070	71930	28523	?

Визначте:

- 1) Для кожного року валовий прибуток, змішаний доход.
- 2) Структуру валового внутрішнього продукту на стадії розподілу.
- 3) За весь період абсолютні зміни частки оплати праці та частки валового прибутку в валовому внутрішньому продукті.

2.19. За даними про розподіл валової доданої вартості окремих галузей за категоріями доходу в Україні за 2002 р. (млн. грн.) визначте:

1) Для кожного виду економічної діяльності питому вагу оплати праці у валовій доданій вартості.

2) Для кожного виду економічної діяльності третю категорію розподілу валової доданої вартості та поясніть, що позначає знак “ – “.

3) Частку оплати праці у валовій доданій вартості в цілому по промисловості та порівняйте цю величину з відповідним показником, розрахованих по галузі *сільське господарство...*

Вид економічної діяльності	Валова додана вартість	У тому числі		
		оплата праці	валовий прибуток	?
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	29632	6827	22800	?
Добувна промисловість	8880	5489	4255	?
Обробна промисловість	44880	24737	18591	?
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	12719	4887	7712	?
Будівництво	7506	4457	3097	?
Оптова і роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	21761	9942	10793	?
Транспорт і зв'язок	25853	11189	14325	?

2.20. Існують дані щодо валової доданої вартості (ВДВ) та оплати праці найманих працівників (ОП) в окремих галузях:

(млн. грн.)

Рік	Промисловість	Сільське господарство	Оптова і роздрібна торгівля
-----	---------------	-----------------------	-----------------------------

	ВДВ	ОП	ВДВ	ОП	ВДВ	ОП
1996	22381	12119	9969	3541	4570	2006
1998	25912	15554	21262	12381	7568	3666
2000	45327	24446	24644	5075	15240	7876
2002	66479	35113	29632	6827	21761	9942

1) Розрахуйте для кожного виду економічної діяльності відносну швидкість росту валової доданої вартості та оплати праці за періоди:

а) 1997-1998 рр.; б) 1999-2000 рр.; в) 2001-2002 рр..

2) Для кожного періоду визначте коефіцієнти випередження швидкості росту оплати праці та валової доданої вартості.

Отримані результати надайте у вигляді таблиці. Зробіть висновки.

2.21. Існують дані щодо валової доданої вартості, інших податків (ПВ) та інших субсидій, пов'язаних з виробництвом (ІСВ), за окремими галузями (дані по Україні):

(млн. грн.)

Галузь	1996 р.			1998 р.			2000 р.		
	ВДВ	ПВ	ІСВ	ВДВ	ПВ	ІСВ	ВДВ	ПВ	ІСВ
Промисловість	22381	4199	49	25912	2486	1136	45327	1911	1138
Сільське господарство	9969	970	60	12381	622	69	24644	317	314
Будівництво	4815	902	-	4871	256	4	6096	147	85
Торгівля	4570	542	-	7568	917	-	15240	1043	-
Транспорт і зв'язок	10313	955	-	11840	442	20	18704	359	99

1) Проаналізуйте, як у кожному році співвідносяться: а) інші податки на виробництво і валова додана вартість; б) інші субсидії на виробництво та валова додана вартість. Результати надайте у вигляді таблиці. Зробіть висновки про динаміку податкового навантаження. У яких галузях суттєвий вплив мають інші субсидії на виробництво?

2) Проаналізуйте, як у кожному році співвідносяться обсяги інших податків та інших субсидій, пов'язаних з виробництвом.

2.22. Скласти зведений рахунок утворення доходу за даними задачі 1.2.

2.23. Скласти зведений рахунок утворення доходу за даними задачі 1.3.

2.24. Скласти зведений рахунок утворення доходу за даними задачі 1.4.

2.25. Скласти рахунок утворення доходу для сектора нефінансових корпорацій за даними задачі 2.14.

2.26. Скласти рахунок утворення доходу для сектора нефінансових корпорацій за даними задачі 2.15.

2.27. Скласти рахунок утворення доходу для сектора нефінансових корпорацій за даними задачі 2.16.

2.28. В Україні в 2001 р. оплата праці найманих працівників-резидентів країни складала 86741 млн. грн.; дохід від власності, одержаний від інших країн – 597 млн. грн.; дохід від власності, сплачений іншим країнам – 4478 млн. грн. Визначте необхідні показники і складіть рахунок розподілу первинного доходу (використайте також дані задачі 2.17.).

2.29. Існують такі умовні дані (млн. грн.):

- 1) валовий внутрішній продукт у ринкових цінах – 2200,2;
  - 2) нарахована резидентами оплата праці - 1032,5;
  - 3) податки на виробництво та імпорт – 376,7;
  - 4) субсидії на виробництво та імпорт – 99,3.
  - 5) первинний дохід, одержаний від інших країн – 21,5 млн. грн.;
у тому числі:
    - 6) оплата праці – 0,6 млн. грн.;
    - 7) дохід від власності – 20,9 млн. грн.;
    - 8) первинний дохід, сплачений іншим країнам – 49,6 млн. грн.;у тому числі:
    - 9) оплата праці – 2,6 млн. грн.;
    - 10) дохід від власності – 47,0 млн. грн.;
- Скласти рахунки утворення доходу та розподілу первинного доходу.

2.30. Скласти зведений рахунок розподілу первинного доходу за даними задачі 1.2.

2.31. Скласти зведений рахунок розподілу первинного доходу за даними задачі 1.3.

2.32. Скласти зведений рахунок розподілу первинного доходу за даними задачі 1.4.

2.33. Скласти рахунок розподілу первинного доходу для сектора нефінансових корпорацій за даними задачі 2.14.

2.34. Скласти рахунок розподілу первинного доходу для сектора нефінансових корпорацій за даними задачі 2.15.

2.35. Скласти рахунок розподілу первинного доходу для сектора нефінансових корпорацій за даними задачі 2.16.

2.36. В Україні у 2001 році поточні податки на доходи, майно тощо, одержані від інших країн склали 14 млн. грн., інші поточні трансферти, одержані від інших країн – 8290 млн. грн. Даних щодо розміру соціальних допомог, крім допомог у натурі, сплачених іншим країнам, немає. Обсяг інших поточних трансфертів, переданих решті країн світу склав 322 млн. грн. Скласти зведений рахунок вторинного розподілу доходу (використайте також дані задачі 2.28.).

2.37. Скласти зведений рахунок вторинного розподілу доходу за даними задачі 1.2.

2.38. Скласти зведений рахунок вторинного розподілу доходу за даними задачі 1.3.

2.39. Скласти зведений рахунок вторинного розподілу доходу за даними задачі 1.4.

2.40. Скласти рахунок вторинного розподілу доходу для сектора нефінансових корпорацій за даними задачі 2.14.

2.41. Скласти рахунок вторинного розподілу доходу для сектора нефінансових корпорацій за даними задачі 2.15.

2.42. Скласти рахунок вторинного розподілу доходу для сектора нефінансових корпорацій за даними задачі 2.16.

2.43. В Україні в 2001 р. валовий наявний дохід трьох секторів економіки складав відповідно: сектор загального державного управління - 49560 млн. грн., сектор домашніх господарств – 119458 млн. грн., сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства – 4160 млн. грн. Сектор державного управління передав соціальних трансфертів у натурі обсягом 23707 млн. грн., а сектор некомерційних організацій передав відповідно на суму 4017 млн. грн. Скласти рахунки перерозподілу доходу в натурі для трьох вищеназваних секторів.

2.44. В Україні в 2001 р. індивідуальні кінцеві споживчі витрати склали 139984 млн. грн., а колективні – 16360 млн. грн. Використайте також дані задачі 2.36. і складіть зведений рахунок використання доходу.

2.45. Скласти зведений рахунок використання наявного доходу за даними задачі 1.2.

2.46. Скласти зведений рахунок використання наявного доходу за даними задачі 1.3.

2.47. Скласти зведений рахунок використання наявного доходу за даними задачі 1.4.

2.48. Скласти рахунок використання наявного доходу для сектора нефінансових корпорацій за даними задачі 2.14.

2.49. Скласти рахунок використання наявного доходу для сектора нефінансових корпорацій за даними задачі 2.15.

2.50. Скласти рахунок використання наявного доходу для сектора нефінансових корпорацій за даними задачі 2.16.

2.51. В Україні в 2001 р. кінцеві споживчі витрати трьох секторів економіки дорівнюють відповідно: сектор загального державного управління – 40067 млн. грн. (у т.ч. індивідуальні кінцеві споживчі витрати – 23707 млн. грн.); домашні господарства – 112260 млн. грн., некомерційні організації – 4017 млн. грн..

Використайте також дані задачі 2.44. і складіть для вищеназваних секторів два рахунки: рахунок використання наявного доходу і рахунок використання скоригованого наявного доходу.

РОЗДІЛ 3. РАХУНКИ НАГРОМАДЖЕННЯ ТА БАЛАНСИ АКТИВІВ І ПАСИВІВ

У попередніх розділах було розглянуто рахунки, в яких зареєстровані операції завершувалися впродовж звітного періоду, тобто **поточні** рахунки. Рахунки **нагромадження** відображають інший набір операцій і показників. Ці операції стосуються набуття, використання й вибуття активів – об'єктів, користування якими триває і в наступних періодах.

Таким чином, рахунки нагромадження відображають рух активів і пасивів, а також чистої вартості капіталу. Як і поточні рахунки, вони складаються з двох частин, але на відміну від них:

- ліва частина має назву “зміна активів”;
- права – “зміна пасивів і чистого багатства”.

Рахунки нагромадження включають: рахунок капіталу, фінансовий рахунок, рахунок інших змін обсягу активів і рахунок переоцінки. Вони складаються для кожного сектора та економіки в цілому.

3.1. Рахунок капіталу

У **рахунку капіталу** під використанням розуміють різні види інвестицій у **нефінансові активи** – основні й оборотні.

Основним джерелом фінансування операцій з капіталом є заощадження. Таким чином, балансувальна стаття попереднього рахунка (на чистій основі) – чисте заощадження - переноситься в **ресурсну** частину рахунка капіталу. Іншим джерелом фінансування цих операцій є одержані капітальні трансферти за відрахуванням переданих капітальних трансфертів. У склад капітальних трансфертів входять податки на капітал, інвестиційні субсидії та інші капітальні трансферти. Для секторів економіки враховуються капітальні трансферти, одержані як від інших секторів, так і від інших країн (це також стосується й передачі трансфертів) (схема 3.1.1).

У зведеному рахунку капіталу (схема 3.1.2) в розділі “Ресурси” відображаються чисте національне заощадження та чисті капітальні трансферти, одержані від інших країн. Ними можуть бути, наприклад, субсидії на будівництво будинків для міжнародних організацій та інших подібних об’єктів, безоплатні надходження й дарунки капітального характеру, тобто ті, що належать до основного капіталу, а також податки на капітал, на спадок, пожертвування від нерезидентів та ін.

У розділі “Використання” виділено валове нагромадження основного капіталу, споживання основного капіталу (-), зміни запасів матеріальних оборотних коштів, придбання за виключенням вибуття цінностей, придбання за виключенням вибуття невироблених нефінансових активів.

Балансувальна стаття рахунка капіталу на рівні економіки (чисте кредитування (+) або чисте запозичення (-)) показує кількість ресурсів, які держава надає у розпорядження “іншого світу” або які “інший світ” надає державі.

Рахунок капіталу для сектора

Зміни в активах	Зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві
5. Валове нагромадження основного капіталу	1. Чисте заощадження
6. Споживання основного капіталу (-)	2. Капітальні трансферти одержані (+)
7. Зміни запасів матеріальних оборотних коштів	3. Капітальні трансферти передані (-)
8. Придбання за виключенням вибуття цінностей	
9. Придбання за виключенням вибуття невироблених нефінансових активів	
10. Чисті кредитування (+), чисте запозичення (-) (п.4-п.5-п.6-п.7-п.8-п.9)	
11. Усього (п.5+п.6+п.7+п.8+п.9+п.10)	4. Усього (п.1+п.2-п.3)

Зведений рахунок капіталу

Зміни в активах	Зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві
5. Валове нагромадження основного капіталу	1. Чисте національне заощадження
6. Споживання основного капіталу (-)	2. Капітальні трансферти одержані від "іншого світу"
7. Зміни в запасах матеріальних оборотних засобів	3. Капітальні трансферти передані "іншому світу"
8. Придбання за виключенням вибуття цінностей	
9. Придбання за виключенням вибуття невироблених нефінансових активів	
10. Чисті кредитування (+), чисте запозичення (-)(п.4-п.5-п.6-п.7-п.8-п.9)	
11. Усього (п.5+п.6+п.7+п.8+п.9+п.10)	4. Усього (п.1+п.2-п.3)

Поняття та елементи економічних активів

Зупинимося на визначенні та класифікації економічних активів, які розглядаються в рахунку капіталу.

Економічні активи - це об'єкти, на які інституційні одиниці мають права власності (індивідуальні або колективні), здобуваючи внаслідок цього певний економічний зиск.

Економічні активи поділяються на фінансові й нефінансові.

Фінансові активи включають грошові кошти, фінансові вимоги і зобов'язання в різних формах. Ці активи реєструються на фінансовому рахунку. Більшість фінансових активів – це фінансові вимоги. Фінансові вимоги й зобов'язання виникають через договірні відносини, які встановлюються за надання коштів у позику однією інституційною одиницею іншій.

Нефінансові активи. Рахунок капіталу пов'язано з реєстрацією вартості нефінансових активів, що придбані або реалізуються інституційними одиницями-резидентами через проведення відповідних операцій та визначення зміни власного капіталу в результаті нагромадження й трансфертів капіталу. Нефінансові активи – це об'єкти, які знаходяться у власності інституційних одиниць та приносять їм реальні чи потенційні вигоди впродовж певного періоду в результаті їх використання чи зберігання.

Нефінансові активи поділяються на вироблені й невироблені.

Вироблені нефінансові активи виникають завдяки процесу виробництва. Розрізняють три основних види вироблених нефінансових активів:

- основний капітал;
- запаси матеріальних оборотних коштів;
- цінності.

Основний капітал – це матеріальні й нематеріальні активи, що є результатом виробництва, які понад рік повторно або багаторазово використовуються в процесі виробництва. Вони переносять свою вартість на продукт або послугу, що виготовляється з їхньою допомогою, частинами, у міру зносу. СНР увесь капітал трактує як виробничий.

Матеріальні активи включають такі типи активів:

- будівлі й споруди;
- машини та обладнання, транспортні засоби;
- культивовані (вирощені) активи (худоба племінна, продуктивна, робоча, сади, виноградники та інші насадження), які використовуються багаторазово заради одержання продуктів.

Нематеріальні активи включають:

- вартість геологорозвідувальних робіт;
- програмне забезпечення і бази даних для ЕОМ;
- оригінали літературних і художніх творів (фільми, звукозаписи та ін.), які є основою для їх тиражування.

Запаси матеріальних оборотних коштів охоплюють усі, що наявні в даний час у господарчих одиницях, товари, які не включено у валове нагромадження основного капіталу.

Запаси матеріальних оборотних коштів включають такі типи активів:

- виробничі запаси;
- незавершене виробництво;
- готова продукція;
- товари для перепродажу;
- державні матеріальні резерви.

Виробничі запаси включають всі товари, які підприємство має в запасі для використання повністю у виробництві у вигляді проміжних витрат. До цієї категорії належать сировина, матеріали, паливо, комплектувальні вироби, сільськогосподарська продукція, канцелярські товари та ін.

Незавершене виробництво складається з продукції, виробленої підприємством, але ще не завершеної, тобто недостатньо переробленої, щоб її поставити іншим інституційним одиницям. Крім того, до незавершеного виробництва відносять посіви рослин та дерева, які вирощуються для одноразового використання. Незавершене будівництво і незакінчений капітальний ремонт також відносять до незавершеного виробництва, якщо їх виконують без контракту із замовником і якщо за них не надійшло платежу. За наявності контракту на будівництво, а також за його виконання господарським способом, незавершене будівництво і незакінчений капітальний ремонт відносять до основного капіталу.

Готова продукція – це товари, що зберігаються в підприємстві, які їх виробляють, до поставки іншим інституційним одиницям і не призначені для подальшої їх переробки на даному підприємстві.

Товари для перепродажу – це товари, придбані оптовими або роздрібними торговцями для перепродажу. Торговці їх не переробляють за винятком надання їм привабливого та зручного для продажу вигляду (миття, сортування, упаковка).

Запаси матеріальних оборотних коштів не включають вартості запасів корисних копалин, лісу на пні, урожаю сільськогосподарських культур на корені.

Цінності складаються з дорогоцінних металів і каменів, антикварних виробів, колекцій, різних мистецьких творів. Вони використовуються переважно не для виробництва та споживання, а зберігаються як носії вартості, причому не тільки домашніми господарствами, а й некомерційними організаціями, державними установами, наприклад, у вигляді золотих злитків, неогранованих алмазів, музейних експонатів.

Невироблені нефінансові активи включають активи, які необхідні для виробництва, але самі не є результатом виробництва. Вони підрозділяються на матеріальні та нематеріальні.

До **невироблених матеріальних активів** відносять природні активи, такі як земля, надра, некультивовані (природні) біологічні ресурси, підземні водні ресурси. Деякі ресурси природного походження не розглядаються в СНР як економічні активи. Це активи, на які не поширюються права власності, або такі, володіння котрими за сучасного рівня технології, цін не дає економічної вигоди (повітряний простір, океани, нерозвідані або розвідані, але недоступні для розробки родовища корисних копалин та ін.).

Невироблені нематеріальні активи – це юридичні форми, які складаються у зв'язку з процесом виробництва і періодично переходять від одних інституційних одиниць до інших – авторські права, патенти, ліцензії, торгові знаки, права на оренду або інші контракти, що передаються.

Капітальні трансферти

Капітальні трансферти можуть бути вираженими у натуральній та у грошовій формі.

Капітальні трансферти у **натуральній формі** включають передачу права власності на актив (крім запасів матеріальних оборотних коштів) або анулювання боргів кредитором без одержання будь-якого відшкодування.

Капітальні трансферти в **грошовій формі** пов'язані з придбанням або вибуттям активу, крім запасів матеріальних оборотних коштів.

У рахунку капіталу на рівні економіки в цілому показуються тільки капітальні трансферти між внутрішньою економікою та “іншим світом”. У рахунку капіталу за секторами показують капітальні трансферти, одержані від інших секторів і від “іншого світу” та передані іншим секторам та “іншому світу”. Сальдо цих трансфертів за сумою всіх секторів має дорівнювати сальдо капітальних трансфертів, одержаних від “іншого світу” і переданих йому, у зведеному рахунку капіталу.

Існують три елементи капітальних трансфертів:

- податки на капітал;
- інвестиційні субсидії;
- інші капітальні трансферти.

Податки на капітал складаються з податків на вартість активів або чисту вартість власного капіталу, які належать інституційним одиницям. Ці податки сплачуються домашніми господарствами і підприємствами нерегулярно у зв'язку з можливою раптовою зміною цінності активів, наприклад, збільшення вартості землі сільськогосподарського призначення в разі одержання дозволу використовувати її для комерційних цілей чи будівництва житла. До податків на капітал відносять також податки на трансферти капіталу, тобто податки на вартість активів, які передаються

від однієї інституційної одиниці до іншої (податки та мито на спадщину, даровизну, включаючи даровизну, зроблену на життя).

Податки на капітал не включають:

- податки на продаж активів (їх відносять до податків на продукти);
- податки на активи, які регулярно сплачуються виробничими одиницями та використовуються в ролі основного капіталу (на будівлі та споруди, транспортні засоби), а також земельний податок (його відносять до інших податків на виробництва);

- податки на майно, які регулярно сплачуються домашніми господарствами і не є основним капіталом (наприклад, транспортні засоби, які не використовуються для виробничих цілей).

Інвестиційні субсидії складаються з капітальних трансфертів у грошовій або натуральній формі, які надаються органами державного управління іншим секторам або нерезидентним одиницям для фінансування всіх або частини витрат на придбання ними основного капіталу. Одержувачі інвестиційних субсидій у грошовій формі зобов'язані використати їх на валове нагромадження основного капіталу.

Інвестиційні субсидії у **натуральній формі** складаються з трансфертів машин, устаткування, будівель і споруд.

До інвестиційних належать такі **види витрат**:

- придбання обладнання;
- державні капіталовкладення;
- капітальний ремонт;
- геологорозвідувальні та топографо-геодезичні роботи;
- створення нових робочих місць на підприємствах;
- інше.

Інвестиційні субсидії з державного бюджету комерційним державним і недержавним підприємствам та установам відображаються як капітальні трансферти нефінансовим і фінансовим корпораціям від сектора загального державного управління. Надання інвестиційних субсидій бюджетним установам розглядається як капітальний трансферт усередині сектора органів державного управління, а в рахунку операцій з капіталом не відображається, якщо він не охоплює субсектори.

Крім того, до інвестиційних субсидій належать **витрати бюджету**:

- капітальний ремонт індивідуальних житлових будинків, власниками яких є інваліди війни (трансферт до сектора домашніх господарств);

- відшкодування банкам частини кредиту на будівництво будинків і надвірних будівель для переселенців; ця операція відображається на рахунку спочатку як капітальний трансферт (інвестиційні субсидії) сектору фінансових установ, а потім, як усі інші капітальні трансферти, до тих секторів, борги яких анулюються;

– надання допомоги громадянам для поліпшення житлових умов (трансферт до сектора домашніх господарств);

– витрати на капітальні вкладення, пов'язані з ліквідацією наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, наслідків ядерних викидів (трансферт до сектора нефінансових корпорацій);

– кошти бюджету, які виділяються землевласникам і землекористувачам для відновлення земель, зруйнованих не з їхньої вини (трансферти до секторів нефінансових корпорацій і домашніх господарств).

Інші капітальні трансферти складаються з капітальних трансфертів за винятком податків на капітал та інвестиційних субсидій. До таких трансфертів належать:

– анулювання боргу за взаємною згодою між кредитором і боржником;

– виплати компенсацій за шкоду, заподіяну вибухами, розливом нафти і т.ін.;

– спадщина, значна даровизна за життя, а також дарунки некомерційним організаціям за заповітом;

– виплати, які проводяться органами державного управління підприємствам для покриття збитків попередніх років або збитків з причин, котрі не залежать від підприємств та не мають постійного характеру;

– витрати нефінансових корпорацій на капіталовкладення і капітальний ремонт соціально-культурних підрозділів (умовно-некомерційних організацій);

– великі пожертвування для фінансування валового нагромадження основного капіталу, які надходять від домашніх господарств або підприємств некомерційним організаціям, наприклад, пожертвування на будівництво бібліотек, навчальних закладів, лабораторій тощо;

– вартість виданих населенню ваучерів;

– вартість квартир, переданих органами державного управління домашнім господарствам у ході безплатної приватизації;

– вартість житла для військовослужбовців, побудованого нерезидентними одиницями на їхній економічній території.

Щорічні внески органів державного управління в державні позабюджетні фонди (пенсійні, соціальної підтримки населення, фінансового регулювання в паливно-енергетичному комплексі та ін.), для збільшення резервів цих фондів розглядаються як капітальні трансферти всередині сектора загальнодержавного управління, а в рахунку операцій з капіталом не відображаються, якщо такі рахунки не складають для субсекторів.

У звіті про виконання Державного бюджету міститься інформація також і про інші капітальні трансферти, які надаються сектором загального державного управління:

- відшкодування збитків, заподіяних громадянам (трансферт до сектора домашніх господарств);
- відшкодування збитків і витрати на виплату компенсацій реабілітованим громадянам (трансферт до сектора домашніх господарств);
- відшкодування збитків репресованим громадянам (трансферт до сектора домашніх господарств);
- відшкодування збитків реабілітованим народам (трансферт до сектора домашніх господарств);
- відшкодування збитків, заподіяних порушенням прав землевласників і землекористувачів (трансферт до секторів нефінансових корпорацій і домашніх господарств);
- відшкодування збитків, заподіяних власнику припиненням права власності (трансферти до всіх секторів).

Як капітальні трансферти домашнім господарствам від нефінансових і фінансових корпорацій розглядаються й виплати:

- вартості акцій працівникам підприємств безплатно або за економічно незначущими цінами (в останньому разі капітальні трансферти враховуватимуть різницю між номінальною вартістю акцій і сумою оплати);
- матеріальної допомоги працівникам для першого внеску на кооперативне житлове будівництво, для часткового погашення кредиту, наданого на кооперативне та індивідуальне житлове будівництво;
- витрат на погашення позик, виданих працівникам підприємств для поліпшення житлових умов, придбання садових будинків.

Зміст статей використання рахунка капіталу

У рахунку капіталу статтями використання є **зміна нефінансових активів** за період.

Валове нагромадження основного капіталу:

- придбання за виключенням вибуття матеріального основного капіталу (будинків, споруд, машин, обладнання), вирощених сільськогосподарських активів (поголів'я дорослої робочої та продуктивної худоби, садів, виноградників та інших багаторічних насаджень);
- придбання за виключенням вибуття нематеріального основного капіталу (витрати на розвідування корисних копалин, створення та придбання програмного забезпечення, оригіналів творів мистецтва);

– витрати на покращення невироблених матеріальних активів, наприклад, витрати на поліпшення земель та їх підготовку до використання;

– витрати, пов'язані з передачею прав власності на невироблені матеріальні активи (природні ресурси, некультивовані біологічні ресурси, джерела підземних вод) та невироблені нематеріальні активи (авторські права, патенти, ліцензії тощо).

Зміна запасів матеріальних оборотних коштів – це приріст у кінці періоду порівняно з початком:

- виробничих запасів;
- незавершеного виробництва;
- готової продукції;
- запасів сільськогосподарської продукції у населення;
- державних резервів.

Чисте придбання цінностей – придбання за виключенням вибуття дорогоцінних металів, каменів, антикваріату, музейних експонатів.

Чисте придбання невироблених нефінансових активів - придбання за виключенням вибуття землі, патентів, ліцензій, авторських прав.

Рахунок капіталу дозволяє проаналізувати процес нагромадження в економіці, формування ресурсів нефінансових активів і джерела їх фінансування

Аналіз рахунку капіталу в комплексі з попередніми рахунками дозволяє виявляти кінцевий фінансовий результат економічної діяльності сектора чи економіки в цілому та фактори, які це визначили.

3.2. Фінансовий рахунок

Підсумок операцій з капіталом може бути додатнім, якщо споживання і нагромадження в даному році проводили в розмірах, що не перевищують наявний дохід, який, у свою чергу, визначається виробництвом, і він може бути від'ємним, якщо витрати перевищують доходи. В першому випадку фінансові активи зростають, а в другому – зменшуються. Цей показник пов'язується з результатом зміни фінансових активів, що отримується у фінансовому рахунку.

Фінансові активи, що відображаються в рахунку, відрізняються від інших активів тим, що вони являють собою вимоги до інших інституційних одиниць і одночасно на них існують певні зобов'язання інших одиниць. Одна з цих одиниць по відношенню до другої є **кредитором (інвестором)**, інша – **боржником**.

Слід підкреслити, що у фінансовому рахунку реєструються не самі фінансові активи чи фінансові зобов'язання, а їхні зміни за певний період.

Фінансовий рахунок ураховує операції з фінансовими інструментами. У ньому відображається збільшення фінансових активів і зміна фінансових зобов'язань за таких умов:

1) якщо отримані кошти сектора не використовуються повністю для цілей валового нагромадження, тобто на збільшення нефінансових активів (чисте кредитування в рахунку капіталу), то їх залишок може бути використаний:

- а) на придбання фінансових активів,
- б) для розрахунків за фінансовими зобов'язаннями;

2) у випадку, якщо власних засобів недостатньо для фінансування нагромадження (чисте запозичення в рахунку капіталу), то дефіцит, що виник, повинен фінансуватися шляхом:

- а) продажу фінансових активів,
- б) прийняття фінансових зобов'язань.

Таким чином, у фінансовому рахунку чисте кредитування (+), чисте запозичення (-) подані як перевищення величини чистого придбання фінансових активів над чистим прийняттям фінансових зобов'язань.

У фінансовому рахунку відображаються:

1) чисто фінансові операції. Вони відображаються тільки у фінансовому рахунку та приводять до перерозподілу активів і пасивів, змінюють їх загальну величину, але при цьому не приводять до зміни сальдо фінансових активів і пасивів;

2) фінансові операції, пов'язані з передачею прав власності на товар чи послугу, на нефінансові активи. Ці операції мають кореспондуючі записи на інших рахунках СНР і призводять до зміни величини сальдо активів і пасивів.

Схема 3.2.1

Фінансовий рахунок

Зміни в активах	Операції та балансувальні статті	Зміни в зобов'язаннях і зміни в чистій вартості капіталу
	Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	
	Чисте придбання фінансових активів	
	Чисте прийняття фінансових зобов'язань	
	Монетарне золото і спеціальні права запозичення	
	Валюта та депозити	
	Цінні папери, окрім акцій	

	Позики та кредити	
	Акції та інші форми участі в капіталі	
	Технічні страхові резерви	
	Інші рахунки дебіторів і кредиторів	

Як і інші рахунки, фінансовий рахунок розробляють як для економіки в цілому (схема 3.2.1), так і для секторів. У зведеному фінансовому рахунку, на відміну від секторних, з'являються специфічні активи – монетарне золото та міжнародні резервні активи у формі СПЗ, на які права власності належать виключно Національному банку.

Для реєстрації операцій з фінансовими інструментами в системі економічних активів СНР, міжнародних валютних фінансових операцій і платіжного балансу розроблена єдина **класифікація видів фінансових активів**, до якої входять:

1. Монетарне золото та спеціальні права запозичення.
2. Готівка та депозити.
3. Цінні папери, крім акцій.
4. Акції та інші види акціонерного капіталу.
5. Позики.
6. Страхові технічні резерви.
7. Інша дебіторська та кредиторська заборгованість.

Монетарне золото являє собою золото, яке зберігається як фінансовий актив або міжнародний резерв у кредитно-грошових закладах. Воно не містить золота, яке передбачене для промислового використання, і золота, що належить за методологією СНР до цінностей.

Спеціальні права запозичення – специфічна форма міжнародних грошей, які часто іменують паперовим золотом. Вони створюються як резерв із внесків членів МВФ для регулювання розрахунків між країнами – членами МВФ. Цей спеціальний розрахунковий засіб не має реального золотого забезпечення, і його використання ґрунтується на згоді країн – членів МВФ приймати ці резервні засоби в обмін на конвертовану валюту в інших країн тільки для врегулювання платіжних балансів країн. МВФ між тим встановлює умовний золотий вміст СПЗ, що робить СПЗ головним фінансовим активом.

МВФ утворює резервний актив із СПЗ, яким ця міжурядова організація питається регулювати і підтримувати стійкість паритетів валют країн-членів.

Готівка складається з банкнот, що знаходяться в обігу та монет, які звичайно використовуються для платежів у країні, за виключенням ювілейних монет, які фактично не знаходяться в обігу і не включаються в цей вид платіжних засобів. Слід розрізняти готівку в національній та іноземній валюті.

Депозитами на поточних рахунках (депозитами, що передаються) являються ті депозити, які негайно за їх номінальною вартістю можна перетворити у валюту країни без яких-небудь обмежень (чеки, платіжні доручення банку та ін.)

До **інших депозитів** належать депозити, які не можуть бути використані зразу без обмежень.

Цінні папери, крім акцій – це платіжні засоби, якими торгують на фінансових ринках і які дають їх власникам право на заявлені фіксовані суми в установлену дату платежу.

Акції та інші види акціонерного капіталу – це документи, що підтверджують вимоги по відношенню до залишкової вартості корпоративних підприємств, які задовольняються після задоволення вимог усіх кредиторів.

Позики – це такі активи, які утворюються, коли кредитори надають кошти безпосередньо боржникам; як правило, це підтверджується документами, які не передаються. До цієї категорії належать усі позики або аванси (за виключенням торгового кредиту), які надають підприємцям. У цю категорію включають споживчий кредит, угоди про фінансовий лізинг, тобто про надання кредиту на покупку основного капіталу.

Страхові технічні резерви утворюють страхові організації як фінансові посередники, що перерозподіляють тимчасово вільні кошти утримувачів страхових полісів і приймають на себе обов'язки щодо виплат страхових відшкодувань при страхових випадках. Страхові технічні резерви керуються страховими організаціями і недержавними пенсійними фондами. Поряд з цим, вони вважаються активами утримувачів полісів, у той час як для страхових організацій ці резерви являються зобов'язаннями.

Остання стаття фінансових активів - **Інша дебіторська і кредиторська заборгованість** – включає торговий кредит, аванс за роботу та інші рахунки дебіторів і кредиторів.

Крім означених видів фінансових активів міжнародними фінансовими організаціями рекомендується виокремлювати довідкову статтю – “прямі іноземні інвестиції” з такими елементами:

- акціонерний капітал;
- займи;
- інші активи.

Той факт, що основні групування фінансових активів використовуються одночасно у СНР, у платіжному балансі та в статистиці міжнародних валютних фінансових операцій, дозволяє взаємоув'язувати статистичні показники при міжнародних розрахунках і, у тому числі, при побудові фінансових рахунків.

3.3. Інші рахунки нагромадження

Друга група рахунків нагромадження (рахунок інших змін обсягу активів і рахунок переоцінки) відображає зміну активів, пасивів і чистого багатства, що відбулася під впливом неекономічної діяльності.

Рахунок інших змін в обсязі активів (схема 3.3.1) відображає рух капіталу під впливом руйнування активів унаслідок стихійного лиха, їх некомпенсованих конфіскацій, внаслідок змін класифікації та змін у структурі, під впливом відкриття або вичерпання корисних копалин.

Схема 3.3.1

Рахунок інших змін обсягу активів

Зміни в активах	Операції та балансувальні статті	Зміни в зобов'язаннях і зміни в чистій вартості капіталу
	Нефінансові активи, у тому числі:	
	вироблені	
	невироблені	
	Фінансові активи (зобов'язання)	
	Зміна чистого багатства під впливом інших змін обсягу активів	

Рахунок переоцінки (схема 3.3.2) відображає холдинговий прибуток або збиток унаслідок зміни вартості капіталу, обумовлених динамікою цін різних активів і пасивів за певний період часу. Для одиниці чи групи одиниць позитивна переоцінка пасивів означає втрати від володіння (негативний холдинговий доход), і, навпаки, негативна переоцінка пасивів призводить до виграшу від володіння (позитивний холдинговий доход). Баланс рахунка називається зміною чистого багатства під впливом номінального холдингового доходу.

Схема 3.3.2

Рахунок переоцінки

Зміни в активах	Операції та балансувальні статті	Зміни в зобов'язаннях і зміни в чистій вартості капіталу
	Номінальний холдинговий доход від:	
	- нефінансових активів	

	- фінансових активів і пасивів	
	Зміна чистого багатства під впливом номінального холдингового доходу	

3.4. Баланси активів і пасивів

Особливий тип рахунків у СНР – **баланси активів і пасивів**. Вони відображають наявність у країні або в певному секторі активів, пасивів, а також чистої вартості капіталу в момент складання балансу. В лівій частині балансів показують активи, а у правій – пасиви і чисту вартість капіталу. В СНР є три самостійні баланси: початковий баланс активів і пасивів; зміни в балансі активів і пасивів; заключний баланс активів і пасивів.

Початковий баланс активів і пасивів (схема 3.4.1) – це сукупність усіх активів, пасивів і чистої вартості капіталу кожного сектора, а також усієї країни в цінах на початок періоду. Балансувальною статтею є чиста вартість капіталу – різниця між активами й пасивами, що дорівнює поточній вартості запасів економічних цінностей, якими володіє сектор або окрема одиниця.

Підсумок усіх змін в активах, пасивах і в чистій вартості капіталу, які сталися за звітний період, по кожному сектору окремо і по країні в цілому підбивається в балансі “**Зміни в балансі активів і пасивів**” (схема 3.4.2).

Схема 3.4.1

Баланс активів і пасивів на початок періоду

Активи	Зобов’язання та чиста вартість власного капіталу
1. Нефінансові активи:	3. Пасиви
1.1. Вироблені активи	
1.2. Невироблені активи	
2. Фінансові активи	4. Чиста вартість капіталу (п.1+п.2-п.3)

Цей баланс відображає зміну всіх нефінансових і фінансових активів за рахунок заощаджень і чистих капітальних трансфертів, унаслідок інших змін в обсязі активів, за рахунок номінального холдингового прибутку (збитку).

Схема 3.4.2

Зміни в балансі активів і пасивів

Зміни в активах	Операції та балансувальні статті	Зміни в зобов'язаннях і зміни в чистій вартості капіталу
	Нефінансових активів	
	Фінансових активів і пасивів	
	Загальна зміна чистого багатства у тому числі за рахунок:	
	заощаджень і капітальних трансфертів	
	інших змін обсягу активів	
	холдингового доходу	

Ці два баланси дозволяють скласти заключний баланс активів і пасивів (схема 3.4.3). Він є сукупністю всіх активів, пасивів і чистої вартості капіталу кожного сектора окремо і по країні в цілому на кінець періоду. Активи, пасиви і чиста вартість капіталу на кінець періоду дорівнюють величині активів, пасивів і чистої вартості капіталу на початок періоду плюс зміни в активах, пасивах і чистій вартості капіталу, які сталися за період.

Схема 3.4.3

Баланс активів і пасивів на кінець періоду

Активи	Зобов'язання та чиста вартість капіталу
1. Нефінансові активи:	3. Пасиви
1.1. Вироблені активи	
1.2. Невироблені активи	
2. Фінансові активи	4. Чиста вартість капіталу (п.1+п.2-п.3)

Контрольні запитання

1. Назвіть операції, яких стосуються рахунки нагромадження?
2. Перелічте рахунки, що включають рахунки нагромадження. Які з них розробляються сьогодні в Україні?
3. Назвіть елементи рахунка капіталу для сектора.
4. Складіть зведений рахунок капіталу та поясніть зміст його балансувальної статті.
5. Дайте загальну характеристику нефінансових активів.
6. Назвіть елементи вироблених нефінансових активів. Що являють собою основний капітал, запаси матеріальних оборотних коштів, цінності?
7. Які типи активів включають запаси матеріальних оборотних коштів? Дайте їм характеристику.
8. Які типи активів включають невикористані нефінансові активи?

9. Що являють собою капітальні трансферти в грошовій та в натуральній формі?

10. Назвіть три основні елементи капітальних трансфертів.

11. Що включають податки на капітал?

12. Які види витрат включають інвестиційні субсидії?

13. Які витрати бюджету належать до інвестиційних субсидій?

14. З яких витрат складаються інші капітальні трансферти?

15. Які операції відображає фінансовий рахунок?

16. Наведіть схему фінансового рахунка.

17. Назвіть основні категорії фінансових активів.

18. Дію яких факторів зміни обсягу активів ураховує рахунок інших змін обсягу активів? Складіть схему цього рахунка.

19. Наведіть схему рахунка переоцінки та поясніть зміст його елементів.

20. Що являють собою баланси активів і пасивів? Наведіть схеми балансів.

Розв'язання типових задач

Приклад 5. За даними прикладів 1 і 4 (розділ 1) скласти рахунок капіталу для України в 2003 р.

Розв'язання Рахунок капіталу

Зміни в активах	Млн. грн.	Зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві	Млн. грн.
Валове нагромадження основного капіталу	55075	Чисте заощадження	35445
Споживання основного капіталу	-38885	Капітальні трансферти, одержані від інших країн	59
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	3661	Капітальні трансферти, передані іншим країнам	-1
Придбання за виключенням вибуття цінностей	115		
Придбання за виключенням вибуття невироблених нефінансових активів	16		
Чисте кредитування(+), чисте запозичення (-)	15521		

Усього	35503	Усього (зміни чистого багатства за рахунок заощадження та капітальних трансфертів)	35503
--------	-------	--	-------

Приклад 6. Існують дані за звітний рік по сектору домашніх господарств (млн. грн.):

- чисте заощадження – 141,5;
  - споживання основного капіталу – 15;
  - вартість придбаних або вироблених власними силами капітальних об'єктів (житла, будівель, робочої та продуктивної худоби, сільськогосподарської техніки і т.п.) - 19,1;
  - витрати капітального характеру на відновлення земель, які фінансуються із бюджету – 2;
  - вартість квартир, які було передано домашнім господарствам державою в ході безоплатної приватизації – 8,9;
  - виплати компенсацій за втрати громадян через вибухи, пожежі – 1,5;
  - пожертвування громадян (на будівництво бібліотек, навчальних закладів та ін.) – 2;
  - виплачені податки на капітал (у зв'язку з передачею активів у порядку спадщини або дарування)- 9,6;
  - приріст запасів матеріальних оборотних коштів – 1;
  - чисте придбання цінностей – 2,4;
  - збільшення готівки та депозитів – 51;
  - чисте придбання облігацій, приватизаційних чеків та інших цінних паперів (крім акцій)- 20;
  - чисте збільшення (за виключенням повернення) заборгованості по судах банків на індивідуальне житлове будівництво та інші цілі – 5;
  - чисте придбання акцій та паїв у капіталі акціонерних підприємств – 33,9;
  - збільшення страхових технічних резервів – 17;
  - заборгованість по виплатах пенсій та допомог – 4;
  - заборгованість по оплаті праці – 6;
  - заборгованість за споживчий кредит – 3;
  - у зв'язку із стихійним лихом зменшився обсяг вироблених нефінансових активів (зруйновано помешкання, споруди) – 1;
  - холдинговий доход від нефінансових активів – 6;
  - холдинговий доход від фінансових активів – 1;
  - холдинговий доход щодо фінансових пасивів – 4.
- Скласти рахунки нагромадження.

Розв'язання

Валове нагромадження основного капіталу =

= 19,1 + 2 + 8,9 = 30 млн. грн.

Капітальні трансферти одержані =

= 8,9 + 1,5 + 2 = 12,4 млн. грн.

Капітальні трансферти, передані =

= 2 + 9,6 = 11,6 млн. грн.

Чисте кредитування(+), чисте запозичення (-) =

= (141,5 + 12,4 - 11,6) - (30 - 15 + 1 + 2,4) = 123,9 млн. грн.

Рахунок капіталу

(у фактичних цінах)

Зміни в активах	Млн. грн.	Зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві	Млн. грн.
Валове нагромадження основного капіталу	30	Чисте заощадження	141,5
Споживання основного капіталу	-15	Капітальні трансферти одержані	12,4
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	1	Капітальні трансферти, передані	-11,6
Придбання за виключенням вибуття цінностей	2,4		
Чисте кредитування(+), чисте запозичення (-)	123,9		
Усього	142,3	Усього (зміни чистого багатства за рахунок заощадження та капітальних трансфертів)	142,3

Фінансовий рахунок

(у фактичних цінах, млн. грн.)

Зміни в активах	Операції та балансувальні статті	Зміни в зобов'язаннях і зміни в чистій вартості капіталу
	Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	123,9
131,9	Чисте придбання фінансових активів	

	Чисте прийняття фінансових зобов'язань	8
-	Монетарне золото і СПЗ	-
51	Валюта та депозити	
20	Цінні папери, окрім акцій	
	Позики та кредити	5
33,9	Акції та інші форми участі в капіталі	
17	Технічні страхові резерви	
10	Інші рахунки дебіторів і кредиторів	3

Чисте придбання фінансових активів =

= 51 + 20 + 33,9 + 17 + 10 = 131,9 млн. грн.

Чисте прийняття фінансових зобов'язань = 5 + 3 = 8 млн. грн.

Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-) =

= 131,9 – 8 = 123,9 млн. грн.

Рахунок інших змін обсягу активів

(у фактичних цінах, млн. грн.)

Зміни в активах	Операції та балансувальні статті	Зміни в зобов'язаннях і зміни в чистій вартості капіталу
-1	Нефінансові активи у тому числі:	
-1	вироблені	
	невироблені	
	Фінансові активи (зобов'язання)	
	Зміна чистого багатства під впливом інших змін обсягу активів	-1

Зміна чистого багатства під впливом інших змін обсягу активів =

= - 1 млн. грн.

Рахунок переоцінки

(у фактичних цінах, млн. грн.)

Зміни в активах	Операції та балансувальні статті	Зміни в зобов'язаннях і зміни в чистій вартості капіталу
	Номінальний холдинговий дохід від	

6	нефінансових активів	
1	фінансових активів і пасивів	4
	Зміна чистого багатства під впливом номінального холдингового доходу	3

Зміна чистого багатства під впливом номінального холдингового доходу = 6 + 1 – 4 = 3 млн. грн.

Приклад 7. Дані балансу активів і пасивів сектора домашніх господарств на початок року такі:

Активи	Млн. грн.	Зобов'язання і чиста вартість власного капіталу	Млн. грн.
Нефінансові активи:	1294	Фінансові зобов'язання	217
у тому числі вироблені	1274		
невироблені	20	Чиста вартість власного капіталу	1841
Фінансові активи	764		

Скласти: 1) рахунок змін у балансі активів і пасивів за рік; 2) баланс активів і пасивів сектора домашніх господарств на кінець року за даними приклада 5.

Розв'язання

Зміни в балансі активів і пасивів

млн.грн.)

Зміни в активах	Операції та балансувальні статті	Зміни в зобов'язаннях і зміни в чистій вартості капіталу
23,4	Нефінансові активи, у тому числі:	
23,4	вироблені	
	невироблені	
132,9	Фінансові активи та пасиви	12
	Загальна зміна чистого багатства, у тому числі за рахунок:	144,3
	заощаджень і капітальних трансфертів	142,3
	інших змін обсягу активів	-1
	холдингового доходу	3

Зміна вартості нефінансових вироблених активів =
 $= (30 - 15 + 1 + 2,4) + (-1) + 6 = 23,4$ млн. грн.

Зміна вартості фінансових активів = $131,9 + 1 = 132,9$ млн. грн.

Зміна вартості фінансових пасивів = $8 + 4 = 12$ млн. грн.

Загальна зміна чистого багатства = $23,4 + 132,9 - 12 = 144,3$ млн. грн.

Баланс активів і пасивів на кінець періоду

Активи	млн. грн.	Зобов'язання і чиста вартість власного капіталу	млн. грн.
Нефінансові активи,	1317,4	Фінансові зобов'язання	229
у тому числі	1297,4		
вироблені	20	Чиста вартість власного капіталу	1985,3
невироблені	896,9		
Фінансові активи			

Вироблені нефінансові активи на кінець року =
 $= 1274 + 23,4 = 1297,4$ млн. грн.

Невироблені нефінансові активи на кінець року = 20 млн. грн.

Нефінансові активи на кінець року = $1297,4 + 20 = 1317,4$ млн. грн.

Фінансові активи на кінець року = $764 + 132,9 = 896,9$ млн. грн.

Фінансові пасиви на кінець року = $217 + 12 = 229$ млн. грн.

Чиста вартість капіталу на кінець року =
 $= 1317,4 + 896,9 - 229 = 1985,3$ млн. грн. або:

Чиста вартість капіталу на кінець року = $1841 + 144,3 = 1985,3$ млн. грн.

Задачі для самостійної роботи

3.1. В Україні в 2001 р. даних щодо отриманих та переданих іншим країнам капітальних трансфертів не було. Відомо, що валове нагромадження основного капіталу - 40211 млн. грн., зміна запасів матеріальних оборотних коштів - 4229 млн. грн., придбання за виключенням вибуття цінностей - 85 млн. грн.. Використайте також дані задачі 2.44 і складіть зведений рахунок операцій з капіталом.

3.2. Скласти зведений рахунок операцій з капіталом за даними задачі 1.2.

3.3. Скласти зведений рахунок капіталу за даними задачі 1.3.

3.4. Скласти зведений рахунок капіталу за даними задачі 1.4.

3.5. Скласти рахунок капіталу для сектора нефінансових корпорацій за даними задачі 2.14.

3.6. Скласти рахунок капіталу для сектора нефінансових корпорацій за даними задачі 2.15.

3.7. Скласти рахунок капіталу для сектора нефінансових корпорацій за даними задачі 2.16.

3.8. Скласти рахунок капіталу за такими умовними даними, тис. грн.:

- валовий національний наявний доход – 3017;
- кінцеві споживчі витрати: ДГ – 2074; ДУ – 184; НКО – 36;
- капітальні трансферти: одержані від інших країн – 48; передані іншим країнам – 53;
- чисте кредитування (+), чисте запозичення (-) – 31;
- запаси матеріальних оборотних коштів: на початок періоду – 328; на кінець – 386;
- придбання за виключенням вибуття невироблених нефінансових активів – 104.

3.9. Проаналізуйте динаміку показників рахунка операцій з капіталом України (млн. грн.) за допомогою ланцюгового та базисного абсолютного приросту, темпу зростання, темпу приросту та абсолютного значення одного процента приросту:

Рік	Чисте заощадження	Валове нагромадження основного капіталу	Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)
1996	1582	16891	-218
1997	170	18517	-2511
1998	353	20096	-1723
1999	6124	25131	6608
2000	11673	33427	8365

За розглянутий період порівняйте середню відносну швидкість приросту чистих заощаджень і валового нагромадження основного капіталу.

3.10. Існують дані про секторну структуру валового нагромадження основного капіталу в Україні:

Рік	(млн. грн.)				
	НФК	ФК	ДУ	ДГ	НКО
1996	13615	409	1684	748	435
2001	31744	951	4936	2233	347

1) Визначте за кожний рік питому вагу секторів у валовому нагромадженні основного капіталу країни і надайте результати у вигляді таблиці.

2) Проаналізуйте зміну в секторній структурі валового нагромадження у 2001 р. порівняно з 1996 р. за допомогою середнього лінійного відхилення часток розподілу.

3.11. Існують дані за звітний рік по сектору нефінансових корпорацій (млн. грн.):

- чисте заощадження – 81,5;
- вартість нових будівель, споруд, машин, обладнання – 132;
- капітальні витрати, спрямовані на поліпшення землі, - 18, у тому числі, за рахунок Держбюджету – 17;
- незавершене будівництво, що прийняте й оплачене замовником, – 27;
- витрати на капітальний ремонт основного капіталу – 31;
- витрати щодо створення та придбання програмного забезпечення для ЕОМ – 14;
- витрати у зв'язку з передачею прав власності на невироблені активи – 15;
- вартість основного капіталу, що вибув – 20; у тому числі, безкоштовно передано школам – 3;
- вартість житла для військовослужбовців, що побудоване нерезидентами на території країни – 10;
- споживання основного капіталу – 103;
- приріст запасів матеріальних оборотних коштів – 28;
- чисте придбання цінностей – 2,5;
- приріст грошових коштів у касі та на рахунках – 12;
- чисте придбання цінних паперів, крім акцій – 14;
- видано векселів – 27;
- збільшення заборгованості по судах, що були надані іншим господарчим одиницям (за виключенням їх погашення) – 20;
- чисте збільшення кредитів, отриманих у банках (за виключенням їх погашення) – 44;
- чисте придбання (за виключенням продажі) акцій та паїв у капіталі інших одиниць – 2;
- чисті продажі (за виключенням покупки) власних акцій;
- приріст страхових технічних резервів зі страхування майна та іншим видам страхування (власники полісів – підприємства) – 1;
- збільшення дебіторської заборгованості – 1;
- збільшення кредиторської заборгованості – 4;

– у зв'язку зі стихійними лихами зменшився обсяг вироблених активів (зруйновано споруди, будівлі, обладнання) –2.

Скласти рахунки нагромадження.

3.12. На основі даних початкового балансу активів і пасивів сектора НФК (млн. грн.) і даних задачі 3.11 скласти: 1) рахунок змін у балансі активів і пасивів; 2) баланс активів і пасивів сектора нефінансових корпорацій на кінець року:

Активи	Млн. грн.	Зобов'язання і чиста вартість власного капіталу	Млн. грн.
Нефінансові активи,	2280	Фінансові зобов'язання	1362
у тому числі	2250		
вироблені	30	Чиста вартість власного капіталу	?
невироблені	673		
Фінансові активи			

РОЗДІЛ 4

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ РАХУНКИ ТА РАХУНКИ ОПЕРАЦІЙ

Рахунки “іншого світу” (зовнішньоекономічні рахунки) характеризують зв'язки економіки країни з економікою зарубіжних країн, які виявляються у формі зовнішньоекономічної діяльності. Вони показують операції резидентів з нерезидентами.

Операції цих рахунків складаються з **позицій зарубіжних країн** і, в кінцевому підсумку, мають давати значення чистого кредитування або чистого запозичення, що є протилежним тому, яке визначене в рахунку капіталу національної економіки. Отже те, що є ресурсом для інших країн світу, для економіки України в цілому буде видом використання (витрат), і навпаки. Операції між резидентами та нерезидентами відображаються і в рахунках для внутрішньої економіки, але там їх не відокремлено від операцій між резидентами.

У рахунках “іншого світу” відображено експорт та імпорт товарів, послуг, прав інтелектуальної власності, міжнародну кооперацію, спільну підприємницьку діяльність за участю іноземних юридичних осіб на території України та українських організацій за кордоном, транскордонний рух робочої сили, іноземних та українських інвестицій, міжнародний туризм, зовнішньоекономічні транспортні, страхові, розрахункові, кредитні та інші господарські операції, а також інші економічні відносини, у тому числі ті, які не мають компенсаційного характеру. У рахунках відображаються також операції з оперативного та фінансового лізингу та

способи фінансування цих операцій; будівельні послуги за кордоном та іноземні інвестиції в країні, операції з нерухомістю та нематеріальними активами з іншими країнами, операції, пов'язані з проживанням у нашій країні нерезидентів та проживанням наших громадян за кордоном.

Результати зовнішньоекономічної діяльності характеризуються в трьох рахунках:

- 1) зовнішньому рахунку товарів і послуг;
- 2) зовнішньому рахунку первинного доходу та поточних трансфертів;
- 3) зовнішньому рахунку капіталу.

4.1. Зовнішній рахунок товарів і послуг

У **ресурсній** частині рахунка відображається імпорт товарів і послуг. Він включає всі оплачені або передані безкоштовно товари, які надходять із-за кордону (схема 4.1.1).

У частині **використання** відображаються доходи, які отримала Україна від інших країн за експорт товарів і послуг. Таким чином, експорт товарів і послуг оцінюється як витрати для інших країн і як надходження для України в іноземній валюті.

Балансувальною статтею є зовнішнє сальдо товарів і послуг, яке розраховується в даному рахунку як різниця між імпортом та експортом товарів і послуг.

Якщо зовнішнє сальдо товарів і послуг позитивне, це означає позитивне сальдо для “іншого світу” та від’ємне для нашої країни.

Схема 4.1.1

Зовнішній рахунок товарів і послуг

Використання	Ресурси
3. Експорт товарів і послуг	1. Імпорт товарів і послуг
4. Зовнішнє сальдо товарів і послуг (п.2-п.3)	
5. Усього (п.3+п.4)	2. Усього (п.1)

За методологією СНР у складі експорту та імпорту товарів ураховуються не тільки товари, котрі є об’єктом комерційних угод, а всі товари, експорт яких зменшує, а імпорт збільшує матеріальні ресурси країни. Отже експорт та імпорт товарів і послуг включає:

- експорт та імпорт “видимих” товарів;
- експорт та імпорт матеріальних та нематеріальних послуг.

До “**видимих**” товарів належать товари, які реалізуються внаслідок комерційних угод, у тому числі ті, що реекспортуються внаслідок

комерційних угод, за договірними поставками, прямим товарообміном та ін.

За цією класифікацією **експорт** товарів і послуг включає:

- товари та послуги, продані резидентами нерезидентам;
- товари та послуги, які передані резидентами нерезидентам в обмін на інші товари та послуги;
- товари та послуги, які безоплатно передані резидентами нерезидентам.

Імпорт товарів та послуг включає:

- товари та послуги, які продані нерезидентами резидентам;
- товари та послуги, які передані нерезидентами резидентам в обмін на інші товари та послуги;
- товари та послуги, які безоплатно передані нерезидентами резидентам.

Під час опрацювання експортно-імпортних операцій з товарами рекомендується користуватися “Товарною номенклатурою зовнішньоекономічної діяльності” (ТН ЗЕД) та “Міжнародним класифікатором країн світу та територій” (МК КСТ)

Наведемо **детальніший список товарів**, які за методологією СНР-93 включають до підрахунку експортно-імпортних операцій:

- немонетне золото, срібло в злитках, діаманти та інші дорогоцінні метали та коштовні камені;
- домашню худобу, яку переганяють через кордон;
- майно мігрантів;
- товари, які поставляють у рахунок внесків у фонд технічної допомоги ООН як даровизна, безкоштовна допомога тощо;
- товари військового призначення;
- електроенергія, вода, поставка товарів по трубопроводах (нафта, продукти її переробки, газ);
- бункерне паливо, паливо, продовольчі товари та матеріали, які продано на території країни для потреб іноземних суден, літаків та вантажних автомобілів;
- товари, які орендовано на строк один рік або більше (ураховується повна вартість товару, який орендовано);
- товари, які реекспортовано в країну;
- товари, які вивезено (ввезено) як частку статутного фонду підприємств та організацій з іноземним капіталом;
- товари, які продано (куплено на ярмарках, виставках, організованих як на території країни, так і за її межами);
- товари, які продано (куплено) через консигнаторів, незалежно від часу вивозу та ввозу товарів;

- вилов риби та інших морських продуктів, що продано (куплено) у відкритому морі та в територіальних водах іноземних держав;
- кіно-, теле-, аудіо- та відеопродукція, яку вивезено за кордон чи ввезено в країну, ураховуючи оплату ліцензій;
- цінні папери, банкноти та монети, які не перебувають в обігу (ураховуються за їхньою комерційною вартістю);
- товари, які вивезено за кордон чи ввезено в країну для переробки;
- товари, закуплені за контрактом для споживання організаціями цієї країни за кордоном і відповідно товари, які продані за контрактом для споживання іноземними організаціями в країні;
- поштові відправлення приватних осіб (за оголошеною вартістю);
- конфісковані товари імпортного походження, які враховуються за вартістю однойменних виробів національного виробництва;
- товари, які вивезено з країни чи ввезено до неї з умовою повернення в країну походження після закінчення відповідного строку їх використання (ренти).

У процесі оцінювання експорту та імпорту товарів і послуг дуже важливим є вибір валютної одиниці обліку. Зовнішній рахунок товарів і послуг України складається в національній валюті. Однак, якщо курс національної валюти має постійну тенденцію до зниження відносно іноземних валют, такий рахунок свідомо складають у стабільнішій іноземній валюті, наприклад, у доларах США.

СНР-93 користується оцінкою експорту та імпорту у **цінах ФОБ**. Ціни ФОБ включають такі елементи: вартість товару за цінами виробника; вартість усіх зв'язаних із просуванням товару до моменту перетину кордону країни-експортера (включаючи витрати на перевантаження для подальшого транспортування); сплачене експортне мито. Однак у митній статистиці для імпортованих товарів використовують **ціни СІФ**, які виключають витрати на страхування і транспортування до місця призначення. Для визначення вартості імпорту в цінах ФОБ на основі цін СІФ користуються методами, заснованими на даних вибіркового обстеження рахунків-фактур на товари відповідно до цін СІФ та ФОБ, а також експертними оцінками.

4.2. Зовнішній рахунок первинного доходу та поточних трансфертів

Цей рахунок охоплює в частині **ресурсів** доход та поточні трансферти всієї економіки України, які сплачуються іншим країнам світу, а в частині **використання** – доход та поточні трансферти всієї економіки України, які надходять від інших країн.

Ресурсна частина рахунка включає зовнішнє сальдо товарів і послуг (переноситься із зовнішнього рахунка товарів і послуг); первинний дохід, який отримують резиденти від нерезидентів даної країни у вигляді оплати праці, податків на виробництво, доходу від власності; поточні трансферти (схема 4.2.1).

Також у розділі ресурсів відображаються такі операції:

– **оплата праці робітників-нерезидентів** резидентами включає заробітну плату і відрахування на соціальне страхування іноземних громадян, які працюють в українських посольствах і консульствах за кордоном, іноземних артистів, які приїжджають в Україну на гастролі, сезонних робітників, осіб, які працюють в Україні за контрактом строком до одного року, та ін.;

– **податки за відрахуванням субсидій на виробництво**, сплачені іншим країнам світу, включають податки на будівництво, транспортні засоби та землю, які сплачуються українськими посольствами та консульствами в інших країнах;

– **доходи від власності, які передано іншим країнам світу**, включають такі статті, які пов'язані з розподілом доходів: оплату відсотків за кредити, отримані Україною від іноземних держав; оплату відсотків за комерційними кредитами, що отримані зовнішньоекономічними об'єднаннями України від іноземних фірм; експорт товарів у рахунок оплати відсотків; дивіденди та інші доходи, які виплачуються нерезидентам за участь в акціонерному капіталі; чиста рента за користування землею в інших країнах; плата за розробку в інших країнах запасів корисних копалин, лісових та риболовних угідь; плата за використання авторських прав, патентів, торгових знаків та інших нематеріальних активів, які належать іншим країнам; реінвестований дохід іноземних компаній (прибуток, який передано основному підприємству-нерезиденту його відділеннями-резидентами).

Інші статті в ресурсній частині рахунка являють собою **поточні трансферти, передані “іншому світу”**. Вони мають три основні види:

- поточний прибутковий податок і податки на майно тощо;
- внески на соціальне страхування та допомога;
- інші поточні трансферти.

Інші поточні трансферти нерезидентам включають фінансову матеріальну допомогу, яка надається іншим країнам, крім фінансування капітальних витрат: стипендії іноземним студентам, оплату поїздок домашнім господарствам-нерезидентам; штрафи та пені; грошові перекази та даровизну домашнім господарствам-нерезидентам, різноманітні збори.

Схема 4.2.1

Зовнішній рахунок первинного доходу та поточних трансфертів

Використання	Ресурси
7. Оплата праці найманих робітників	1. Зовнішнє сальдо товарів і послуг
8. Податки за відрахуванням субсидій на виробництво та імпорт	2. Оплата праці найманих робітників
9. Доход від власності	3. Податки за відрахуванням субсидій на виробництво та імпорт
10. Поточні трансферти	4. Доход від власності
11. Поточне зовнішнє сальдо (п.6-п.7-п.8-п.9-п.10)	5. Поточні трансферти
12. Усього (п.7+п.8+п.9+п.10+п.11)	6. Усього (п.1+п.2+п.3+п.4+п.5)

У розділі “**Використання**” відображаються аналогічні операції, але із зворотним напрямком фінансових потоків: доход від власності та поточні трансферти, отримані від “іншого світу”, а також оплата праці найманих робітників-резидентів, отримана від нерезидентів.

Якщо **балансувальна** стаття рахунка “поточне зовнішнє сальдо” є позитивною, це відображає перевищення доходів нерезидентів по поточних операціях над витратами, а від’ємне – відповідно навпаки.

4.3. Зовнішній рахунок капіталу

Рахунок капіталу враховує операції між резидентами та нерезидентами, які пов’язані з придбанням та продажем невироблених нефінансових активів і зміною чистої вартості власного капіталу нерезидентів унаслідок поточних операцій та капітальних трансфертів.

У **ресурсну** частину рахунка переноситься поточне зовнішнє сальдо, а крім того включаються капітальні трансферти сплачені (із знаком “-”) та отримані (із знаком “+”) “іншим світом” (схема 4.3.1).

Капітальні трансферти, які отримані від іншого світу, включають такі їх типи:

- інвестиційні капітальні трансферти, що передаються даною країною на безкоштовній основі (наприклад, на будівництво будинків міжнародних організацій та інших великих об’єктів), які виплачуються здебільшого частинами;

- передача транспортних засобів, машин та устаткування (крім військового), а також будинків та інших споруд;

- податки на капітал (податки та мито на спадщину, майно та даровизну, які сплачуються домашніми господарствами-резидентами даної країни податковим властям інших країн);

- інші капітальні трансферти:
  - анульовані борги за погодженням між кредитором (з даної країни) та боржником (з іншої країни);
  - компенсації збитків, пов'язаних із пошкодженням капітальних об'єктів, які належать нерезидентам, у результаті аварій, воєнних дій або з інших причин;
  - цінності та грошові засоби мігрантів, які надійшли від домашніх господарств даної країни;
  - вартість будинків для військових, що їх побудувала дана країна за кордоном; великі пожертвування для фінансування валового нагромадження основного капіталу, які надходять з інших секторів даної країни, наприклад, на будівництво бібліотек.

Капітальні трансферти, передані “іншому світу”, включають аналогічні надходження в грошовій та натуральній формі від нерезидентів резидентам.

У частині “**Використання**” рахунка відображено чисті купівлі землі та нематеріальних активів (патенти, торгові знаки, авторські права, права на розробку корисних копалин та ін.). Вони включають зміну вартості цих активів, що виникла внаслідок ділових операцій нерезидентів з резидентами.

Схема 4.3.1

Зовнішній рахунок капіталу

Зміни в активах	Зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві
5. Чисте придбання невироблених нефінансових активів	1. Поточне зовнішнє сальдо
6. Чисті кредити(+), чисті борги (-) (п.4-п.5)	2. Капітальні трансферти одержані
	3. Капітальні трансферти сплачені
7. Усього (п.5+п.6)	4. Усього (п.1+п.2-п.3)

Балансувальною статтею рахунка є “Чисті кредити(+), чисті борги (-)”. Її визначають як різницю між загальною величиною змін чистої вартості внаслідок поточних операцій і капітальних трансфертів і чистим придбанням невироблених нефінансових активів. Позитивна різниця (чисте кредитування) показує величину фінансових ресурсів, яку “інший світ” надає Україні. Від'ємна різниця (чисте запозичення) показує величину фінансових ресурсів, яку Україна надає “іншому світу”.

Балансувальна стаття зовнішнього рахунка капіталу має таку саму абсолютну величину, як і балансувальна стаття рахунка капіталу для внутрішньої економіки, але вони протилежні за знаком.

4.4. Рахунок товарів і послуг

Рахунок характеризує ресурси (внутрішнє виробництво та імпорт) і використання (проміжне та кінцеве споживання, капіталоутворення, експорт) товарів і послуг. Він є своєрідною зведеною характеристикою СНР.

Ресурсна частина рахунка (схема 4.4.1) заповнюється показниками, що переносяться з рахунка виробництва: випуск товарів і послуг (оцінюється в основних цінах); податки на продукти; субсидії на продукти.

Із зовнішнього рахунка товарів і послуг переносяться дані про імпорт товарів і послуг.

Схема 4.4.1

Рахунок товарів і послуг

Використання	Ресурси
5. Проміжне споживання	1. Випуск товарів і послуг (в основних цінах)
6. Витрати на кінцеве споживання	2. Імпорт товарів і послуг
7. Валове нагромадження основного капіталу	3. Чисті податки на продукти та імпорт
9. Придбання за виключенням вибуття цінностей	
10. Експорт товарів і послуг	
11. Усього (п.5+п.6+п.7+п.8+п.9+п.10)	4. Усього (п.1+п.2+п.3)

До розділу “**Використання**” цього рахунка переносяться показники з таких рахунків:

- із рахунка виробництва – проміжне споживання;
- із рахунка використання доходу – показник валового заощадження;
- із рахунка капіталу – показники валового нагромадження основного капіталу та зміни запасів матеріальних оборотних коштів;
- із зовнішнього рахунка товарів і послуг переносяться дані про експорт товарів і послуг.

Дані рахунка товарів і послуг дають можливість розрахувати ВВП двома методами: методом кінцевого використання та виробничим. ВВП, розрахований методом кінцевого використання, дорівнює сумі всіх статей кінцевого використання мінус імпорт, тобто сумі кінцевого споживання, нагромадження та експорту мінус імпорт. ВВП, розрахований виробничим методом, дорівнює різниці між випуском і проміжним споживанням плюс чисті податки на продукти.

Контрольні запитання

1. З позиції якої сторони складають зовнішньоекономічні рахунки?
2. Дайте загальну характеристику рахунків “іншого світу”.
3. Дайте характеристику зовнішнього рахунка товарів і послуг.
4. Про що свідчить позитивний чи від’ємний знак балансувальної статті зовнішнього рахунка товарів і послуг?
5. Які товари за методологією СНР-93 включають до підрахунку експортно-імпортних операцій?
6. Яка оцінка експорту та імпорту передбачена СНР-93?
7. Які операції відображаються у зовнішньому рахунку первинного доходу та поточних трансфертів?
8. Складіть схему зовнішнього рахунка первинного доходу та поточних трансфертів.
9. Про що свідчить позитивний чи від’ємний знак балансувальної статті зовнішнього рахунка первинного доходу та поточних трансфертів?
10. Дайте характеристику зовнішнього рахунка капіталу.
11. Про що свідчить позитивний чи від’ємний знак балансувальної статті зовнішнього рахунка капіталу?

Розв’язання типових задач

Приклад 7. За даними прикладу 1:

- 1) розрахувати зовнішнє сальдо товарів і послуг і пояснити його знак;
- 2) обчислити й пояснити знак поточного зовнішнього сальдо;
- 3) розрахувати балансувальну статтю зовнішнього рахунка капіталу і пояснити її зміст;
- 4) скласти рахунок товарів і послуг.

Розв’язання

1) Зовнішнє сальдо товарів і послуг = $147525 - 154394 = -6869$ млн. грн.
Знак “-” означає від’ємне сальдо по торгівельним операціям для інших країн і позитивне для України.

2) Поточне зовнішнє сальдо =
= $-6869 + (122188 - 122940) + (34277 - 34279) + (4432 - 581) + (592 - 12299) = -15479$ млн. грн.

Від’ємне поточне зовнішнє сальдо відображає перевищення витрат нерезидентів по поточних операціях над їх доходами.

3) Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-) =
= $-15479 + (1 - 59) - (-16) = -15521$ млн. грн.

Від’ємне сальдо означає чисте запозичення і показує величину фінансових ресурсів, яку Україна надавала іншим країнам у 2003 р.

4) Рахунок товарів і послуг

Використання	Млн. грн.	Ресурси	Млн. грн.
Проміжне споживання	363487	Випуск (в основних цінах)	603704
Кінцеві споживчі витрати	201624	Імпорт товарів і послуг	147525
Валове нагромадження основного капіталу	55075	Податки за виключенням субсидій на продукти	27127
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	3661		
Придбання за виключенням вибуття цінностей	115		
Експорт товарів і послуг	154394		
Усього	778356	Усього	778356

Задачі для самостійної роботи

4.1. У 2000 р. в Україні дані щодо зовнішньоекономічних процесів (млн. грн.) такі:

- імпорт товарів і послуг – 97643;
- експорт товарів і послуг – 106200;
- резидентами України отримано від нерезидентів:
  - доход від власності – 598;
  - поточні податки на доходи, майно тощо – 45;
  - інші поточні трансферти – 6099;
  - оплата праці найманих працівників – 169;
- резиденти України сплатили нерезидентам:
  - доход від власності – 5895;
  - соціальні внески та допомоги – 106;
  - інші поточні трансферти - 1102

Даних щодо капітальних трансфертів отриманих, або переданих від резидентів до нерезидентів, немає.

Скласти зовнішні рахунки товарів і послуг, первинного доходу та поточних трансфертів і рахунок операцій з капіталом.

4.2. За даними задачі 1.2 скласти зовнішні рахунки.

4.3. В Україні в 1999 р. вартість експорту товарів і послуг – 70884 млн. грн., імпорту – 63663 млн. грн.. Використайте також дані задачі 2.3. і побудуйте рахунки “іншого світу”. За допомогою показників абсолютної та відносної швидкості зростання порівняйте окремі статті рахунків у 2000

р. (задача 4.1.) з відповідними статтями 1999 р. (експорт товарів і послуг; імпорт товарів і послуг; доходи від власності, отримані та передані; поточні трансферти, отримані та передані; оплата праці найманих працівників). Результати розрахунків надайте у вигляді таблиці.

4.4. За даними задачі 1.4. скласти 3 зовнішні рахунки, враховуючи, що експорт товарів і послуг становив 1142,25 гр. од, імпорт товарів і послуг – 850,2 тис. дол. США.

4.5. Складіть зовнішні рахунки за такими умовними даними, тис. гр. од.:

- експорт товарів – 1750;
- імпорт товарів – 1715;
- експорт послуг – 320;
- імпорт послуг – 315;
- поточні трансферти:
  - виплачені за кордон – 112;
  - одержані з-за кордону – 104;
- доход від власності:
  - виплачений за кордон – 80;
  - одержаний із-за кордону – 88;
- оплата праці:
  - резидентів, одержана від нерезидентів – 48;
  - нерезидентів, одержана від резидентів – 52;
- капітальні трансферти:
  - одержані від інших країн – 64;
  - передані в інші країни – 61.

4.6. В Україні в 2001 р. макроекономічні процеси в економіці характеризувалися такими даними (млн. грн.):

- випуск (в основних цінах) - 460520;
- проміжне споживання – 280030;
- податки на продукти – 25060;
- субсидії на продукти – 1360;
- кінцеві споживчі витрати:
  - індивідуальні – 139984;
  - колективні – 16360;
- валове нагромадження:
  - основного капіталу – 40211;
  - зміна запасів матеріальних оборотних коштів – 4229;
  - придбання за виключенням вибуття цінностей – 85;

- експорт товарів і послуг – 113245;
- імпорт товарів і послуг – 109924.

Складіть рахунок товарів і послуг. За даними рахунка визначте ВВП двома можливими методами. Проаналізуйте структуру валового нагромадження.

4.7. Складіть рахунок товарів і послуг для України за 1999 р., користуючись даними задач 1.3 та 4.3.

4.8. За даними задачі 1.2. складіть рахунок товарів і послуг. Розрахуйте валовий внутрішній продукт двома методами.

4.9. Складіть рахунок товарів і послуг на основі даних задач 1.4 та 4.4., та розрахуйте можливими методами валовий внутрішній продукт.

РОЗДІЛ 5

ВИКОРИСТАННЯ ДАНИХ СНР У МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ АНАЛІЗІ ТА МОДЕЛЮВАННІ

5.1. Аналіз структури та динаміки основних макроекономічних пропорцій на основі СНР

Аналіз – завершальний етап будь-якої статистичної роботи. Метою аналізу СНР є характеристика найзагальніших закономірностей, взаємозв'язків і пропорцій в економічному розвитку країни, виявлення основних тенденцій розвитку економічних процесів, що відображаються на окремих рахунках, і всієї економіки в цілому.

У процесі досягнення цілей розв'язуються такі **завдання**:

- 1) виявляються пропорції і результати економічної діяльності в розрізі секторів і галузей економіки, окремих форм власності;
- 2) з'ясовуються процес утворення, розподілу та перерозподілу доходів у економіці;
- 3) досліджуються процеси утворення та використання кінцевих доходів галузей і секторів;

4) розглядається роль іноземних джерел інвестування вітчизняної економіки;

5) аналізується кінцеве споживання в економіці;

6) виявляються джерела фінансування нагромадження національного майна;

7) аналізуються міжгалузеві зв'язки.

Рахунок виробництва дає можливість проаналізувати обсяг валового випуску, його структуру, частку в ньому проміжного споживання та валової доданої вартості для оцінки затрат живої уречевленої праці на виробництво продукції галузі, сектора, країни в цілому, а також на виробництво різного роду послуг. Рахунок виробництва дає також можливість аналізу обсягу та структури випуску за кількома напрямками, зокрема визначити як співвідношення частки продуктів і матеріальних послуг та частки нематеріальних послуг у загальному обсязі валового випуску всієї економіки, так і співвідношення частки валового випуску окремих секторів та галузей у загальному валовому випуску і випуску продуктів та послуг.

Рахунок утворення доходу доповнює інформацію рахунка виробництва: він дає можливість проаналізувати рівень оплати праці в галузях і секторах економіки. Аналіз показників рахунка у динаміці виявляє не тільки тенденції зміни обсягу доходу, що утворюються та його використання, а й тенденції зміни частки участі окремих галузей і секторів у цих процесах, зміни структури використання доходу на різні потреби, зміни співвідношень між оплатою праці, її результатами та часткою прибутків, що вилучаються.

Рахунок розподілу доходу може бути джерелом інформації про податки та податкове навантаження секторів і галузей економіки; він також уможливить порівняння розміру податків, що їх виплачують окремі інституційні одиниці, узгодження всіх показників доходу, підрахунок сальдо первинного доходу, визначення частки доходу від праці, капіталу та змішаного доходу в наявному доході. Порівняння структури наявного доходу зі структурою первинного доходу є необхідним для аналізу впливу перерозподільного процесу на формування кінцевого доходу.

Аналіз рахунків, які відображають утворення та розподіл доходу (первинний та вторинний), показує, в якому обсязі споживаються в домашньому господарстві продукція та послуги, що забезпечує вимірювання різниці між витратами на споживання та фактичним споживанням; останнє в даному разі відображає загальний обсяг споживання населення.

Аналіз **рахунка капіталу** свідчитиме, які сектори економіки створили інвестиції на придбання основного та оборотного капіталу і в яких розмірах; які сектори та інституційні одиниці спромоглися зробити

заощадження для наступного фінансування своєї діяльності чи діяльності інших фірм.

Рахунки зовнішньоекономічних зв'язків можна дезагрегувати за країнами, за географічними зонами.

Крім того, всі макроекономічні показники, як фінансові, так і нефінансові, можна дезагрегувати до рівня показників окремих секторів, галузей та виробництв. Це дає змогу зробити більш глибокий та детальний аналіз економічного розвитку країни.

5.2. Статистичні методи аналізу впливу факторів результатів економічної діяльності

Вивчення взаємозв'язків узагальнюючих економічних показників СНР має велике значення для кількісної оцінки впливу виробничих чинників на результати економічної діяльності. Результативними показниками можуть виступати валовий випуск, валовий внутрішній продукт, національний доход. Найважливішими виробничими чинниками являються чисельність зайнятих в економіці, основний капітал, експорт, імпорт та ін. Саме поняття результативного показника та чинника є умовним, бо один показник може виступати і як чинник, і як результативна величина. Наприклад, ВВП є чинником, який визначає динаміку і структуру основного капіталу, бо його частина використовується на капіталовкладення. У той же час, від обсягу основного капіталу залежить величина ВВП. Крім того, результати статистичного аналізу залежать від того, які фактори включені в модель, бо включення додаткових факторів змінює отримані результати. Все це треба мати на увазі при здійсненні індексного факторного аналізу макроекономічних показників.

На основі показників ВВП та чисельності зайнятих в економіці розраховують продуктивність праці, яка характеризує обсяг ВВП, який припадає на одного зайнятого. На основі цього ВВП розглядають як добуток двох чинників: продуктивності праці та кількості зайнятих в економіці. Ланцюговий метод аналізу чинників у рамках індексного методу дає можливість оцінити вплив кожного з чинників на зміну обсягу ВВП у звітному періоді порівняно з базовим. При побудові формул треба враховувати, що продуктивність праці виступає інтенсивним чинником, а кількість зайнятих – екстенсивним.

ВВП можна розглядати також як добуток таких чинників: середньорічної вартості основного капіталу країни та фондівіддачі. Вплив цих чинників оцінюється за допомогою того ж самого ланцюгового методу.

Той же метод можна використовувати при аналізі впливу на кінцевий результат діяльності на економічній території країни обсягу

капітальних вкладень в економіку (екстенсивний чинник) та капіталовіддачі (інтенсивний чинник).

Індексний метод аналізу може використовуватися також для багаточинникової моделі валового внутрішнього продукту. Чинниками ВВП у цьому випадку являються фондівіддача, фондоозброєність (відношення середньорічної вартості основного капіталу до чисельності зайнятих) та чисельність зайнятих в економіці.

Між багатьма макроекономічними показниками існує кореляційний зв'язок, коли при зміні чинника змінюється середня величина результативного показника. У такому випадку використовується кореляційний метод аналізу. Він дозволяє розраховувати коефіцієнти кореляції, за якими судять про тісноту взаємозв'язку між чинниками. На практиці при здійсненні такого аналізу розглядають паралельно декілька динамічних рядів, застосовують різні способи усунення автокореляції (наприклад, запроваджують змінну величину фактора часу) і на основі методу найменших квадратів будують рівняння регресії. За параметрами рівняння та на основі інших показників судять про наявність, напрямок та силу взаємозв'язку між факторами.

5.3. Статистичне дослідження національної економіки з використанням СНР

5.3.1. Оцінка інтенсивності розвитку секторної структури економіки

Метою даного дослідження є розробка напрямків аналізу та оцінка зрушень у секторній структурі економіки України за такими значущими характеристиками макроекономічного аналізу як заощадження, нагромадження, кредитування.

Для досягнення цієї мети поставимо та вирішимо такі завдання: 1) охарактеризуємо секторну структуру валового наявного доходу як джерела кінцевого споживання та заощадження секторів; 2) розглянемо категорію заощадження та проаналізуємо динаміку норми валового заощадження в окремих секторах економіки; 3) здійснимо оцінку пропорційності розвитку нагромадження в розрізі секторів відповідно розподілу заощадження між секторами.

Метою групування інституційних одиниць економіки за секторами є створення передумов для статистичної характеристики аналізу й прогнозування потоків товарів і послуг, доходів й витрат, капіталу й фінансових операцій. Саме групування за секторами дає можливість для висвітлення й направлення діяльності окремих груп інституційних одиниць при проведенні певної економічної політики.

Одним із найзначущих показників результатів діяльності окремих секторів є валовий наявний дохід. Він характеризує максимальну суму, яку

сектор може витратити на кінцеве споживання товарів і послуг (домашніх господарств, некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, та державних установ) або спрямувати на заощадження. Наявний дохід не підлягає подальшому розподіленню і залишається в розпорядженні суб'єктів інституційного сектора.

Таблиця 5.3.1.1

Структура валового наявного доходу України за секторами

(відсотків)

Роки	Валовий наявний дохід	НФК	ФК	ДУ	ДГ	НКО
2001	100,0	15,1	1,9	23,7	57,3	2,0
2002	100,0	12,5	1,8	22,9	61,0	1,8
2003	100,0	13,2	2,2	23,8	59,1	1,7
2004	100,0	14,4	4,1	20,2	59,8	1,5
2005	100,0	9,2	2,7	20,7	66,2	1,2

За даними таблиці 5.3.1.1 можна зробити висновок, що найсуттєвіша роль у створенні валового наявного доходу України належить домогосподарствам (ці та подальші розрахунки здійснено на основі даних Статистичних щорічників України). У 2005 р. частка даного сектора в загальному обсязі валового національного доходу складала 66,2 %. Причому за останні чотири роки питома вага сектора збільшилася на 8,9 в. п. Значну роль у створенні валового наявного доходу відіграє також сектор державного управління, хоч за останні роки його внесок дещо знизився. Значно суттєвіше за 2002-2005 рр. зменшилася частка нефінансових корпорацій - на 5,9 в. п., також знизилася питома вага сектора державного управління. Зовсім незначну роль відігравав і відіграє у створенні наявного доходу сектор некомерційних організацій. У літературі розглядаються певні критерії, які визначають якість розподілу між секторами валового наявного доходу, а також здійснюється порівняльний аналіз розподілу доходу.

Частина наявного доходу сектора, яка не витрачена на кінцеве споживання товарів і послуг, являє собою заощадження даного сектора. Заощадження може бути як позитивною, так і негативною величиною залежно від того, перевищує наявний дохід витрати на кінцеве споживання чи ні. Саме заощадження є основою фінансування інвестицій в економіці.

Відношення валового заощадження до валового внутрішнього продукту характеризує норму валового заощадження. В цілому у світі цей показник перебуває на рівні 23 - 24 %, причому в розвинутих країнах він є дещо нижчим, а в тих, що розвиваються, - вищим. Валове заощадження в Україні у 90-ті роки ХХ ст. скорочувалося. Лише з 1999 р. ситуація почала поліпшуватися – спостерігається тенденція зростання. В 2005 р. норма валового заощадження складала 25,7 %. Для визначення ролі кожного з секторів у формуванні валового заощадження та його динаміки

проаналізуємо дані таблиці 5.3.1.2. Вони свідчать, що з 2001 по 2004 рр. у формуванні загального рівня заощадження основним був сектор нефінансових корпорацій, і його внесок значно перевищував внесок інших секторів.

У 2005 р. ситуація змінилася - найсуттєвішу роль став відігравати сектор домогосподарств.

Звернемо увагу, що лише в даному секторі майже в усі роки спостерігалася однозначно позитивна динаміка норми заощадження (зростання за чотири роки у 3 рази). Дана тенденція відповідає тенденції зростання частки наявного доходу домогосподарств у його загальному обсязі (таблиця 5.3.1.1). В умовах поліпшення економічного стану держави домогосподарства отримали можливість змінювати структуру своїх наявних доходів на користь заощадження.

У той же час норма валового заощадження сектора нефінансових корпорацій зменшилася на 39,6 %. Це також відповідає тенденції, яку можна спостерігати за даними, наведеними в таблиці 1 стосовно цього сектора. Тому сьогодні роль підприємств нефінансового сектора не відповідає цілям формування національного заощадження.

Таблиця 5.3.1.2

Структура валового заощадження України за секторами економіки
(у відсотках до ВВП)

Роки	НФК	ФК	ДУ	ДГ	НКО
2001	15,4	1,9	4,6	3,5	0,0
2002	12,9	1,8	5,3	7,7	0,0
2003	13,6	2,3	5,6	6,3	0,0
2004	14,8	4,3	3,2	9,2	0,2
2005	9,4	2,8	2,9	10,5	0,1

Заощадження є одним із основних джерел нагромадження в економіці (інше джерело – капітальні трансферти). Валове нагромадження як елемент ВВП включає валове нагромадження основного капіталу, зміну запасів матеріальних оборотних коштів і чисте придбання цінностей. Норма валового нагромадження у світі сьогодні складає (так само, як і норма заощадження) 23 – 24 %. Це означає, що обсяг заощадження є близьким до обсягу інвестицій. А враховуючи досвід країн, що розвиваються і одночасно характеризуються найбільш динамічними темпами розвитку (Китай, наприклад), норма валового нагромадження повинна бути значно вищою за середній рівень і сягати 30% (в таких країнах інвестиції перевищують заощадження).

В Україні тенденції спаду й зростання норми нагромадження в цілому відповідають тенденціям зміни норми заощадження. Але протягом останніх 7 – 8 років норма заощадження в нашій країні перевищує норму нагромадження. В 2005 р. норма валового нагромадження склала лише 22,6 % ВВП, що на 12,1 % менше за норму валового заощадження в цьому році.

Таким чином, інвестиції в Україні відновляються набагато повільніше, ніж заощадження і ВВП. Дана ситуація може бути пояснена несприятливим інвестиційним кліматом в Україні, вивезенням капіталу у вигляді кредитування інших країн, поглинанням частини заощаджень дефіцитом державного бюджету.

Проаналізуємо узгодженість розподілів валового нагромадження і валового заощадження за секторами економіки на основі характеристик пропорційності їх розподілів.

Як свідчать дані таблиці 5.3.1.3, питома вага валового нагромадження була вищою від відповідного показника, розрахованого відносно валового заощадження, для секторів нефінансових корпорацій, державного управління та некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства. У решті секторів частка валового нагромадження у національному валовому нагромадженні менша від частки заощадження в національному заощадженні.

Кількісною мірою відхилення результативної ознаки від факторної є коефіцієнти локалізації (відношення часток результативної ознаки до частки факторної). У тих секторах, де питома вага нагромадження більша від питомої ваги заощадження коефіцієнти локалізації перевищують одиницю і коливаються від 1,04 (сектор державного управління) до 2,17 (сектор нефінансових корпорацій). У двох секторах коефіцієнти локалізації менші за одиницю – 0,15 (сектор домашніх господарств) і 0,20 (сектор фінансових корпорацій). Це означає, що на кожний з цих секторів припадає менший обсяг нагромадження, якщо порівняти з пропорційним для них обсягом заощаджень.

Таблиця 5.3.1.3

Розрахунок коефіцієнтів локалізації залежності валового нагромадження від валового заощадження секторів економіки України у 2005 р.

Сектор	Питома вага секторів, %		Коефіцієнт локалізації (D/d)	Ранг за коефіцієнтом локалізації
	за валовим заощадженням (d)	за валовим нагромадженням (D)		
НФК	36,5	79,3	2,17	5
ФК	10,9	2,2	0,20	2
ДУ	11,4	11,8	1,04	3
ДГ	40,8	6,0	0,15	1
НКО	0,4	0,7	1,75	5
Усього	100,0	100,0	x	x

Дана ситуація знаходить свій прояв у знаку показника чисте кредитування (+), чисте запозичення (-). Саме ті сектори, для яких коефіцієнти локалізації більше одиниці, виявилися чистими позичальниками. І, навпаки, сектори домогосподарств, фінансових корпорацій (коефіцієнти локалізації менше одиниці) виявилися чистими кредиторами інших секторів та іншого світу.

Інформація системи національних рахунків дозволяє поглиблювати аналіз і в просторі (у дослідженнях малозатребуваними є, наприклад, дані на підсекторному рівні), і в часі (одиницями спостереження мають стати квартальні рівні макроекономічних показників).

5.3.2. Статистичне оцінювання доходів і витрат домогосподарств

Даний напрямок дослідження обумовлюється необхідністю вивчення розподільчих і перерозподільчих процесів, таких як формування й розподіл заробітної плати й прибутку, оподаткування, виплати пенсій. Саме моделювання цих процесів у розрізі секторів дає можливість пояснити, якими доходами визначається певний рівень кінцевого споживання та заощадження, дослідити конкретні потоки вартості й тим самим ув'язати всі стадії відтворювального циклу в єдину картину. Національний доход (сума сальдо первинних доходів) для економіки в цілому буде дуже близьким до національного наявного доходу (сума доходів секторів економіки в результаті вторинного розподілу доходів). Водночас потоки вторинних доходів є дуже значними, що обумовлює аналіз переважно в розрізі інституційних секторів економіки. При цьому більшість розподільчих та перерозподільчих процесів пов'язані із діяльністю сектора домогосподарств.

Напрямки та можливості аналізу показників сектора домогосподарств на основі даних СНР позначені. Але треба враховувати, що впровадження національного рахівництва в Україні було розпочато лише з 1993 р. Робота щодо розробки окремих рахунків, таблиць, показників велася та ведеться поетапно.

У 1997 р. Україною були прийняті міжнародні стандарти обстежень рівня життя домашніх господарств і почато використання даних статистики зайнятості для оцінювання виробництва домашніх господарств. Досягти міжнародної порівнянності даних дозволило впровадження в 1999 р. Класифікації видів економічної діяльності. У 2002 р. було запроваджено розрахунки кінцевих споживчих витрат домашніх господарств. У 2003 р. вперше здійснено розробку фінансового рахунка.

Робота щодо впровадження міжнародних стандартів у вітчизняну практику розробки національних рахунків триває й зараз.

Тобто інформаційна база для комплексного, всебічного секторного аналізу доходів й витрат домогосподарств на основі даних СНР лише складається. Але вже сьогодні дані, що публікує Держкомстат стосовно домогосподарств дають широкі можливості для всебічної характеристики стану й розвитку окремих характеристик діяльності даного сектора економіки. У роботі здійснено спробу щодо відповідного дослідження на основі СНР за останні роки.

Для досягнення мети поставимо й вирішимо такі завдання: 1) висвітлимо напрямки аналізу первинного доходу домогосподарств, здійснимо аналіз інтенсивності розвитку елементів первинного доходу - оплати праці, змішаного доходу, доходу від власності даного сектора; 2) охарактеризуємо процес перерозподілу доходу і дамо оцінку тенденції динаміці отриманих і переданих сектором поточних трансфертів; 3) розглянемо категорії кінцевих споживчих витрат домогосподарств, здійснимо аналіз структурних зрушень видів витрат за цілями; 4) здійснимо статистичну оцінку таких показників діяльності домогосподарств, як їх заощадження, нагромадження, вкладання коштів у фінансові активи.

Сектор домашніх господарств об'єднує фізичних осіб як споживачів, а в деяких випадках – як суб'єктів некорпоративної підприємницької діяльності, рахунки яких неможливо відокремити від рахунків самого домашнього господарства ні юридично, ні економічно. Така виробнича діяльність включає, зокрема, підсобні сільські господарства населення, дрібні промислові виробництва, індивідуальне будівництво, капітальний ремонт житла, а також надання послуг в галузі побутового обслуговування, освіти, охорони здоров'я тощо. Основними джерелами доходів домашніх господарств як споживачів є оплата праці, трансферти з інших секторів, дохід від власності. Домашні господарства – суб'єкти некорпоративної підприємницької діяльності отримують виручку від реалізації товарів і послуг.

На обсяги доходів як домогосподарств, так і інших секторів економіки найсуттєвіше впливає макроекономічна ситуація в країні. Для української економіки перші роки двадцять першого століття стали найбільш успішними за часи реформ. Максимальна швидкість зростання валового внутрішнього продукту була зафіксована у 2004 р. Тільки за один цей рік валовий внутрішній продукт збільшився на 12,1 %, обсяг промислового виробництва – на 12,5 %, приріст інвестицій в основний капітал становив 28 %. У наступні роки темпи розвитку економіки уповільнилися, отже 2004 рік можна вважати переломним. У зв'язку з цими позитивними результатами виникають питання, по-перше, про відповідність таким високим темпам економічного зростання показників динаміки доходів і витрат домогосподарств; по-друге, про розвиток відповідних показників рівня життя населення і далі в інерційному режимі, зберігаючи сформований механізм зростання; по-третє, про динаміку

частки сектора домогосподарств у відповідних макроекономічних показниках.

Система національних рахунків містить такі дані щодо доходів домогосподарств і показників їх використання: сальдо первинних доходів, наявний доход, скоригований наявний доход, кінцеві споживчі витрати, фактичне кінцеве споживання, заощадження, валове нагромадження, чисте кредитування (+) або чисте запозичення (-), чисте придбання фінансових активів, чисте прийняття фінансових зобов'язань. У такому обсязі показники розраховуються і публікуються Держкомстатом України з 2003 року і саме з цього періоду проаналізовано основні тенденції динаміки доходів і витрат домогосподарств (таблиця 5.3.2.1).

Таблиця 5.3.2.1

Ланцюгові темпи приросту показників
національних рахунків сектора домашніх господарств
(відсотки)

Показник	2004 р.	2005 р.	2006 р.
Валове сальдо первинних доходів	26,5	36,0	21,6
Оплата праці найманих працівників	29,0	37,7	24,2
Змішаний доход	20,6	32,9	18,1
Сальдо доходів від власності	11,5	16,6	-27,4
Валовий наявний доход	30,4	40,6	21,8
Валовий скоригований наявний доход	28,6	39,0	21,9
Кінцеві споживчі витрати	23,7	39,6	26,4
Фактичне кінцеве споживання	23,0	38,0	25,7
Валове заощадження	88,8	46,1	-3,3
Валове нагромадження основного капіталу	65,7	44,6	72,2
Чисте кредитування(+), чисте запозичення (-)	90,6	48,1	-10,1

Доход сектора визначається як додаткові кошти, отримані ним від поточної діяльності в звітному періоді. Доход, що його отримують домогосподарства внаслідок здійснення виробничого процесу або в зв'язку з володінням активами, які вони використовують з метою виробництва, називається первинним. Дані таблиці 5.3.2.1 свідчать про постійне зростання первинних доходів домогосподарств України. Найбільша швидкість росту показника спостерігається у 2005 році: валове сальдо первинних доходів домогосподарств збільшилося за цей рік на 36 %.

Складовими частинами первинного доходу є оплата праці найманих працівників, змішаний доход і сальдо доходів від власності даного сектора. Розраховані в таблиці показники динаміки висвітлюють найвпливовішу роль на зростання первинних доходів саме оплати праці. За один 2005 рік цей показник зріс на 37,7%. Зрозуміло, що цьому сприяли як високі

показники економічного зростання попереднього року, так і політичні події у суспільстві.

Аналогічну тенденцію росту демонструє й такий елемент первинних доходів як змішаний дохід домогосподарств. Цей показник являє собою перевищення доходів фізичних осіб, які не працюють за наймом, над витратами; його обчислюють до моменту розрахунків із власниками активів. Змішаний дохід складається з доходів осіб вільних професій, доходів від приватної підприємницької діяльності (без використання найманої робочої сили), від власного підсобного господарства, авторських гонорарів та ін. Як свідчать розрахунки, наведені в таблиці 5.3.2.1, змішаний дохід домогосподарств України в усі роки періоду, що ми аналізуємо, підвищувався. Найвищий його ріст відбувся в 2005 році, у наступний рік зростання уповільнилося.

Валове сальдо первинних доходів ураховує також отриманий (без переданого іншим секторам) дохід від власності. Дані таблиці вказують на зменшення у 2006 році цього показника на 27,4 %. Негативна відносна зміна сальдо доходів від власності пояснюється значним зростанням у 2006 році сплачених домогосподарствами іншим секторам економіки процентів за отримані кредити. Відмітимо, що цей фактор суттєво не вплинув на загальну тенденцію зростання первинних доходів домогосподарств.

Сума валових первинних доходів усіх секторів економіки являє собою валовий національний дохід суспільства. У таблиці 5.3.2.2 висвітлено динаміку питомої ваги сектора домогосподарств у валовому національному доході України за останні роки. Так, у 2006 році питома вага первинних доходів складала 64,7 % і за аналізований період вона суттєво не змінювалася.

Одним із найзначущих показників доходу домогосподарств є валовий наявний дохід. Він характеризує максимальну суму, яку сектор може витратити на кінцеве споживання товарів і послуг або спрямувати на заощадження. Наявний дохід не підлягає подальшому розподіленню і залишається в розпорядженні суб'єктів інституційного сектора.

Таблиця 5.3.2.2

Питома вага сектора домогосподарств
у показниках результатів економічної діяльності України
(відсотків)

Питома вага	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.
Валового сальдо первинних доходів сектора у валовому національному доході	62,7	61,3	65,3	64,7
Валового наявного доходу сектора у валовому наявному доході країни	59,1	59,8	66,2	66,0
Валового скоригованого доходу сектора у валовому наявному доході країни	71,6	71,4	78,2	78,0
Валового заощадження сектора у валовому заощадженні країни	22,5	28,9	40,8	35,2
Валове нагромадження основного капіталу сектора у валовому нагромадженні основного капіталу країни	4,4	5,1	6,0	7,4

Отримує сектор наявний дохід шляхом перерозподілу первинних доходів між секторами. Перерозподіл здійснюється через поточні трансферти. Сектор домогосподарств сплачує прибуткові податки, внески на соціальне страхування (у первинних доходах соціальні внески враховувалися у складі оплати праці), добровільні внески в громадські організації, а отримує соціальну допомогу, пенсії та інші поточні трансферти у грошовій формі.

Як ми бачимо (дані таблиці 5.3.2.1), валовий наявний дохід домогосподарств за аналізований період демонструє тенденцію до зростання. Найбільший його ріст, на 40,6 %, відбувався в 2005 році; у 2006 р. спостерігалось деяке уповільнення зростання. Інформація, що міститься у таблиці 5.3.2.2 дає можливість стверджувати про перерозподіл отриманих поточних трансфертів у економіці на користь сектора домогосподарств. Дійсно, якщо в 2003 та 2004 рр. частка сектора у наявному доході була меншою за частку домогосподарств у національному доході, то в наступні 2 роки більшою стала частка сектора в наявному доході країни, ніж у її національному доході.

Через те, що в Україні значна частка доходів отримується не в грошовому, а в натуральному вигляді, тобто, у вигляді тієї чи іншої продукції або послуги, крім наявного доходу сектора, розраховують його скоригований наявний дохід. Він відрізняється від наявного доходу на величину соціальних трансфертів у натурі (вони передаються домогосподарствам секторами органів державного управління і некомерційних організацій).

Що стосується динаміки скоригованого доходу домогосподарств, то можна бачити, що швидкість його зростання суттєво скоротилася в 2006 році, хоч абсолютний рівень показника демонструє впевнене зростання

(таблиця 5.3.2.1). Одночасно питома вага сектора в наявному доході країни за той період, що ми спостерігаємо, проявляє тенденцію до зростання (таблиця 5.3.2.2).

Таблиця 5.3.2.3

Розподіл кінцевих споживчих витрат домашніх господарств за цілями

Вид витрат	(відсотків)	
	2005 р.	2006 р.
Продукти харчування та безалкогольні напої	39,2	37,9
Алкогольні напої, тютюнові вироби та наркотики	6,2	6,2
Одяг і взуття	5,2	6,1
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	10,2	11,2
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	3,9	3,8
Охорона здоров'я	4,4	4,1
Транспорт	13,3	13,7
Зв'язок	4,4	4,2
Відпочинок і культура	5,5	5,2
Освіта	2,1	1,9
Ресторани і готелі	3,0	2,8
Різні товари і послуги	2,6	2,9
Усього	100	100

Наступні показники СНР стосовно домогосподарств показують витрати сектора за різними напрямками.

Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств являють собою витрати сектора на придбання товарів і послуг, які використовуються безпосередньо для задоволення поточних індивідуальних потреб. У таблиці 5.3.2.3 подано розподіл відповідних витрат за цілями за два останні роки. Як свідчать розрахункові дані, частка продуктів харчування у кінцевих витратах домогосподарств у 2006р. зменшилася, одночасно спостерігалось зростання частки витрат на одяг і взуття, оплату житлових послуг, транспорту. Але в цілому структура витрат домашніх господарств суттєво не змінилася.

Для домогосподарств, крім кінцевих споживчих витрат, розраховується фактичне кінцеве споживання сектора. Воно складається з витрат на кінцеве споживання:

- домашніх господарств;
- органів державного управління, які надають послуги для індивідуального споживання;

– некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства.

Величина цього показника дорівнює сумі кінцевих споживчих витрат домогосподарств та отриманих сектором соціальних трансфертів у натурі. У таблиці 5.3.2.1 показано його динаміку за останні три роки.

Отже, для економіки в цілому наявний дохід та наявний скоригований дохід будуть однакові – так само, як кінцеві споживчі витрати і фактичне кінцеве споживання. Відмінності мають місце тільки між окремими секторами, в яких різниця між кінцевими споживчими витратами і фактичними споживчими витратами дорівнює соціальним трансфертам у натурі – так само, як і різниця між наявним доходом та наявним скоригованим доходом. І саме сектор домогосподарств, який у перерозподільчих процесах бере безпосередню участь, має стати основним об'єктом вивчення руху доходів у економіці.

Частина наявного доходу сектора, яка не витрачена на кінцеве споживання товарів і послуг, являє собою його заощадження. Заощадження може бути як позитивною, так і негативною величиною залежно від того, перевищує наявний дохід витрати на кінцеве споживання чи ні. Саме заощадження є основою фінансування інвестицій в економіці.

Валове заощадження сектора домогосподарств можна визначити двома способами: як різницю між валовим наявним доходом сектора і кінцевими споживчими витратами, або ж як різницю між валовим скоригованим доходом і фактичним кінцевим споживанням.

Треба відмітити, що у 2005 року сектор домогосподарств став основним у формуванні загальних заощаджень країни (у цьому році питома вага сектора склала 40,8 %). Лише в цьому секторі в останні роки спостерігалася позитивна динаміка норми заощадження. Тобто в умовах поліпшення економічного стану держави домогосподарства отримали можливість змінювати структуру своїх наявних доходів на користь заощадження. Але в 2006 р. валове заощадження сектора вперше за останні роки знизилося (таблиця 5.3.2.1), скоротилася і його частка у загальному заощадженні країни на користь нефінансових корпорацій (у цілому це досить природно).

Заощадження є одним із основних джерел нагромадження в економіці (інше джерело – капітальні трансферти). Валове нагромадження як елемент валового внутрішнього продукту включає валове нагромадження основного капіталу, зміну запасів матеріальних оборотних коштів і чисте придбання цінностей.

Показники динаміки валового нагромадження основного капіталу домогосподарств (суттєвіша частина валового нагромадження) висвітлюють чітку тенденцію зростання, причому найбільше зростання придбання домогосподарствами житлових будівель, машин та інших елементів основного капіталу спостерігається у 2006 році (таблиця 5.3.2.1).

Зростає й частка сектора в валовому нагромадженні основного капіталу країни (таблиця 5.3.2.2).

Перевищення (або недостачу) можливостей фінансування в порівнянні з витратами на валове нагромадження основного капіталу та інших елементів нефінансових активів характеризує показник чисте кредитування (+), чисте запозичення (-). Він є важливою характеристикою сектора домогосподарств, бо показує обсяг ресурсів, які домогосподарства надають іншим секторам економіки або, навпаки, інші сектори надають домогосподарствам.

Заощадження сектора домогосподарств з урахуванням отриманих (без переданих іншим секторам) капітальних трансфертів, давали змогу протягом останніх років збільшувати нефінансові активи й отримувати в своє розпорядження ресурси (чисті кредити) та направляти їх на придбання фінансових активів, погашення боргів. Так, у 2006 році домогосподарства стали найбільшим кредитором в економіці країни. Усі інші сектори (крім фінансових корпорацій) мали запозичувати кошти на придбання нефінансових активів. Чистим боржником за підсумками 2006 року була і країна в цілому.

Чисте кредитування домогосподарств у 2006 р. склало 37044 млн. грн.. Саме на цю величину приріст фінансових активів сектора перевищив приріст фінансових пасивів (таблиця 5.3.2.4).

Таблиця 5.3.2.4

Фінансовий рахунок сектора домашніх господарств

(млн. грн.)

Зміни в активах	2005	2006	Зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві	2005	2006
			Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	41207	37044
Чисте придбання фінансових активів	61713	83951	Чисте прийняття фінансових зобов'язань	20506	46907
Готівкові гроші та депозити	54278	64136	Кредити і позики	19355	45766
Цінні папери крім акцій	237	29	Інша кредиторська заборгованість	1151	1141
Акції та інші види участі в капіталі	5982	8676			

Продовження таблиці 5.3.2.4

Страхові технічні резерви	294	286
Інша дебіторська заборгованість	922	10824

Щодо приросту фінансових активів у домашніх господарств, то він мав місце внаслідок нагромадження коштів у вигляді готівки та депозитів; придбання акцій та іншого виду участі в капіталі; вкладень у страхові технічні резерви; збільшення іншої дебіторської заборгованості; придбання цінних паперів, крім акцій.

Приріст фінансових зобов'язань був обумовлений збільшенням кредитів і позик та іншої кредиторської заборгованості.

Порівняно з 2005 р. можна констатувати значне зростання як по фінансових активах, так і по пасивах. На 36 % підвищилося чисте придбання домогосподарствами фінансових активів (в основному за рахунок збільшення іншої дебіторської заборгованості та нагромадження коштів у вигляді готівки та депозитів), і майже в 2,3 рази збільшилося чисте прийняття фінансових зобов'язань (за рахунок збільшення кредитів і позик).

На жаль, дані офіційних джерел не дають можливості дослідити структуру міжсекторних фінансових потоків. Відповідний аналіз дозволив би оцінити ефективність структури та структурних зрушень з погляду завдань економічного зростання.

Інформація, яку містить система національних рахунків стосовно сектора домогосподарств, дозволяє значно поглибити аналіз показників діяльності сектора як у просторі, так і в часі. У даному дослідженні ми не торкалися характеристики співвідношення доходів, витрат, заощаджень та інших показників домогосподарств із відповідними показниками інших секторів економіки, не проводили аналіз пропорційності доходів й витрат, заощадження й нагромадження між інституційними одиницями. Таке дослідження поглиблює розуміння міжсекторних зв'язків, демонструє напрямки потоків доходів й витрат між секторами економіки.

5.3.3. Статистичний аналіз динаміки та структури макроекономічних показників за даними таблиці “витрати-випуск”

Складовою частиною національних рахунків України є таблиця “витрати-випуск”. Вона дає розгорнуту характеристику процесів відтворення та взаємовідносин між видами економічної діяльності. Дані таблиці дозволяють застосувати її для характеристики потоків товарів і послуг, аналізу структури та структурних зрушень в економіці, виявлення макроекономічних пропорцій, прогнозування економічних процесів.

Таблиця “витрати-випуск” використовує ідентичні з системою національних рахунків показники та методологію їх обчислення. Вона виконує функцію деталізації рахунків товарів і послуг, виробництва, утворення і використання доходу, капіталу.

Автором методу “витрати-випуск” є американський економіст російського походження В.В. Леонт'єв. За свою розробку він був удостоєний Нобелівської премії з економіки в 1973 р. Прообразом розробленого ним методу став баланс народного господарства СРСР (1926 р.).

Перший звітний міжгалузевий баланс України за методологією балансу народного господарства було розроблено в 1966 році. За цією методологією відтворювальний процес у міжгалузевому балансі розглядався крізь призму матеріально-речової збалансованості та на підставі поділу економіки на виробничу й невиробничу сфери. Недолік такого балансу полягав у тому, що кінцевий продукт включав матеріальні витрати галузей сфери нематеріальних послуг, а чиста продукція (національний доход) – оплату послуг галузей нематеріального виробництва, спожитих у процесі виробничої діяльності (проміжне споживання). Тому показники проміжного споживання, чистої продукції і кінцевого використання були непорівняні із міжнародною практикою і не давали змоги безпосередньо визначити обсяг валового внутрішнього продукту та інших агрегатів СНР.

З 1993 р. в Україні розпочалася щорічна розробка міжгалузевого балансу за методологією СНР. У 2000 р., після того, як в Україні було впроваджено такий міжнародний стандарт як Класифікація видів економічної діяльності, замість терміну “міжгалузевий баланс” став вживатися термін таблиця “витрати – випуск”.

На основі інформації, що міститься в таблиці “витрати-випуск”, можна здійснювати ряд аналітичних розрахунків, які дозволяють робити науково обгрунтовані висновки щодо результатів процесу відтворення в країні.

Метою даного дослідження є аналіз динаміки макроекономічних пропорцій за ознакою видобувних, обробних та інших видів діяльності, що надають послуги. Джерелом інформації є основний міжнародний стандарт у сфері статистики – система національних рахунків, і, перш за все, одна з таблиць системи - таблиця “витрати-випуск”.

Для досягнення мети ставляться такі завдання: 1) висвітлити та пояснити зміст основних показників таблиці “витрати-випуск”; 2) проаналізувати структурні зрушення валового випуску України за видами діяльності; 3) дослідити вартісну структуру валового випуску за видами діяльності та її зрушення за 4 роки; 4) віддзеркалити галузевий склад проміжного попиту та проміжного споживання.

Таблиця “витрати-випуск” характеризує процеси відтворення в економіці за матеріально-речовим та вартісним складом щодо видів економічної діяльності. Тобто схема міжгалузевого балансу за методологією СНР показує, як продукт, вироблений у галузях економіки,

використовується на проміжне і кінцеве споживання, нагромадження та експорт, а також характеризує структуру витрат.

Таблиця “витрати-випуск” складається з трьох основних частин, які мають назву квадрантів (таблиця 5.3.3.1). I квадрант характеризує взаємозв’язки галузей економіки у споживанні товарів і послуг, тобто проміжне споживання, II квадрант відображає структуру кінцевого використання валового внутрішнього продукту (ВВП), а III містить вартісну структуру ВВП та імпорту. IV квадрант у моделі не заповнюється.

Таблиця 5.3.3.1

Схема таблиці “витрати-випуск” у цінах споживачів

	Проміжне споживання	Кінцеве використання				Усього використано
	Види економічної діяльності	Кінцеві споживчі витрати	Валове нагромадження	Експорт	Імпорт	
Товари (послуги) в цінах споживачів, використані у виробництві	I квадрант	II квадрант				
Оплата найманих працівників	III квадрант					
Податки за виключенням субсидій на виробництво						
Валовий прибуток, змішаний дохід						
Валовий внутрішній продукт						
Випуск						

У колонках таблиці “витрати-випуск” відображено вартісний склад валового випуску за видами економічної діяльності в розрізі витрат окремих видів товарів і послуг, використаних у процесі виробництва (I квадрант) та доданої вартості (III квадрант). У рядках – використання кожного виду товарів і послуг на проміжне споживання і кінцеве використання. Для кожного виду діяльності загальний обсяг випуску дорівнює обсягу використання. Як випущені, так і використані товари та послуги відображено за вартістю їх споживання, тобто із включенням торгово-транспортної націнки та чистих податків на продукти, у фактичних цінах звітного року.

У II-му квадранті відображено кінцеві споживчі витрати на придбання товарів і послуг, валове нагромадження, експорт та імпорт.

Валовий внутрішній продукт (III квадрант) показаний як сума утворених первинних доходів, одержаних у результаті безпосередньої участі в процесі виробництва.

Дані таблиці дозволяють обчислити ВВП трьома методами. На стадії його виробництва ВВП розраховується як різниця між валовим випуском і проміжним споживанням; на стадії розподілу доходу – як сума оплати праці найманих працівників, чистих податків на виробництво та імпорт та валового прибутку, змішаного доходу; на стадії його кінцевого використання – як сума кінцевих споживчих витрат, валового нагромадження та сальдо експорту-імпорту.

Таблиця “витрати-випуск” дає можливість здійснювати аналіз процесів відтворення та взаємовідносин не тільки між галузями економіки, але й між більш укрупненими групами. Одним з принципів виділення видів економічної діяльності є їх розподіл за ознакою видобувних, обробних та інших видів діяльності, що надають послуги.

До видів діяльності, що здійснюють видобуток сировини належать (згідно із класифікацією видів економічної діяльності):

- сільське господарство, мисливство та лісове господарство,
- рибне господарство,
- добувна промисловість.

Види діяльності, що обробляють сировину, такі:

- обробна промисловість,
- виробництво та розподілення електроенергії, газу та води.

Видами діяльності, що надають послуги, є:

- будівництво,
- оптова і роздрібна торгівля,
- готелі та ресторани,
- транспорт і зв'язок,
- фінансова діяльність, операції з нерухомістю,
- державне управління,
- освіта,
- охорона здоров'я,
- інші види діяльності.

Нами здійснено аналіз динаміки макроекономічних пропорцій саме за ознакою видобувних, обробних та видів діяльності, що надають послуги.

Так як структура за видами діяльності за будь-якими напрямками досить інертна і щорічні зміни рівнів незначні, нами розглядалася інформація за 2003, 2005 та за 2007 рр.

Таблиця “витрати-випуск” дозволяє розрахувати та проаналізувати структуру валового випуску за видами діяльності (таблиця 5.3.3.2).

Таблиця 5.3.3.2

Структура валового випуску України за видами діяльності
(відсотків)

Рік	Валовий випуск	У тому числі за видами економічної діяльності		
		видобувні	обробні	що надають послуги
2003	100	15,4	48,1	36,5
2005	100	14,7	48,0	37,3
2007	100	11,1	47,4	41,5

Дані таблиці свідчать про поступове збільшення частки випуску видів діяльності, що надають послуги, в загальному випуску України (на 13,7 % за 4 роки). Ця тенденція супроводжується відповідним зменшенням питомої ваги видобувних та обробних галузей економіки. Така ситуація цілком відповідає явищу заміщення вітчизняної продукції, перш за все, обробних галузей, імпортними товарами.

За даними граф таблиці “витрати-випуск” нами досліджено вартісну структуру валового випуску за видами економічної діяльності (таблиця 5.3.3.3).

Таблиця 5.3.3.3

Вартісна структура валового випуску України
(відсотки)

Види економічної діяльності	Валовий випуск	У тому числі			
		проміжне споживання	оплата праці	чисті податки на виробництво	валовий прибуток, змішаний доход
Видобувні					
2003 р.	100	59,7	11,3	1,6	27,4
2005 р.	100	60,3	11,7	1,3	26,7
2007 р.	100	57,8	15,0	0,4	26,8
Обробні					
2003 р.	100	76,0	11,0	5,9	7,1
2005 р.	100	77,7	11,4	5,2	5,7
2007 р.	100	73,5	11,0	7,6	7,9
Що надають послуги					
2003 р.	100	42,4	29,3	3,6	24,7
2005 р.	100	43,2	26,8	3,1	26,9
2007 р.	100	46,8	29,7	2,9	20,6

Ми бачимо, що у видобувних галузях просліджується поступове зростання питомої ваги оплати праці у валовому випуску (за аналізований період вона зросла на 32,7 %) та зменшення питомої ваги чистих податків на виробництво (на 75 %).

У галузях, що надають послуги, звертає увагу зростання частки проміжного споживання у валовому випуску (з 42,4% у 2003 р. до 46,8% у 2007р.).

Структурні зрушення за іншими характеристиками вартісного складу валового випуску за аналізований період виражені не явно, чіткої тенденції не демонструють.

Наступним кроком дослідження є проведення аналізу структури проміжного споживання окремих видів діяльності на основі даних граф I квадранта таблиці “витрати-випуск”.

Результати розрахунків свідчать про наступне (таблиця 5.3.3.4). У видобувних галузях основну частку проміжного споживання складає продукція самих видобувних видів діяльності. Аналогічна ситуація із обробними видами діяльності (питома вага товарів і послуг, створених саме в обробних галузях складає найбільшу частку проміжного споживання), і з видами діяльності, що надають послуги.

Проте тенденції зміни структури проміжного споживання, що склалися в 2003 р., різні.

У проміжному споживанні видобувних галузей частка продукції самих видобувних видів діяльності за розглянуті роки зменшилася (за 2004-2005 рр. – на 5,3 %, а за 2006-2007 рр. – на 13 %). Стосовно обробних галузей, ситуація протилежна: питома вага продукції обробних видів діяльності у проміжному споживанні поступово збільшується (за 4 роки – на 5,7 %).

Подальший аналіз таблиці 5.3.3.4 дозволяє констатувати суттєве збільшення у структурі проміжного споживання і видобувних, і обробних видів діяльності, продукції галузей, що надають послуги.

Для всіх видів економічної діяльності характерним є зниження за розглянутий період частки товарів і послуг видобувних галузей економіки.

Таблиця 5.3.3.4

Питома вага використаних товарів і послуг окремих видів діяльності у проміжному споживанні

(відсотків)

Види економічної діяльності	Проміжне споживання	Товари і послуги видів діяльності		
		видобувних	обробних	що надають послуги
Видобувні				
2003 р.	100	47,2	29,2	23,6

2005 р.	100	44,7	30,1	25,2
2007 р.	100	38,9	31,4	29,7
Обробні				
2003 р.	100	30,5	44,2	25,3
2005 р.	100	27,3	46,5	26,2
2007 р.	100	21,9	46,7	31,4
Що надають послуги				
2003 р.	100	6,0	41,5	52,5
2005 р.	100	4,9	36,4	58,7
2007 р.	100	4,5	41,1	54,4

Аналіз даних I квадранта за рядками дозволяє визначити частку продукції певного виду діяльності, використану на виробничі потреби у різних сферах.

Таблиця 5.3.3.5

Структура проміжного попиту на продукцію певного виду діяльності у проміжному споживанні окремих видів діяльності (відсотки)

Види економічної діяльності	Проміжний попит	Товари і послуги видів діяльності		
		видобувних	обробних	що надають послуги
Видобувні				
2003 р.	100	26,4	67,9	5,7
2005 р.	100	26,4	68,3	5,3
2007 р.	100	22,7	69,4	7,9
Обробні				
2003 р.	100	10,6	63,9	25,5
2005 р.	100	10,3	67,0	22,7
2007 р.	100	7,6	61,9	30,5
Що надають послуги				
2003 р.	100	11,1	47,3	41,6
2005 р.	100	10,4	45,5	44,1
2007 р.	100	8,1	46,7	45,2

Дані таблиці 5.3.3.5 свідчать, що обробні види діяльності протягом досліджуваного періоду є основними споживачами продукції усіх трьох галузей, включаючи самі обробні види діяльності. Причому в структурі проміжного попиту на продукцію обробної галузі спостерігається тенденція зменшення частки видобувних видів діяльності.

У структурі проміжного попиту на продукцію галузей, що надають послуги, констатуємо збільшення частки продукції однойменної галузі та одночасне зменшення частки продукції видобувних видів діяльності.

Інформація, яку містить таблиця “витрати-випуск”, дозволяє значно поглибити аналіз динаміки макроекономічних пропорцій. Так, у даному дослідженні ми не торкалися дослідження структури кінцевого споживання ресурсів і послуг в економіці України. Важливим напрямком вивчення має стати якісний аналіз валової доданої вартості за видами діяльності. Таблиця “витрати-випуск” дозволяє також дати кількісну оцінку зовнішньоекономічним показникам, які віддзеркалюють місце України в світовій економіці.

Контрольні запитання:

1. Назвіть основні завдання аналізу структури та динаміки макроекономічних показників на основі СНР.
2. Прокоментуйте основні аналітичні можливості рахунка виробництва.
3. Який аналіз можна провести на основі рахунків доходу?
4. Про що свідчитиме аналіз рахунка капіталу?
5. Які аналітичні можливості зовнішньоекономічних рахунків?
6. При якій формі зв'язку між макроекономічними показниками використовується індексний факторний аналіз?
7. Наведіть приклади двофакторних та багатофакторних моделей, на основі яких за допомогою індексного аналізу вивчається вплив інтенсивних та екстенсивних факторів результатів економічної діяльності.
8. При яких формах зв'язку використовується кореляційний метод аналізу та які фактори виступають чинниками показників результатів виробництва?

Список літератури

1. Державна програма переходу на міжнародну систему обліку і статистики. – К.: М-во статистики України, 1992.
2. С.С.Герасименко, В.А.Головко, І.М.Нікітіна. Система національних рахунків: навч. посібник. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2005. – 217 с.
3. Н.Е.Григорук. Статистический учет внешнеторговых операций: международный опыт и российская практика. – М.: Анкил, 2001. – 112 с.
4. И.И.Елисеєва и др. Международная статистика: Учеб. пособие. Мн.: Выш. шк., 1995.–224 с.
5. Курс социально-экономической статистики: Учебник для вузов / Под ред. проф. М.Г.Назарова. – М.:Финстатинформ, ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 771 с.
6. Р.М.Моторин. Міжнародна статистика: Навч. посібник. К.: Вища шк., 1993. – 203 с.
7. Р.М.Моторин, Т.М.Моторина. Система національних рахунків: Навч. посібник. – К.:КНЕУ, 2001. – 336 с.
8. О.Г.Милашко, О.П.Русєва. Міжнародна статистика: Навч. посібник. Одеса: ОДЕУ, ротапринт, 2002 р. – 123 с.
9. О.Г.Милашко. Система національних рахунків. Опорний конспект лекцій. Одеса: ОДЕУ, ротапринт, 2003 р. – 73 с.
10. О.Г.Милашко. Тести та контрольні завдання з курсу “Система національних рахунків”. Одеса: ОДЕУ, ротапринт, 2004 р. – 36 с.
11. Національні рахунки України: Стат зб. – К., 2000 р. -
12. Национальное счетоводство / МЭСИ: Учебник / Под ред. Г.Д.Кулагиной. – М.: Финансы и статистика, 1977. – 448 с.
13. Н.О.Парфенцева. Міжнародні статистичні класифікації в Україні. – К.: Основи, 2000. – 351 с.
14. Е.А.Саблина. Статистика финансов: учебное пособие. – М.: Издательство «Экзамен», 2006. – 253 с.
15. А.В. Сиденко и др. Международная статистика: Учебник – М.: Дело и сервис, 1999. – 272 с.
16. А.В.Сиденко, В.М.Матвеева. Международный статистический учет. Словарь-справочник от А до Я. – М.: Дело и сервис, 1999, - 208 с.
17. Статистичний щорічник України / Держкомстат України. – К.: Техніка, 2007. – 598 с.

18. Статистика: Підручник / С.С.Герасименко, А.В.Головач та ін. – К: КНЕУ, 2000. – 467 с.
19. Статистика: Підручник / за ред А.В.Головача, А.М.Єріної, О.В.Козирєва. – К: Вища шк., 1993.

Зміст

Передмова	3
Розділ 1	
Теоретичні основи та принципи національного рахівництва	4
1.1. Основні категорії та поняття системи національних рахунків	4
1.2. Основні класифікації у СНР	7
1.3. Види оцінки та система показників результатів економічної діяльності СНР	16
1.4. Методологічні принципи перерахунку макроекономічних показників у постійні ціни	19
Розділ 2	
Поточні рахунки	29
2.1. Рахунок виробництва	29
2.2. Рахунки доходу	34
2.2.1. Рахунок утворення доходу	34
2.2.2. Рахунок розподілу первинного доходу	37
2.2.3. Рахунок вторинного розподілу доходу	39
2.2.4. Рахунки використання доходу	44
Розділ 3	
Рахунки нагромадження та баланси активів і пасивів	64
3.1. Рахунок капіталу	64
3.2. Фінансовий рахунок	72
3.3. Інші рахунки нагромадження	75
3.4. Баланси активів і пасивів	77
Розділ 4	
Зовнішньоекономічні рахунки та рахунки операцій	87
4.1. Зовнішній рахунок товарів і послуг	87
4.2. Зовнішній рахунок первинного доходу та поточних трансфертів	90
4.3. Зовнішній рахунок капіталу	92
4.4. Рахунок товарів і послуг	93
Розділ 5	
Використання даних СНР у макроекономічному аналізі та модулюванні	98
5.1. Аналіз структури та динаміки основних макроекономічних пропорцій на основі СНР	98
5.2. Статистичні методи аналізу впливу факторів результатів економічної діяльності	99
5.3. Статистичне дослідження національної економіки з використанням СНР	100
5.3.1. Оцінка інтенсивності розвитку секторної структури економіки	100
5.3.2. Статистичне оцінювання доходів і витрат домогосподарств	104

5.3.3. Статистичний аналіз динаміки та структури макроекономічних показників за даними таблиці “витрати-випуск”	112
Список літератури	120